

KOSOVA'NIN İPEK VE YAKOVA BÖLGESİNDE AZ BİLİLEN OSMANLI CAMİLERİ

Rüçhan BUBUR
Buket İLTER ALPER

LIVRE DE LEON

2023

**KOSOVA'NIN İPEK VE YAKOVA BÖLGESİNDE
AZ BİLİNER OSMANLI CAMİLERİ**

**Rüçhan BUBUR
Buket İLTER ALPER**

LIVRE DE LYON

Lyon 2023

**KOSOVA'NIN İPEK VE YAKOVA BÖLGESİNDE
AZ BİLİNEREN OSMANLI CAMİLERİ**

**Rüçhan BUBUR
Buket İLTER ALPER**

LIVRE DE LYON

Lyon 2023

Kosova'nın İpek ve Yakova Bölgesinde Az Bilinen Osmanlı Camileri

Authors • Asst. Prof. Dr. Rüçhan Bubur • Orcid: 0000-0002-0736-2595
Dr. Buket İter Alper • Orcid: 0000-0001-7271-0069

Cover Design • Motion Graphics

Book Layout • Motion Graphics

First Published • March 2023, Lyon

ISBN: 978-2-38236-537-3

copyright © 2023 by **Livre de Lyon**

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission from the Publisher.

Publisher • Livre de Lyon

Address • 37 rue marietton, 69009, Lyon France

website • <http://www.livredelyon.com>

e-mail • livredelyon@gmail.com

LIVRE DE LYON

ÖNSÖZ

1389'dan 1912 – 1913 Balkan Savaşlarına kadar beş asırdan uzun bir dönem Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan günümüz Kosova Cumhuriyeti, bu dönemde inşa edilmiş dini ve sivil mimariye ait çok sayıda esere ev sahipliği yapmaktadır. Bugün Kosova'nın İpek ve Yakova şehirleri, günümüze ulaşabilmiş olan mimari eserleri ve hala daha canlılığını koruyan çarşılarıyla, Türk şehir dokusunu yaşatan önemli merkezlerdendir. Balkanların tarihinde yaşanan savaşlar ve doğal afetlerin yarattığı tahribatlar nedeniyle Osmanlı dönemi eserlerinin büyük çoğunluğu yok olmuş, günümüze ulaşanların bir kısmı ise yapılan restorasyonlar sonucunda orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Son yıllarda Osmanlı hâkimiyetindeki Balkanları konu alan, farklı disiplinlere ait çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunlar içinde gerek Türkiye'den gerekse Balkan ülkelerinden Kosova'ya giden çok sayıda araştırmacının mimarlık eserlerini konu alan çalışmalarının sayısı da her geçen gün artmaktadır. Yayınların büyük çoğunluğunu, belli başlı şehir merkezlerindeki yapıların tespiti ve envanteri oluşturmaktadır. Şehirlerin dışında ilçe ve köylerde günümüze ulaşmış olan ancak bu yayınlarda yeteri kadar yer bulamamış kıymetli eserlere araştırmamızda ışık tutmayı amaçladık.

Çalışmamız Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından *17-TDAE-002* proje numarasıyla *Genel Araştırma Projesi* olarak desteklenmiştir. Destek veren Ege Üniversitesi Rektörlüğü ve Bilimsel Araştırma Projeleri Şube Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

Çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen Kosova Mitroviça Bölgesi Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu müdürü Rrezarta LOXHA-VITAKU'ya teşekkürü borç biliriz. Araştırmamızın her aşamasında olumlu eleştiri ve katkıları ile yönlendiren hocamız Prof. Dr. Sayın Bozkurt ERSOY'a şükranlarımızı sunarız. Kosova'da geçirdiğimiz her gün yanımızda olan ve bizleri hiç yalnız bırakmayarak destek veren, daha da önemlisi bize evini ve gönlünü açan ŞAMLI ailesinin her bir üyesine minnettarız.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	1
KATALOG	11
YAKOVA, RUGOVA KÖYÜ, HASAN AĞA CAMİSİ	13
YAKOVA, BABAY BOKŞ KÖYÜ CAMİSİ	41
İPEK, ÇARABREG KÖYÜ CAMİSİ	51
İPEK, BABALOÇ KÖYÜ CAMİSİ	63
YAKOVA, MULİÇ KÖYÜ CAMİSİ	71
İPEK, LUBENİÇ KÖYÜ CAMİSİ	79
İPEK, KALİÇAN KÖYÜ CAMİSİ	87
İPEK, POJARAN KÖYÜ CAMİSİ	95
YAKOVA, SMOLİÇA KÖYÜ CAMİSİ	105
İPEK, BÜYÜK YABLANIÇA KÖYÜ CAMİSİ	113
İPEK, YUNİK ÇOKUN CAMİSİ	123
İPEK, VOKŞİ KÖYÜ CAMİSİ	139
DEĞERLENDİRME	151
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'nun yanı sıra Ortadoğu, Afrika, Avrupa gibi farklı coğrafyalarda sanat ve mimarisinin izlerini bırakmıştır. Balkan toprakları da tıpkı diğerleri gibi, Osmanlı'nın yaklaşık beş yüzyıl boyunca süren hakimiyeti esnasında sayısız eserden payını almıştır. Bölgenin savaşlar ve doğal afetlerle dolu geçmişinde, bu eserlerin kimi yok olmuş, kimi ise insan eli ile yapılan bilinçsiz, bazen de bilinçli tahribatlara rağmen ayakta kalabilmiştir. Müslüman nüfusun diğer Balkan ülkelerine göre Kosova'da daha yoğun bulunması, buradaki İslam eserlerinin diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha iyi korunarak günümüze ulaşmasında etkin olmuştur. Osmanlı mimarisinin her yönüyle tanıtılması imparatorluğun Anadolu dışında farklı coğrafyalarda ortaya koyduğu eserlerin incelenmesi ile mümkündür. Gerek Türkiye'den gerekse Balkan ülkelerinden Kosova'ya giden çok sayıda araştırmacının, Osmanlı hâkimiyetindeki Balkanları konu alan, farklı disiplinlere ait çalışmaları bulunmaktadır. Bunlar içinde bölgedeki mimari mirasımızı konu alan çalışmaların büyük çoğunluğunu, belli başlı şehirlerin merkezlerindeki yapıların tespiti ve envanteri oluşturmaktadır. Şehirlerin dışında kalan ilçe ve köylerde bulunan yapılara ise neredeyse hiç değinilmemiştir.

Osmanlı döneminin önemli yerleşimlerinden İpek ve Yakova'nın köylerinde yer alan, arşiv ve arazi çalışmaları ile tespitini yaptığımız mimari eserlerinin incelenmesi ve tanıtılması amaçlanmıştır. En erkeni 16. yüzyıl sonuna tarihlenen, çoğunluğu 19. yüzyıl içinde inşa edilmiş olan 12 adet cami, mimari ve süsleme özellikleri ile tanıtılmış, bölgenin yerli yapım ve sanat geleneklerinin etkileri değerlendirilmiştir.

Balkanların çalkantılı tarihi kadar günümüzde bile devam eden olumsuz olayların yarattığı tahribat sebebiyle yapılar pek çok inşa evresine sahiptir. 1998-99 yıllarında gerçekleşen ve ülkedeki İslam eserlerinin çoğunluğunun eşi görülmemiş bir yıkıma uğratıldığı Kosova savaşının verdiği zarar ise hala daha izlenebilmektedir. Köy camilerinin bir bölümü bu savaş esnasında bombalanmış ya da kundaklanmıştır. Savaş sonrası zarar gören bu yapıların bir kısmı onarımdan geçmiş ya da onarılmayı beklemektedir. Diğer bir kısmı ise restorasyon adı altında yapılan tahribat sonucunda özgünlüğünü yitirmiştir. Çalışmamızın bir amacı da eserlerin onarım evrelerini ortaya koymak ve mevcut durumlarına ait dokümantasyonu sağlamaktır. Araştırmamız sırasında, özellikle köylerde yer alan bu camilerin, zaman içerisinde köy cemaatinin çabalarıyla yapılan iyi niyetli onarımlar geçirdiğine de şahit olduk. Araştırmamız eserlerin

mevcut durumlarının tespiti ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde ulaştırılması açısından da önemlidir.

Kosova'daki Osmanlı hâkimiyetinde inşa edilmiş mimari eserleri incelemeye yönelik yapılmış olan çalışmaların erken tarihli olanları, eski Yugoslavya başlığı altında toplanmaktadır. H. Duda'nın "*Balkan Turkische Studien*"¹ adlı çalışması kayda değer yapıları fotoğraf ve şekiller yardımı ile tanıtmaktadır. I. Zdravkoviç'in "*Izbor Građe Za Proučavanje Spomenika Islamske Arhitekture U Jugoslaviji*"², A. Deroko'nun "*Spomenicija Arhitektura IX.- XVIII. Veka u Jugoslavije Narod Arhitektura*"³ ve A. Andrejeviç'in "*Islamska Monumentalna Umetnost XVI Veka u Jugoslaviji, Kupolne Džamije*"⁴ adlı eserleri bölgede yer alan belli başlı yapıların çizim ve fotoğraflar ile incelendiği önemli kaynaklardır. M. Kiel'in araştırmacılara sunduğu fotoğraf arşivi ile Balkan ülkelerinin tarihi hakkında arşiv belgelerine dayalı çalışmaları ve Osmanlı dönemi mimari eserlerini ele alan makalelerinin derlendiği "*Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*"⁵ adlı yayın bölge için temel kaynakların başında gelir. E. H. Ayverdi'nin "*Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları*"⁶ başlıklı makalesi ve "*Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*"⁷ adlı kitabın III. cildi Kosova için bir başvuru kitabı niteliğindedir. E. H. Ayverdi'nin Balkan ülkelerindeki eserleri incelediği bu kitabında, yapıların bazılarına ait plan, kesitler, fotoğraflar ile kitabe ve vakfiyelere de yer verilmiştir. A. O. Uysal'ın "*Yugoslavya'daki Bazı Türk Eserleri Hakkında*"⁸ başlıklı makalesi Balkanlar'daki Osmanlı mimari eserlerine dikkat çeken çalışmalar arasındadır.

Kosovalı bir araştırmacı olan R. Vırmiça'nın "*Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*"⁹ adlı üç cilt olarak yayınlanan çalışması ülkedeki eserlerin tümü ile ilgili bilgi vermektedir. Ayrıca aynı yazarın "*Kosova Hamamları*"¹⁰, "*Kosova Tekkeleri*"¹¹ ile ülkedeki kitabeler ve vakıfları konu alan eserleri de bulunmaktadır. M. Z. İbrahimgil ve N. Konuk'un kaleme aldığı "*Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*"¹² adlı iki cilt halinde yayınlanan çalışmada, ülkedeki Osmanlı dönemi eserlerinin envanteri çıkarılmış, yapılar fotoğraf ve plan çizimleri ile tanıtılmıştır.

1 Duda, 1949.

2 Zdravkoviç, 1964.

3 Deroko, 1964.

4 Andrejeviç, 1984.

5 Kiel, 1990.

6 Ayverdi, 1956, 151-223.

7 Ayverdi, 1981.

8 Uysal, 1992.

9 Vırmiça, 1999; Vırmiça 2012.

10 Vırmiça, 2002.

11 Vırmiça, 2010.

Günümüze kadar yapılmış olan bu kıymetli çalışmalar Kosova'daki Osmanlı dönemi mimari mirasının çoğunlukla şehir ve ilçe merkezlerinde yer alan belli başlı yapılarını konu edinmektedir. Köylerde yer alan camilere ise ya hiç değinilmemiş ya da tescil bilgilerinden derlenen envanterleri yapılmıştır. Tarih kaynakları, salname, hurufat defteri gibi belgelerin bugüne kadar ulaşabildiğimiz yayınlarında şehir merkezlerindeki belli başlı yapıların tarihlendirilmesine ilişkin bilgiler yer almasına rağmen; ilçe ve köylerdeki yapıların tarihlendirilmesine ilişkin yeterli bilgiye ulaşamamıştır. Bu nedenle çalışmamızda kitabesi bulunmayan yapıların tarihlendirilmesinde Kosova İslam Birliği'nin kayıtlarını esas alan yayınlardan ve koruma kurullarından edinilen bilgilerden faydalanılmıştır. Kosova'nın farklı şehirlerinde yer alan koruma kurulları ülkedeki şehir merkezlerinin yanı sıra, köylerde yer alan cami, köprü, değirmen, mektep ve benzeri birçok yapı için envanter çalışmalarını sürdürmektedir. Kurullardan sağlanan bilgi ve belgeler; araştırmacılara yapıların tespiti ve alanda yapacakları çalışmalar için yol gösteren önemli kaynaklardır.

Şekil 1. Kosova Cumhuriyeti İl ve Belediye sınırlarını gösterir harita¹³.

20- 28 Ağustos 2018 ile 25- 29 Eylül 2019 tarihlerinde Kosova'da yapmış olduğumuz alan araştırmamız; arşiv araştırması ve arazi çalışması olarak iki bölümden oluşmaktadır. Arşiv araştırmamız, Kosova'nın Kültür Bakanlığı'nın Mitroviça şehrindeki Kültürel Miras Bölge Kurulu'nda gerçekleşmiştir. İlk olarak, İpek ve Yakova şehirlerinin köylerinde yer alan, henüz literatüre geçmemiş Osmanlı dönemine ait mimari eserler tespit edilmiştir (Şekil 1, Şekil

12 İbrahimgil- Konuk, 2006.

13 Kosova'nın illeri - Vikipedi (wikipedia.org) (Erişim tarihi: 10.03.2022)

2, Şekil 3). Bölgenin yerel mimari ve sanat geleneklerini temsil edebileceğini düşündüğümüz 12 adet camiye kitabımızda yer vererek tanıttık. Kültürel Miras Bölge Kurulu'nun bu eserler hakkında yapmış olduğu çalışmalar ve dokümanlar ışığında yapmış olduğumuz arazi çalışmasında, eserler yerinde görülerek; fotoğraflanmış ve rölöveleri alınarak arazi çalışmaları tamamlanmıştır.

Şekil 2. Kosova Cumhuriyeti, Yakova şehri sınırlarını gösterir harita¹⁴.

Şekil 3. Kosova Cumhuriyeti, İpek şehri sınırlarını gösterir harita¹⁵.

Katalog bölümünde, İpek ve Yakova'nın ilçe ve köylerinde yer alan toplam 12 adet caminin mimari ve süsleme özellikleri, rölöve planları ve alanda çektiğimiz fotoğraflara tanıtılmıştır. Arşiv ve yayınlardan sağlanan belgelerle yapıların inşa evreleri değerlendirilmiştir. Araştırma alanımız olan coğrafyada, kible yönü güneyden yaklaşık 30 derecelik bir sapmaya sahiptir. Deskripsiyonun anlaşılabilir olması için güneydoğu yönünü güney olarak anlattık. Katalogda yapıların bulunduğu yer adlarının Arnavutça ismini dipnotlarda belirttik. Bu isimlerde Kosova Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın koruma altına aldığı eserler listesi esas alınmıştır¹⁶.

Yapılardaki kitabelere ait metinlerin transkripsyonu ve Türkçe anlamı Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden, Dr. Öğr. Üyesi İlgar BAHARLU tarafından yapılmıştır. Kendisine yardımları için teşekkür ederiz.

14 Kosova'nın illeri - Vikipedi (wikipedia.org) (Erişim tarihi: 10.03.2022)

15 Kosova'nın illeri - Vikipedi (wikipedia.org) (Erişim tarihi: 10.03.2022)

16 Kosova Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı, Geçici Koruma için Kültürel Miras Listesi: www. mkr-s-ks.org. (Erişim tarihi: 20.02.2023)

Kosova Cumhuriyeti'nin Coğrafyası ve Tarihçesi

Günümüzde Kosova Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar Osmanlı Rumeli'sinin önemli merkezlerindedir. Bölge, İstanbul'un fethinden çok önce Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve Balkan Savaşları'na kadar beş asır boyunca Osmanlı devleti yönetiminde kalmıştır. Hüküm sürdüğü bu uzun zaman diliminde Osmanlı bu coğrafyada Türk kültürünün sayısız izlerini bırakmıştır. Balkanların merkezinde bulunan bu topraklar dönemlerinin kültürel ve ticari açıdan öne çıkan yerleşim birimlerine ev sahipliği yapmıştır. Birçoğu vakıflar aracılığı ile kurulan cami, medrese, han, hamam, mescit ve benzeri yapılar ile imar edilen yerleşimler Osmanlı kenti çehresi kazanmıştır.

Avrupa'nın merkezindeki Balkan Yarımadası, Asya ile Afrika kıtaları için geçiş noktası olan konumu ile ilk çağlardan beri göçebe kavimler için stratejik bir öneme sahip olmuştur. Tarih boyunca göç ve ticaret yollarının üzerinde yer alan balkan yarımadasında birçok kavimin ve kültürün izi bulunmaktadır. Konumunun yanı sıra verimli arazileri sebebi ile de birçok millet tarafından ilgi odağı olmuştur. Balkan yarımadasının ilk sakinlerinin İlirler ile Trakyalılar olduğu bilinmektedir. Buradaki ilk önemli medeniyet Antik dönemde kendini Helenler olarak adlandıran Yunanlılar tarafından Ege Denizi'nin ada ve sahillerinde kurulmuştur. Bu büyük medeniyetin ardından Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları bölgede uzun yıllar hüküm sürmüşlerdir. Balkan sınırlarını aşarak dünya tarihinde önemli izler bırakan bu devletler bölgenin ticari ve kültürel anlamdaki önemini ortaya koymaktadırlar. Bu üç imparatorluk haricinde, Sırp, Bulgar, Hırvat ve Boşnak halkları da farklı zamanlarda Balkanlarda devletler kurmuşlar ve coğrafyada izlerini bırakmışlardır¹⁷.

Yayınımızın konusu olan günümüz Kosova Cumhuriyeti'nin toprakları Balkanlardaki merkezi konumu sebebi ile tarih boyunca birçok açıdan önem taşımıştır. Konumunun sağladığı stratejik avantajın yanı sıra, verimli coğrafyası ve jeolojik yapısı ile Balkanların ilgi çeken topraklarından. Bölgenin özellikle doğu yarısı Güneydoğu Avrupa'nın mineral bakımından zengin bir bölgesidir. Roma öncesi dönemlerden beri bölgede madencilik yapılmış, Roma döneminde de yaygın biçimde kurşun ve gümüş çıkarılmıştır. Osmanlı'nın ilk döneminde de üretim devam etmiştir¹⁸. Kosova günümüzde de yer altı zenginlikleri ile anılmaktadır. Bölge tarihi boyunca birçok farklı halka ev sahipliği yapması, günümüzde zengin bir kültürel miras ile mimari çeşitliliğe sahip oluşunda kendini göstermektedir.

17 Jelavich, 2013: 1-32.

18 Malcolm, 1998: 4-5.

Günümüzde Kosova Cumhuriyeti, kuzeydoğudan Sırbistan, kuzeybatıdan Karadağ, güneyden Arnavutluk, güneydoğudan da Kuzey Makedonya ile çevrilidir (Şekil 1, Şekil 2). Başkenti Priştine olan ülkenin bugünkü sınırları, 1945 sonrası Yugoslav anayasasının belirlediği özerk Kosova eyaletinin sınırlarıyla aynıdır. Ülkenin güneyde Şar Dağları, batıda Prokletiye Dağları, kuzeyde Kopaonik Dağı ve doğuda ise bir dağ silsilesiyle çevrili coğrafyası da bu sınırları takip etmektedir. Kuzeyden güneye doğru uzanan daha alçak tepeler ülkeyi kabaca, Kosova ve Metohiya olarak adlandırılan iki eşit bölgeye ayırmaktadır¹⁹. Kosova'nın Metohiya olarak adlandırılan batı yakasının ismi, Bizans Yunancasında manastır mülkleri anlamına gelen “metochia” kelimesinden türetilmiştir. Kosovalı Arnavutlar ise bu isim yerine bölgeyi “Dukagjin Platosu” olarak adlandırmayı tercih etmektedir²⁰. Kosova kelimesinin Slav, Bulgar ve Çek dillerinde “karatavuk” anlamına gelen “kos” sözcüğünden türediği kabul görmektedir. Kosova, orta çağ Sırp kralları döneminde bölgesel bir isim olmamıştır, ancak Kosova ovasında meydana gelen 1389'daki savaşla birlikte Osmanlı kaynaklarında bu adın kullanılmaya başladığı görülmektedir. 19. yüzyılın sonlarında Kosova ismi, Osmanlı'nın bir vilayetini adlandırmak üzere kullanılmıştır²¹. Çalışmamızda Kosova kelimesi günümüz Kosova Cumhuriyeti topraklarının tümünü tanımlamaktadır.

Güneydoğu Avrupa'da Balkan Yarımadası'nın iç kesimlerinde yer alan Kosova antik çağlardan günümüze değin farklı milletlere ev sahipliği yapmış; çeşitli kültür, gelenek ve devletlerin buluşma noktası olmuştur. Antik Çağ'da Dardania olarak adlandırılan bölge, 395 yılına kadar Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır²². Roma İmparatorluğunun bölünmesinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu yönetimindeki bölgeye orta çağın başlarından itibaren Alanlar, Hunlar, Vizigotlar ve Bulgarlar hâkim olmuştur²³. Slav halkların 6. ve 7. yüzyıllarda Tuna nehrini geçerek Balkanların büyük bölümünü işgal ettiği bilinmektedir. Slav kabileler işgal ettikleri topraklarda yerleşik hayata geçerek çiftçiliğe başlamasıyla, Orta Çağ'ın Bulgar, Hırvat, Sırp ve Sloven devletlerinin de temeli atılmıştır. Kosova 850'li yıllarda Bulgarların istilasına uğramış ve 1014-18 yıllarına kadar da Bulgar ya da Makedon hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. Bulgarlar ile Bizanslılar arasında sıklıkla el değiştiren Kosova'da Sırp hâkimiyeti 1160'lardan itibaren kurulmaya başlanmıştır. Kosova'nın tümü

19 Malcolm, 1998: 1-2.

20 Malcolm, 1998: 3.

21 Aktepe, 2002: 216.

22 Aktepe, 2002: 216-219.

23 Aktepe, 2002: 216-219.

13. yüzyılın başlarında Orta Çağ Sırp Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Sırp Krallığı 1331'de Sırp çarı olan Duşan'ın kısa süren hükümdarlığı zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Çar Duşan, Arnavutluk'un bütün güney bölgesi ile Yunanistan'ın kuzeyini kendi topraklarına katmıştır. Bu dönemde Prizren başkent, İpek ise Sırp başpiskoposluğunun merkezi haline getirilmiştir. Sırp Krallığı Duşan'nın 1355'te ölmesinden kısa bir süre sonra parçalanmıştır. Krallık dağıldıktan sonra oluşan iç savaş neticesinde Sırp hâkimiyetinde bulunan bölge feodal beyliklere bölünmüştü. Bu beyliklerden Lazar'ın, Krusevac kentini merkez alarak kurduğu beylik sonraları Sırp Krallığının topraklarında en etkin güç haline gelmiştir. Kosova ise Duşan'nın oğlu Uroş'un hâkimiyetinde kalmıştır²⁴.

Türk kavimlerinin Balkan topraklarına gelişlerinin Osmanlı'dan önce başladığı bilinmektedir. Orta Çağ'ın ikinci yarısından itibaren, Bizans imparatorluğu tarafından yerleştirilmiş olan birçok Türk kavmi bulunmaktaydı²⁵. Bu öncü kavimlerin yanı sıra, Balkanların fethinde tarikat şeyhlerinin de büyük rolü olmuştur. Osmanlı ordusundan önce, tarikat akıncıları aracılığıyla yerli halk fethi hazırlanmış ve uygun bir ortam yaratılmıştır²⁶. 1389 yılında gerçekleşen I. Kosova Savaşı Osmanlı tarihi açısından kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Kosova Ovasında gerçekleşen savaş sonucunda Osmanlı egemenliği bölgede kurulmaya başlanmış ve Türklerin Balkan coğrafyasında kalıcı olarak yerleşmesine de olanak sağlamıştır. Tam 523 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalan Kosova, Balkan Savaşı ile 1912 yılında Sırp yönetimi altına girmiştir.

1475 tarihli tahrir defterine göre Kosova sahrası Rumeli Beylerbeyliğine bağlı Vulçitrın ve Üsküp sancaklarının sınırları içinde yer almaktadır. 1487 yılı tahrir defterinden ise Vulçitrın'ın sancak merkezi olduğu ve Kosova'nın büyük bir bölümünün bu sancağa dahil olduğu anlaşılmaktadır²⁷. Erken Osmanlı döneminde, kırsal kesimde Müslüman nüfus çok azdı. Örneğin, 1480'lerde Prizren çevresindeki köylerde neredeyse hiç Müslüman yoktu; 1566/67'de Vulçitrın sancağının yaklaşık bin adet köyünde, otuz köye dağılmış yalnızca kırk altı Müslüman hane vardı. 1530/31 de Vulçitrın Sancağının tümünde, sadece dört cami, on mescit bulunmaktaydı ve bunlar Vulçitrın, Priştine, Trepça ve Novo Birdo şehir merkezlerinde yer almaktaydı. Vulçitrın, Priştine ve Prizren gibi Osmanlı idari merkezi olan kasabaların etnik ve dini yapısı daha hızlı bir şekilde değişti. Madenci ve tüccar kasabalarda ise süreç daha yavaş olmuştur. 16.

24 Malcolm, 1998: 41-49.

25 İnbaşı- Kul, 2018: 26.

26 Geniş bilgi için bkz. Barkan, 1993.

27 Aktepe, 2002: 216-219.

yüzyılın ikinci yarısında Müslüman nüfusun yüzdesi artmaya başlamıştır. 1582-91 döneminde büyük şehirlerdeki Müslümanların yüzdesi şu şekildeydi: İpek'te %90, Vulçitrın'da %80, Priştine'de %60, Prizren'de %60; Novo Bırdo'da %37, Trepça'da %21²⁸. 17. yüzyılın büyük bir bölümünde Kosova'da kentsel yaşam gelişmeye devam etmiştir. Prizren dönemin önde gelen şehirlerinden biridir. 1610'da tahmini 8.600 ve 1670'de 10.000 haneye sahipti. Priştine kabaca 2.000 hane ile çok daha küçüktü. Yakova da yine yaklaşık 2.000 hane bulunmaktaydı. Şehirlerdeki Müslüman nüfusun oranı da artmaya devam etmekteydi²⁹.

Kosova'nın Osmanlı hâkimiyetindeki 1683 ile 1699 yılları arasında yaşanan savaşların kentlerde yarattığı tahribat dikkat çekmektedir. 1683 Viyana bozgunu sonrasında, Avusturya İmparatorluğu 1689'da Kosova'yı işgal ederek tüm bölge üzerinde kontrol sağladı. Ancak bir yıl sonra, 1690'ın ilk günlerinde Avusturyalılar geri çekildiler ve bölgede Osmanlı hâkimiyeti tekrar başlamıştır. Ancak bu dönemde yaşanan olaylar sonucunda İpek Patriği beraberindeki Sırlar ile bölgeden göç etmiştir. Bu nüfus hareketi Sırp tarihçileri tarafından "Büyük Göç" olarak tanımlanmaktadır. Göç eden nüfus sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber farklı iddialar yer almaktadır³⁰. Göç edenlerin sadece Kosovalı Sırlar olmadığı aralarında Katolik ve Ortodoks Arnavutların, hatta Müslümanların da bulunduğu belirtilir³¹. Bu göç ile Sırların İpek ve Kosova ovasındaki yerleşimlerini terk etmeleri sonucunda Arnavutlar bu şehirlere yerleştirilmişlerdir³². Böylece Kosova'nın demografik yapısı değişmiş ve Arnavutlar, nüfusun çoğunluğunu oluşturmaya başlamıştır³³. Ancak, 19. yüzyılın sonlarına kadar Kosova'nın büyük şehirleri 1690 öncesi nüfus seviyelerine ulaşamamışlardır³⁴. 1689- 90 yıllarında gerçekleşen bu savaşlar sırasında Kosova'nın tümünde İslami yapılar zarar görmüştür³⁵. Örneğin, Prizren ve köylerinin yakılıp yağma edildiği söylenmektedir³⁶. İpek şehri de yakılarak tahrip edilmiştir³⁷.

Osmanlı Devleti'nin sancak temeline dayanan idarî yapısı on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etmiş, ancak Tanzimat'tan sonra, modernleşme süreci ile taşradaki örgütlenme vilâyet esasına göre düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler

28 Malcolm, 1998: 106.

29 Malcolm, 1998: 136.

30 Rızaj, 1993: 206-207; Malcolm, 1998: 139-162.

31 Malcolm, 1998: 139-162.

32 Bilge, 1991: 386.

33 Hacısalihoğlu, 2009: 122.

34 Malcolm, 1998: 177.

35 Kiel, 2000: 367.

36 Kiel, 2007: 349-351.

37 Kiel, 2000: 367.

sonucunda Üsküp, İşkodra, Prizren ve Manastır vilayetleri oluşturuldu. 1877 yılında kurulan Kosova Vilayeti bugünkü Kosova şehirlerinin büyük bir kısmını kapsamaktaydı. 1879 tarihli salnameden anlaşıldığı kadarıyla vilayet, Priştine, Üsküp, Prizren, Yenipazar ve Debre sancaklarından meydana geliyordu³⁸. Ancak bu dönemde toprak kaybı, iç isyanlar, ekonomik koşullar ve benzeri sebepler sonucunda eyaletlerin ve bunlara bağlı sancakların idari bölümlenmeleri zaman zaman değişikliğe uğramıştır. Kosova Vilayetinin sınırları da bu koşullara bağlı olarak küçülmüş ya da genişlemiştir.

Balkan Savaşları ve ardından gelen I. Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı devleti idaresinden çıkan Kosova, Sırp hâkimiyetine geçmiştir. 1818-1940 yılları arasında Hırvat- Sloven Krallığı ve Krallık Yugoslavya'sı egemenliğinde kalmış, 1944-1991 yılları arasında Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almıştır. Bu dönemde Sırbistan'a bağlı bir özerk bölge statüsü elde etmiş ancak 1989 yılında 1974 Federal anayasasının güvence altına aldığı Kosova'nın özerklik hakkı elinden alınmıştır. Kosova, 1999'da yaşanan savaşın ardından 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir³⁹.

Kosova'daki Osmanlı dönemi yapılarının büyük bir çoğunluğu, Balkanların savaşlar ile dolu tarihinde tahrip olmuş ya da çeşitli onarımlar ile özgünlüğünü yitirerek günümüze gelebilmiştir. Kosova'da bu tahribata sebep olan olayların önemlileri; 1689 yılında gerçekleşen Avusturya istilası, 1. ve 2. Dünya savaşlarıdır. Ancak bu tahribatın en yıkıcı olanlarından bir tanesi günümüzden sadece 35 yıl kadar önce gerçekleşen ve insanlık tarihi açısından da çok üzücü sonuçları olan 1998-1999 yılı Kosova savaşıdır. Savaş esnasında ve sonrasında gerçekleşen olaylarda tarihi, kültürel ve mimari değere sahip birçok İslam eseri bilinçli olarak tahrip edilmiştir. Tahrip edilen eserlerin içerisinde camiler çoğunlukta olmakta birlikte, medrese, tekke, hamam, çarşı ve evler de bulunmaktaydı. Tarih arşivleri ve İslam eserlerini barındıran kütüphaneler de bu tahribattan nasibini almış ve değerli elyazmaları ve eski basım kitapların da bulunduğu koleksiyonlar yakılarak tahrip edilmiştir⁴⁰.

Araştırmamıza konu olan camiler Kosova'nın batı kesimindeki Dukagin ya da Metohiya olarak adlandırılan bölümünde yer alan İpek ve Yakova şehirlerine bağlı köylerde bulunmaktadır.

İpek şehri (Peja, Peć), Dukagin ovasının batı kenarında, Prokletiye dağlarının eteklerinde kurulmuştur (Şekil 3). Şehir, 13. yüzyıl sonlarında

38 Aktepe, 2002: 216-219.

39 Aruçi, 2002: 219- 221; İbrahimgil- Konuk, 2006: XIX-XXI.

40 Bu savaşta Kosova'da zarar gören İslam eserleri ile ilgili bkz. Bajgora, 2013.

Sırp Başpiskoposluğunun merkezi olmuş ve 1346'da patriklik derecesine yükseltilmiştir⁴¹. Bu sebeple, Slavlar için dini olarak önem teşkil etmekteydi. İpek, 1389 yılında Osmanlı devletine katılmıştır. Bir dönem yönetimden çıkan kent 1462'de tekrar Osmanlı idaresine girmiş ve 1479 yılında kurulan İşkodra sancağına dâhil edilmiştir⁴². 16. yüzyılda Müslüman nüfusun artışı ile fiziksel yapısında da değişiklikler görülmeye başlanmıştır. 1530 yılında İpek'te iki cami, üç mescid, bir imaret, bir medrese, iki de hamam bulunmaktaydı. Kasaba idarî bakımdan bir kaza merkezi olmuş ve İskenderiye sancağı içinde yer almıştır. 1530 yılından sonra Dukagin sancağı kurulmuştur. Bu dönemde önem kazanan ve Dukagin sancak beylerinin ikametgâhı olan İpek'te idareciler tarafından birçok cami ve diğer bazı binalar inşa edildi. Bunlar arasında Defterdar Mehmed Efendi Camisi, Vezîriâzam Merre Hüseyin Paşa'nın Kurşunlu Camisi ve yine Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı han ve hamam sayılabilir⁴³. 1689'daki Avusturya saldırıları sırasında İpek de Kosova'nın diğer şehirleri gibi tahribata uğramıştır. İpek, 1783 yılında İşkodra sancağının bir nahiyesiyken, vilayet teşkilatının kurulmasının ardından Prizren vilayetine bağlı bir kaza olmuştur. 1879 yılında sancak statüsüne yükselmiş olan yerleşim Kosova vilayetine bağlanmıştır⁴⁴.

Yakova (Gjakovë/ Dakovica) ise Dukagin ovasının batı kenarında, Prizren ile İpek şehirlerini birleştiren hattın orta kesiminde yer almaktadır (Şekil 2). Yakova kasabası önceleri Yakoviçe adıyla da anılan bir karye iken, vergileri enderun görevlilerinden Süleyman Efendi'ye tahsis edilmiştir. Süleyman Efendi 1594-95 yıllarında buraya gelerek bir cami, kütüphane, mektep, muvakkithane, hamam ve han inşa etmiştir. Bunun üzerine çevredeki halk Yakoviçe köyüne toplanmış ve köy kısa zamanda iki bini aşan hane halkıyla bir kasaba haline gelmiştir⁴⁵. 19. yüzyılın başlarında Dukagin sancağı dâhilinde yer alan Yakova, bu dönemde idari taksimatların sürekli olarak değişmesine bağlı olarak, çeşitli dönemlerde Prizren sancağına, Üsküp eyaletine ve Niş eyaletine bağlanmıştır. 1871 yılında Prizren vilayeti kurulduğunda Yakova, Prizren sancağı dahilindedir. Kosova vilayetinin oluşturulması ile kaza, Prizren sancağı ile bu vilayete bağlanmıştır⁴⁶. 1896 Kosova Vilayeti salnamesinde kent, İpek sancağına tabi kazalardan bir tanesi olarak geçmektedir⁴⁷.

41 Kiel, 2000: 366-368.

42 Ağanoğlu, 2000: 292.

43 Kiel, 2000: 366-368.

44 Ağanoğlu, 2000: 292-293.

45 Ağanoğlu, 2000: 298.

46 Ünlü, 2017: 109.

47 Ağanoğlu, 2000: 298.

KATALOG

YAKOVA, RUGOVA KÖYÜ, HASAN AĞA CAMİSİ⁴⁸

Bugünkü Kosova Cumhuriyeti'nin batısında yer alan Yakova şehrine 15 km. uzaklıktaki Rugova⁴⁹ Köyü'nde Hacı Hoti caddesinde yer alan cami; medrese, mektep, imaret, hamam ve kule ev binalarından oluşan bir külliye aittir. Avlu içinde yer alan caminin bir haziresi bulunmaktadır.

Foto 1. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kuzeybatı cephe.

Çalışmamız günümüze ulaşan Rugova Hasan Ağa Cami ile sınırlandırılmıştır. Külliye'nin diğer yapılarının incelenip değerlendirilmesi ise, tarih kaynakları ve arşiv verileri ışığında alanda yapılacak çalışmalarla mümkün olacaktır. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Rugova köyündeki faaliyetleri,

48 Bu metin BUBUR, R. (2022), "Kosova'da Bir Köy Camisi: Rugova Hasan Ağa Camisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), 1143-1177.yayınımızdan aktarılmıştır.

49 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Rogove, Gjakovë. 1458'de Türk egemenliğine ve yönetimine giren Rogova, 1485 yılında yapılan ilk sayımda Yakova köyüne dâhil bir yerleşim yeri olarak görülmektedir (Shala 2015: 20). 1571 yılında gelindiğinde ise, Osmanlı imparatorluğuna 1550 akçe vergi ödemesiyle dikkati çekmektedir. Rugova köyünün 17. yüzyılın ortalarına kadar kalkınması ve artan nüfusu ile öne çıkması; Hasan Ağa'nın doğup büyüdüğü köyü ile birlikte çevre yerleşimlerin gelişmesi için yaptığı hizmetlerle açıklanabilmektedir (Shala, 2015: 22.).

götürdüğü hizmetler ve katkılarının bir bütün olarak ele alınması da külliye'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır⁵⁰.

Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan temin ettiğimiz dokümanlarda, külliye'nin mektep binasının caminin kuzeyindeki sokağın diğer tarafında yer aldığı kayıtlıydı. Cami vakfına ait bu mektep binası 2003 yılında yıkılmıştır. Bu bina 1927-1928 öğretim yılından 1932'de yeni okul binasının inşasına kadar laik eğitimin verildiği bir ilkokul olarak kullanılmıştır⁵¹.

Külliye'nin 1576 tarihinde inşa edildiği bilinen kule ev binası araştırma yaptığımız tarihte farklı bir işlevde kullanılmakta olduğu için incelenememiştir⁵². Günümüze ulaşamayan hamam ise 1577'ye tarihlenmektedir⁵³.

Osmanlı sadrazamı Yemişçi Hasan Paşa'nın⁵⁴ bu külliye ve Rugova köyünün kalkınması için Prizren ve Yakova'da zengin vakıflar bıraktığı bilinmektedir⁵⁵. Kosova vilayetinin 18. ve 19. yüzyıla ait hurufât defterlerinde Hasan Ağa Vakfı ve cami görevlilerine ait kayıtlar görülebilsen⁵⁶ de arşiv çalışmamızda yapının vakıfnamesine ulaşamadık⁵⁷.

Yapı bugün enine dikdörtgen planlı, batı cephesinin kuzey ucunda minaresi bulunan bir harim ile kuzeyinde bu harimden daha geniş tutulmuş kapalı bir bölüm ve önündeki sundurmadan oluşmaktadır (Çizim 1, Foto 1). Enine dikdörtgen planlı harimin üzeri ortada kubbe iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür. Kubbe kuzey ve güneyde beden duvarlarına doğu ve batıda ise tonozları taşıyan duvarlar üzerine oturmaktadır.

50 Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Rugova köyündeki hizmetleri için bkz. Shala, 2015: 299.

51 Shala, 2015: 154, 155.

52 Kule ev binası hakkında geniş bilgi için bkz. Shala, 2006: 128; İbrahimgil, Konuk, 2006: 46-49; Shala, 2015: 29, 95.

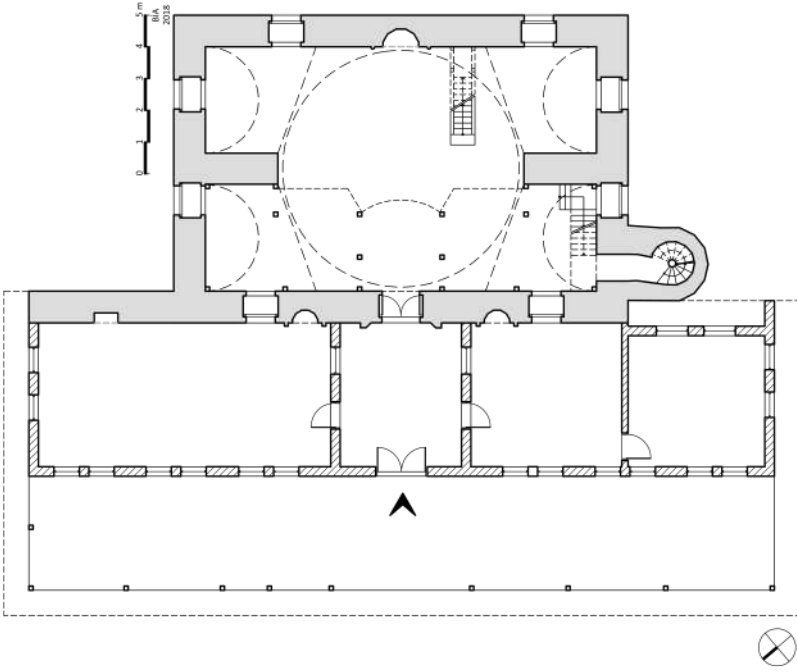
53 Shala, 2015: .94; Shala, 2006: 128.

54 Arnavut asıllı bir devşirme olduğu bilinen Hasan Ağa'nın Rugova köyünde doğduğu ve ilk eğitimini burada tamamladığı, gençliğinin birkaç yılını Prizren'de geçirdiği bilinmektedir. 1577 – 78'de girdiği Zülüflü Baltacılar Ocağı'nda aldığı eğitimle Osmanlı ordusuna katılmış, 1601-1603 yıllarında III. Mehmet döneminde sadrazamlık görevinde bulunmuş, III. Murad'ın Damat İbrahim Paşa'nın ölümüyle dul kalan kızı Ayşe Sultan ile evlenmiştir. III. Mehmet'in emriyle 1603 yılında idam edilmiştir. Köprülü, 1997: 342,343.

55 Krasniqi, 2006: 116,117.

56 Taç, 2012: 308, 309.

57 T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında yaptığımız dijital taramalarda Sadrazam Yemişçi Hasan Ağa'nın Rugova'daki eserlerine ait vakıfname bulunmamaktadır. Erişim tarihi: 10.04.2022.

Çizim 1. Rugova, Hasan Ağa Camisi, rölöve planı.

Yapının kubbesi dıştan sekizgen prizma şekilli yalancı kasağa sahiptir. Kubbenin iki yanında tonozla örtülü bölümlerin üzeri ise bir yöne eğimli birer çatı ile örtülmüştür. Bugün harimi örten kubbe metal levhalarla, iki yandaki eğimli çatıların üzeri ise oluklu çatı malzemesi ile kaplanmış durumdadır (Foto 7)⁵⁸. Harimin kuzeyindeki kapalı bölümün kuzey yöne eğimli üst örtüsü ile sundurmanın üst örtüsü kesişmektedir. Sundurmanın üzeri giriş ekseninin iki yanında üç yöne eğimli birer kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır.

Cami Kosova'daki 1998-1999 yıllarında gerçekleşen savaşta zarar görmüştür. 1 Nisan 1999'da minaresine yerleştirilen patlayıcılarla tahrip edilmiştir⁵⁹ (Foto 8, Foto 9, Foto 10, Foto 11, Foto 12). Yapının savaş sonrası fotoğraflarında temellerine kadar yıkılan minarenin caminin kuzeybatısında hasara neden olduğu görülmektedir⁶⁰. Harimin batı duvarı büyük ölçüde zarar görmüş, kubbede derin çatlaklar oluşmuş, harimin kuzeybatı köşesindeki tonoz

58 Yapının kurşunla kaplı kubbesi 1995 yılında yapılan onarımında yenilenmiştir. Vırmiça, 2012: 729.

59 Shala, 2006: 131.

60 Savaş sonrası fotoğraflar için bkz. Bajgora, 2013: 152.

ve bu yöndeki kapalı bölüm ile önündeki sundurmanın üst örtüleri tamamen yıkılmıştır.

Yapı bugün içten ve dıştan sıvalı ve badanalı durumdadır. Harimin güney ve doğu cephelerinde ikişer, batı cephesinde ise üç adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Foto 13, Foto 14). Batı cephedeki pencerelerden biri daha küçük olup cephenin güneyinde üst sırada yer almaktadır. Pencerelerin hemen üzerinde sıva ile yapılmış enine dikdörtgen biçimli çökertmeler yer alır. Doğu ve güney cephe pencerelerinin çökertmeleri içinde sivri kemerli kabartmalara yer verilmiş, batı cephe pencerelerinin üzerindeki çökertmelerin içi ise boş bırakılmıştır. Pencerelerin demirden lokmalı parmaklıkları bulunmaktadır. Yapının eski fotoğraflarından cephelerin sıvasız olduğu, harimin moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Foto 15, Foto 16). Bu fotoğraflarda harimin cephelerindeki pencerelerin taş sövelere sahip olduğu, üzerlerinde enine dikdörtgen çökertmeler içinde sivri hafifletme kemerlerinin yer aldığı, batı cephede üst sırada yer alan pencerenin ise sivri kemerli olduğu görülmektedir.

Harimin batı cephesinin kuzeyinde yer alan poligonal gövdeli minare caminin beden duvarına bitişiktir (Foto 17). Sıvasız bırakılan kaide ve pabuç bölümünden malzemenin kesme küfeki taşı olduğu anlaşılmaktadır. Minarenin poligonal kaidesinden gövdeye geçiş hafif daralarak yükselen pabuç bölümü ile sağlanmıştır. Kaide, pabuç, şerefe ve külah bölümlerindeki geçişlerde kaval silmeli birer bilezik kullanılmıştır. Göveden şerefeye biri içbükey diğeri dışbükey olan iki sıra friz ile geçilmiştir (Foto 18). Petek bölümünün üzerinde yer alan külah metal levhalarla kaplıdır. Külahın hemen altında dikey/mazgal açıklıklar bulunmaktadır. Yapı 1999 yılındaki savaşın ardından 2001 yılında onarılarak ibadete açılmıştır. Ancak yapılan bu onarımda minare inşa edilmemiştir⁶¹. 2007 yılında inşa edilen bugünkü minare yapının savaş öncesi fotoğraflarıyla karşılaştırıldığında özgün haline uygun inşa edilmiş olduğu görülür⁶².

Yapının kuzey cephesinde, harimden daha geniş tutulmuş doğu ve batı cephelerde dışa taşıntı yapan son cemaat yeri işlevi gören kapalı bir bölüm ve önüne eklenmiş 10 adet ahşap destekle taşınan sundurma yer almaktadır (Foto 1). Sundurmanın, kapalı bölümü de içine alan, kiremit kaplı kırma çatısı; doğu, batı ve kuzey cephelerde dışa taşkın bir saçağa sahiptir. Bu sundurma yapıya 1995 yılındaki onarımda eklenmiştir⁶³. Bugün sundurmanın batı ucunda kesme

61 İbrahimgil, Konuk, 2006: 41.

62 Vırmiça 2012: 731.

63 Vırmiça 2012: 729.

küfeki taşından inşa edilmiş bir şadırvan bulunmaktadır. Bu şadırvan, bugünkü minarenin de yer aldığı yapının 2007 yılına ait fotoğraflarında görülmektedir⁶⁴. Şadırvan minarenin inşa edildiği onarımında eklenmiş olmalıdır.

Bugün harimin kuzeyinde yer alan kapalı bölümün toplam 18 adet penceresi bulunmaktadır. Bunlar batıdaki dışa taşkın bölümün güney cephesinde iki adet, doğu ve batı cephelerde ikişerden dört adet ve kuzey cephede ortadaki girişin iki yanında altışardan 12 adettir (Foto 19, Foto 20, Foto 21). Batı tarafta güney cepheye bakan iki pencere basık kemerli, diğer pencereler ise dikdörtgen biçimlidir. Yapının eski rölöve planlarında ve fotoğraflarında bu bölümün; kerpiç malzeme ile inşa edilmiş üzeri kiremit kaplı bir sundurma ile örtülü, batı cephesinde bir, doğu cephesinde iki ve kuzey cephesinde girişin iki yanında üçerden altı adet penceresi bulunan kapalı bir son cemaat yeri olduğu görülür (Foto 22)⁶⁵.

Camiye giriş, kuzey cephedeki sundurmaya açılan kapalı son cemaat yerinin ortasında yer alan dikdörtgen biçimli açıklık ile sağlanmıştır. Bu açıklık ile ulaşılan kareye yakın dikdörtgen planlı mekân, harime ve kapalı son cemaat yerinin mekânlarına geçişi sağlamaktadır. Bu mekânın iki yanında kapalı son cemaat yerinin enine dikdörtgen planlı mekânları yer alır. Bugün sıvalı ve badanalı durumda olan bu mekânlardan batıda yer alan, bir bölme duvarla iki mekâna ayrılmış, bu duvarın kuzeyine açılan kapı ile de mekânlar arasındaki geçiş sağlanmıştır.

Kapalı son cemaat yerinin doğusundaki mekân, ikisi doğu, altısı kuzey duvarında bulunan toplam sekiz adet dikdörtgen biçimli pencere ile aydınlanmaktadır. Mekânın güney duvarında harime açılan dikdörtgen biçimli bir pencere, doğusunda ve batı ucunda birer dış mihrap ile yaklaşık olarak ortalarında dikdörtgen kesitli alçıdan yapılmış bir plaster yer almaktadır (Foto 24). Doğudaki mihrap dikdörtgen planlı, üçgen kemerli bir kavsaraya sahiptir. Kavсарanın tepe noktasında bir mukarnas dişi bulunmaktadır. Batıdaki mihrap ise, üçgen kemerli bir çökertme içinde yer alır. Yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu biçimde bir kavсарası bulunmaktadır. Mekânın batı duvarı üzerinde giriş mekânına açılan dikdörtgen biçimli bir kapı ve bir pencere vardır.

Kapalı son cemaat yerinin batısında bölme duvarla ayrılan iki bölümden batıda yer alan; güney ve batı duvarlarında ikişerden dört adet, kuzey

64 Vırmiça 2012: 738.

65 Eski rölöve planı ve fotoğrafı için bkz. Kültürel Miras Bölge Kurulu dokümanları, fotoğraf için ayrıca bkz. Kiel- Hafız, 1980: 412.

duvarlarında üç adet olmak üzere toplam yedi adet pencere ile aydınlanmaktadır. Dikdörtgen biçimli olan pencerelerden güney duvardakiler basık kemerli ve diğerlerinden daha büyüktür. Bu mekânın güney duvarı yapının Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan rölöve planında; bugünkünden farklı olarak harim duvarı ile aynı kalınlığa sahip ve minare kaidelerini de içine alan durumdadır.

Kapalı son cemaat yerinin batısında perde duvarla ayrılan iki bölümden doğuda yer alanın güney duvarında, harime açılan dikdörtgen biçimli bir pencere ile bir dış mihrap yer alır. Yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu biçimde bir kavsaraya sahiptir (Foto 25). Bu mekân kuzey duvarındaki üç adet pencere ile aydınlanmaktadır. Mekânın doğu duvarı üzerinde giriş mekânına açılan dikdörtgen biçimli bir kapı ve bir pencere vardır.

Giriş mekânının güney duvarında harime girişi sağlayan basık kemerli giriş açıklığının hemen üzerinde yapının inşa kitabesi, batı duvarında ise Rugova'da günümüze temel kalıntıları ulaşan Eski Köprü'nün kitabesi yer alır. Basık kemerli giriş açıklığı harime bursa kemerli bir kavsara içinde dilimli bir kemerle açılmaktadır (Foto 23, Foto 26, Foto 27). Harimin duvarları bugün sıvalı ve badanalıdır. Enine dikdörtgen planlı harimin üzeri ortada bir kubbe iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür (Foto 28, Foto 29). Kubbe kuzey ve güneyde beden duvarları, doğu ve batıda ise tonozları taşıyan duvarlar ve bu duvarlardan kuzey ve güney duvarlara diyagonal uzanarak altıgen bir alt yapı oluşturan kemerlerle taşınmaktadır.

Harimin kuzeyinde ahşaptan inşa edilmiş kadınlar mahfili yer alır. Mahfili taşıyan toplam 16 adet kare kesitli ahşap destek kirişlerle birbirine bağlanmıştır (Foto 30). Bunların altısı kuzey duvara, ikişerden dördü ise doğu ve batıda tonozları taşıyan duvarların kuzeyine bitişiktir. Altı adet desteğin dördü mahfilin kuzeyinde doğu batı yönlü kirişlerle; ikisi ise giriş ekseninde kuzey duvardaki kirişlere bağlanmıştır. Mahfile çıkış kuzey batı tonozu taşıyan duvar ile batı duvarına bitişen "L" planlı ahşap merdivenle sağlanmıştır. Mahfilin harime uzanan balkonu ortada eğrisel, iki yanda ise dikdörtgen planlıdır.

Harimde kuzey, güney ve doğu duvarlarda ikişer, batı duvarda ise üç adet olmak üzere toplam dokuz adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Foto 31, Foto 32, Foto 33). Batı duvardaki pencerelerden biri güney tarafta üst sırada yer almaktadır (Foto 34). Diğerlerinden daha küçük tutulmuş olan bu pencerenin üst kesimi tonoz içinde kalmıştır. Simetrik olarak yerleştirilen pencereler taş sövelere sahiptir. Doğu ve batı duvardakiler sivri kemerli çökertmeler içinde yer almaktadır. Harimin batı duvarının kuzeyindeki dikdörtgen açıklıktan minareye ulaşmakta harimin kuzey duvarında yer alan pencereler ise son cemaat yerine

açılmaktadır. Güney duvarın ortasında yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu şeklindeki kavsarasının kemer başlangıcında bir sıra mukarnas yer alır (Foto 35). Mihrap nişi iki yanda kaval silmeler üzerinde yer alan ve bir sıra palmet dizisiyle son bulan üçgen bir alınlıkla taçlanmıştır. Mihrap nişinin hemen üzerinde 1.25-0.48 m⁶⁶ ölçülerinde bir ayet kitabesi; bunun altında ise yapının onarım kitabesi bulunmaktadır.

Caminin giriş mekânında inşa kitabesi ile yapının banisi Hasan Ağa'nın Rugova'da inşa ettirmiş olduğu köprüye ait bir kitabe yer almaktadır. Mihrabındaki bir ayet kitabesi ve beraberindeki onarım kitabesiyle birlikte yapıda toplam dört adet kitabe bulunmaktadır⁶⁷.

Harimin basık kemerli giriş açıklığının hemen üzerinde 90x50cm. ölçülerinde enine dikdörtgen biçimli mermerden inşa kitabesi yer almaktadır (Foto 2, Foto 3). Dört satırlık kitabe sekiz dizeden oluşmaktadır. Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Foto 2. Harime giriş kapısının üzerindeki inşa kitabesi.

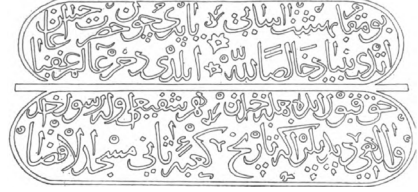

Foto 3. Kitabe metninin çizimi⁶⁸.

بو مقام بهشت اسایی
یاپدی چون حضرت حسن اغا

اتدی بنیاد خالصا لله
ایلدی زحر عالم عقبا

حق قبول ایده جمله خیراتن
هم شفعی اوله رسول خدا

والهی دیدیلر اکه تاریخ
کعبه ثانی مسجد الاقصا

66 Kiel- Hafız, 1980: 418.

67 Metinlerin yazımı Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Dr. Ender ÖZBAY tarafından yapılmıştır. Kendisine yardımları için teşekkür ederiz.

68 Andrejeviç, 1984: 42.

Bu makâm-ı behişt âsâyı
Yapdı çün Hazreti Hasan Ağa
(*Hazreti Hasan Ağa bu cennet benzeri makamı yaptı*)

İtdi bünyâd hâlisân li'l-lâh
Eyledi zuhr-ı âlem-i ukbâ
(*Allah rızası için bu binayı yaptı ve bunu ahiret alemine bir dayanak yaptı*)

Hak kabûl ide cümle hayrâtın
Hem şefî'i ola Resûl-i Hudâ
(*Allah onun bütün hayırlı işlerini kabul etsin ve Allah resulü onun şefaathçisi olsun.*)

Vâlihî dediler ana târih
Kâbe-i sâni Mescidü'l-Aksâ
[*Vâlihî ona şu tarihi düştü: Kabe-i Sâni, Mescidü'l-Aksâ (İkinci Kabe, Mescid-i Aksâ)*]

Kitabenin son dizesinde yapının inşa tarihi ebced ile hicri 988 olarak verilmiştir. Bu da miladi 1580-81 yılına karşılık gelmektedir⁶⁹. Kitabenin şairi Üsküp doğumlu Vâlihî'dir⁷⁰.

Giriş mekânının batı duvarında yer alan kitabe ise Rugova'da günümüze temel kalıntıları ulaşan Eski Köprü'ye aittir (Foto 4). 2006 yılında Rugova köyü sakinlerinden Avni Muhamet Kryeziu tarafından bir tesadüf sonucu bulunan bu mermer kitabe 89x49x9 cm ölçülerinde 70 kg ağırlığındadır. Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Foto 4. Köprü kitabesi.

69 Kiel- Hafız 1980: 418.

70 Asıl adı Ahmed olan Vâlihî babası kadı olduğu için Kadı-zade Ahmet Çelebi adıyla bilinir (Kiel- Hafız, 1980: 417; Kiel, 2002: 31.; Yılmaz, 2014: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/valihi-kadizade-ahmed-valihi-celebi> erişim tarihi: 10.04.2022; Nureski, 2014: 74,75,76.). Vâlihî Kosova'da Kaçanik'teki Koca Sinan Paşa Camisi'nin de inşa kitabesinin şairidir (Andrejeviç, 1984: 43.; Vırmiça, 2012: 730.; Kosova Kitabeleri, 2014: 234,235).

عين اعيان حسن اغا كم
اولدي مقبول شهنشاہ جحان

اوله تا معتبر بنا سبيل
ياپدي بر جسر مشدد ارکان

والهي ديدي انوکچون تارخ
هي عجب جسر متين البيان

Ayn-ı a‘yân-ı Hasan Ağa kim
Oldı makbûl-i şehenşâh-ı cihân
(*Halkın önde gelenlerinden Hasan Ağa bu cihanın sultanının itibarlı bir kulu oldu*)

Ola tâ mu‘teber binâ-i sebîl
Yapdı bir cısr-i müşedded erkân
(*Allah rızası için güçlü bir köprü yaptı ve bu bina çok itibar gördü*)

Vâlihî didi anınçün târih
Hey aceb cısr-i metînü’l-bünyân
[*Vâlihî onun için tarihi söyledi: Hey aceb cısr-i metînü’l-beyân (Nasıl acayip ve sağlam bir köprüdür)*]

Kitabenin son dizesinde köprünün inşa tarihi ebced ile hicri 987 olarak verilmiştir. Bu da miladi 1579 tarihine karşılık gelmektedir. Yemişçi Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılan bu köprünün kitabe metni, caminin inşa kitabesinin de şairi olan Vâlihî lakabı ile tanınan Kadı-zâde Ahmed Çelebi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır⁷¹.

Yapının 1.25-0.48 m ölçülerindeki ayet kitabesi mihrap nişinin hemen üzerinde yer almaktadır (Foto 5, Foto 6). Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

M. Kiel ise çalışmasında kitabenin Arapçayı iyi bilmeyen biri tarafından yazıldığını belirterek “Kullama dahala ‘alayha Zakariyya al-mihrap” olarak Kuran’da bulunan metnin doğrusunu aktarmıştır.

71 Shala, 2006: 139,140; Shala, 2015: 30; Kosova Kitabeleri, 2014: 228,229. Bu kitabe levhası koruma amacıyla giriş mekânının duvarına yerleştirilmiştir.

Kurandaki “Küllemâ dehale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb” ayetinin hemen altında yapının üçüncü onarımının Mehmet Ali Bin Bekir tarafından yapıldığını ve kitabenin Prizrenli Gani Memiş adlı bir kişi tarafından Eylül 1835 yılında yazıldığını öğreniyoruz. Balkan ülkelerindeki Osmanlı dönemi eserlerinin çoğunluğu, bölgenin tarihindeki savaşlar ve istilalarda tahrip olmuş ve onarımlarla günümüze ulaşabilmişlerdir. Kosova'daki pek çok eserin, 1689 yılındaki Avusturya istilasında zarar gördüğü ve onarıldığı bilinmektedir⁷². Caminin birinci ve ikinci onarımlardan en az birinin, Avusturya istilası sonrasına ait olduğu düşünülmelidir. Ancak bu onarımları açıklayabileceğimiz herhangi bir eski fotoğraf ya da arşiv belgesine ulaşamamıştır.

Foto 5. Mihrap kitabesi

Foto 6. Mihrap kitabesi⁷³

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا

Küllemâ dehale aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb

(Zekeriyya onun (Meryem'in) bulunduğu mihrâba her girdiğinde)

جامع شريفك او جنجو دفعه تعميري محمد علي بن بكر طرفندن ياپلميشدر

بو بياجي پر زرينلي عكي ميميش سنه ۱۲۵۱ جماد الاول

Onarım metni⁷⁴

Cami-i şerîfın üçüncü def'a tamiri Mehmet Ali Bin Bekir tarafından yapılmıştır.

Boyacı Prizrenli Gani Muhsin

Sene 1251 Cemâziye'l-Evvel 10

Yapı hakkındaki ilk araştırma 1980 yılında M. Kiel- N. Hafız tarafından yayınlanmıştır⁷⁵. Rölöve ve restitüsyonun aynı plan üzerinde gösterildiği bu çalışmada harim yapının bugünkü durumunu yansıtmaktadır. Restitüsyonu yapılan kapalı bölüm ise kubbelerle örtülü beş birimli bir son cemaat yeri olarak verilmiştir. M. Kiel- N. Hafız'ın yapıyı incelediği dönemde kerpiçten

72 Aktepe, 1997: 217, Vırmiça, 2012:25.

73 Çizim Kültürel Miras Bölge Kurulu'nun çalışmasıdır.

74 Kiel- Hafız, 1980: 418.

75 Kiel- Hafız, 1980: 411-422.

inşa edilmiş olan bu kapalı bölüm, mektep⁷⁶ olarak kullanılmaktaydı (Foto 22). M. Kiel- N. Hafız hazırladıkları restitüsyonla; harimin kuzey duvarının genişliğine dayanarak burada kubbelerle örtülü beş birimli bir son cemaat yeri olması gerektiğini ve bu duvar üzerindeki mihrapların da bu son cemaat yerinin dış mihrapları olduğunu ileri sürerler. Harimin kuzey duvarının doğu ve batıya taşıntı yapan bölümleri iki yanda birbirine eşit ve harim duvarlarıyla aynı kalınlığına sahiptir. Harimin kuzeyindeki kapalı bölüm, yapının ilk inşasında harimden daha geniş tutulmuş bir son cemaat yeri olmalıdır. Ancak bugün sıvalı ve badanalı durumdaki bu bölümün gerek planı gerekse üst örtüsünü açıklayabileceğimiz herhangi bir kalıntı ya da veri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle hazırladığımız restitüsyonda son cemaat yerini ahşap ayaklarla taşınan bir sundurma olarak göstermeyi tercih ettik.

Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkanlar'daki camilerde, harimden daha geniş ve cephenin iki yanına taşan, kubbelerle örtülü beş birimli son cemaat yeri uygulaması daha çok tek kubbeli kübik yapılarda görülmektedir. Tire'de 15. yüzyıl ortalarına tarihlenen Kazanoğlu⁷⁷, İstanbul'da Saraçhane Dülgeroğlu (1482)⁷⁸, Bali Paşa (1504)⁷⁹ ve Fındıklı Molla Çelebi (1584)⁸⁰ camileri ile Yunanistan sınırlarındaki Gümülcine'de 1585 tarihli Yeni Cami⁸¹, Macaristan sınırlarındaki Peçuy'da 16. yüzyıl ortalarına ait Toygun Paşa⁸² ve Gazi Kasım Paşa⁸³ camileri bu uygulamanın örnekleri arasında sayılabilir.

Andrejeviç'in⁸⁴ 1984 yılında yayınladığı rölöve ve fotoğraflarda harimin batı duvarının kuzeyindeki pencerenin kapatıldığı, minarenin sekizgen bir kaideye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada kuzeydeki kapalı bölüme rölövede yer verilmemiştir. Andrejeviç taçkapının iki yanında yer alan dış mihraplar nedeniyle burada bir son cemaat yerinin varlığına işaret etmekte ve bu bölümün taçkapının sadeliği ile uyumlu ahşaptan basit bir sundurma olabileceği görüşündedir. Yapının mevcut durumunda kuzey duvar üzerinde kubbelerle örtülü beş birimli son cemaat yerinin kemerlerini taşıması gereken konsollara ait herhangi bir kalıntının bulunmaması nedeniyle de M. Kiel- N. Hafız'ın restitüsyonuna katılmadığını ifade etmektedir.

76 Kiel- Hafız, 1980: 415.

77 Aslanoğlu, 1969: 164, resim 11,12.

78 Ayverdi, 2000: 95.

79 Kuban, 2007: 215.

80 Plan için bkz. Sözen (Ed.), 1975: 179.

81 Plan için bkz. Kiel, 1971: 448, levha IV, Çizim 1; Parlak, 2015: 207-209.

82 Ayverdi, 2000: 94,95,96, resim 13.

83 Ayverdi, 2000: 199, resim 166.

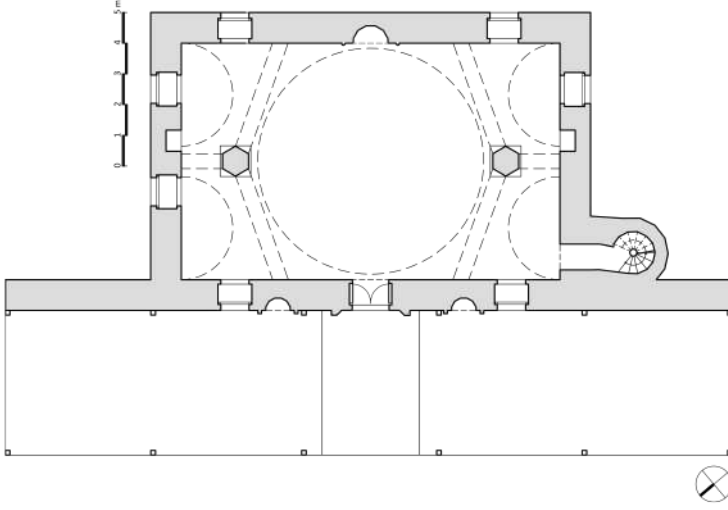
84 Andrejeviç, 1984: 42-44, resim 23.

Her iki yayında da poligonal bir kaide üzerinde yükseldiği ifade edilen minare, Andrejeviç'in rölövesinde sekizgen, M. Kiel- N. Hafız'ın rölövesinde ise dörtgen bir kaide ile gösterilmiştir. Restitüsyonumuzda yapının mevcut durumunda ve Kosova'da aynı yüzyılda inşa edilmiş camilerin minarelerinde görülen poligonal planı tercih ettik⁸⁵.

Harimin doğu ve batı duvarlarındaki pencereleri karşılıklı olarak yer alırken, güney duvar pencerelerinin kuzey duvar pencereleri ile aynı eksende bulunmadığı dikkati çekmektedir. Andrejeviç'in rölövesinde bu pencereler, yapının mevcut durum ile aynı iken, M. Kiel- N. Hafız'ın rölövesinde simetrik olarak yer aldıkları görülür. Yapının geçirdiği onarımları göz önüne alarak restitüsyonumuzda kuzey ve güney duvar pencerelerini aynı eksende gösterdik.

Harimin kubbesini taşıyan ayaklar, doğu ve batı duvarlara bitişmektedir. Yapının Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan planında doğu ve batı duvarların ortasında birer dikdörtgen planlı niş bulunduğu ve bu ayakların da bu nişlerin yaklaşık olarak yarısını kapattığı, görülmektedir. Arşivdeki eski bir fotoğraftan bu nişlerin pencerelerle aynı yüksekliğe sahip birer duvar gözü olduğu ve ahşaptan dolap kapaklarına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Foto 36). Aynı planda batı duvarın kuzeyindeki pencerenin kapatılarak bir nişe dönüştürülmüş olduğu da izlenmektedir. Bu veriler ışığında hazırladığımız restitüsyon planına göre; enine dikdörtgen planlı harimin kubbesi iki yanda ayaklara oturmakta, bu ayaklar doğu, batı, kuzey ve güney duvarlara birer kemerle bağlanmaktadır (Çizim 2). Yapının onarımı sırasında harimdeki kubbeyi taşıyan ayakların, doğu ve batı duvarlara doğru genişletilerek güçlendirilmesi sonucunda duvarlardaki nişlere dayandığını ve bugünkü görünümünü kazandığını düşünmekteyiz.

85 Poligonal kaideli minarelerin Kosova'daki örnekleri arasında Priştine'de Fatih Sultan Mehmed (Büyük), Camisi 15. yüzyıl, Dregaş'ta Kukli Mehmet Bey, Kaçanik'te Sinan Paşa, İpek'te Defterdar, Hasan Bey (Hamam), Fatih (Bayraklı); Priştine'de Emir Alaeddin, Yusuf Çelebi, Prizren'de Suzi Çelebi, Katip Sinan Bey (Levişah), Müderris Ali Efendi (Ali Hoca) ve Saraçhane (Kukli Mehmed Bey) camileri ise 16. yüzyıl örnekleri arasındadır (bu yapıların plan ve fotoğrafları için bkz. İbrahimgil M. Z. - Konuk N., 2006.)

Çizim 2. Rugova, Hasan Ağa Camisi, restitüsyon planı.

Yapının enine dikdörtgen planlı harimini örten merkezi kubbe altıgen bir alt yapı üzerinde yükselmektedir. Bu kubbenin iki yanındaki alanlar ise, doğu batı yönlü ikişer beşik tonozla örtülü olarak günümüze ulaşmıştır. 1477 tarihli Edirne Üç Şerefeli Cami⁸⁶ altıgen alt yapı üzerinde yükselen merkezi kubbeli camilerin erken ve anıtsal bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁷. İstanbul'daki Sinan Paşa⁸⁸ (1555) ve Atik Valide⁸⁹ (1586) camileri kubbeli alanının iki yanındaki bölümleriyle ve altıgen şemadaki merkezi kubbeli planlarıyla Rugova Hasan Ağa camisinin Anadolu'daki çağdaş örnekleri arasındadır. Kara Ahmed Paşa⁹⁰ (1555) ve Kadırga Sokollu⁹¹ (1571) camileri ise altıgen şemadaki merkezi kubbeleriyle benzerlik göstermektedir.

Balkanlarda ve Kosova'daki Osmanlı yöneticileri tarafından inşa ettirilmiş ve zengin vakıflarla desteklenmiş mimari eserlerin daha çok şehir merkezlerinde yer aldıkları görülür. Kosova'da şehir merkezlerinde, kare bir alt yapı üzerinde kubbeye örtülü harim ile revaklı bir son cemaat yerine sahip camiler çoğunluğu oluşturmaktadır. Dikine dikdörtgen plana sahip düz ahşap tavanlı ve ahşap kubbeli, üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapılar şehir merkezleri ile

86 Plan için bkz. Kuban, 2007: 146.

87 Altıgen alt yapı üzerinde yükselen merkezi kubbeli camilerin değerlendirilmesi ile ilgili bilgi için bkz. Arel, 1973:17-20; Tuluk, 2006: 275-285; Kuban, 2009: 672, 673,675; Erarslan, 2018: 31-48.

88 Plan için bkz. Kuban, 2007: 258.

89 Plan için bkz. Kuban, 2007: 258.

90 Plan için bkz. Kuban, 2007: 258.

91 Plan için bkz. Kuban, 2007: 258.

birlikte daha çok yerel otoriteden uzak köylerde, bölge halkı ve yerli ustalar tarafından inşa edilmişlerdir. Yakova'nın Rugova köyündeki Hasan Ağa Camisi merkezi kubbeli plan şemasıyla; gerek imparatorluğun başkentindeki çağdaşlarının Kosova'daki tek temsilcisi olması, gerekse merkezden uzak bir köyde yer almasıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu durumu yapının banisi "Yemişçi" lakabıyla bilinen ve Arnavut kökenli bir sadrazam olan Hasan Ağa'nın doğup büyüdüğü Rugova köyüne hizmet etme ve kalkındırma isteği ile açıklamamız mümkündür.

Foto 7. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, üst örtü⁹².

Foto 8. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi⁹³.

92 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

93 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 9. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, batı cephesi⁹⁴.

Foto 10. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kuzey cephenin batısı⁹⁵.

94 Bajgora, 2013: 152.

95 Bajgora, 2013: 152.

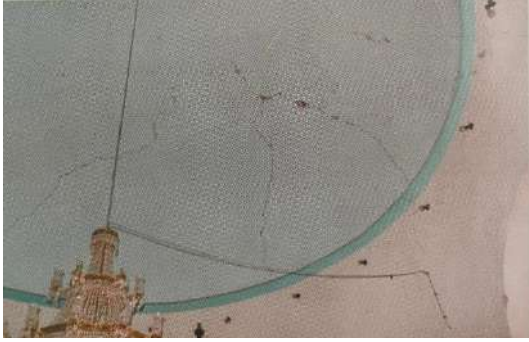

Foto 11. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, üst örtü⁹⁶.

Foto 12. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, batı duvarın güneyi⁹⁷.

96 Bajgora, 2013: 152.

97 Bajgora, 2013: 152.

Foto 13. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, güneydoğu cephe.

Foto 14. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, batı cephe.

Foto 15. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, doğu cephe⁹⁸.

Foto 16. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, batı cephe⁹⁹.

98 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

99 Andrejeviç, 1984: sayfa numarası yok, resim 23.

Foto 17. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, minare kaidesi.

Foto 18. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, minare şerefe.

Foto 19. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kuzey cephe.

Foto 20. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kapalı bölümün doğu cephe pencereleri.

Foto 21. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kapalı bölümün batı cephe pencereleri.

Foto 22. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kapalı bölüm kuzeybatı cephe¹⁰⁰.

100 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 23. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim girişi.

Foto 24. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kapalı son cemaat yeri, doğu mekân, güney duvardaki dış mihraplar.

Foto 25. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, kapalı son cemaat yeri, batı mekân, güney duvardaki dış mihrap.

Foto 26. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, giriş açıklığının üst kesimi.

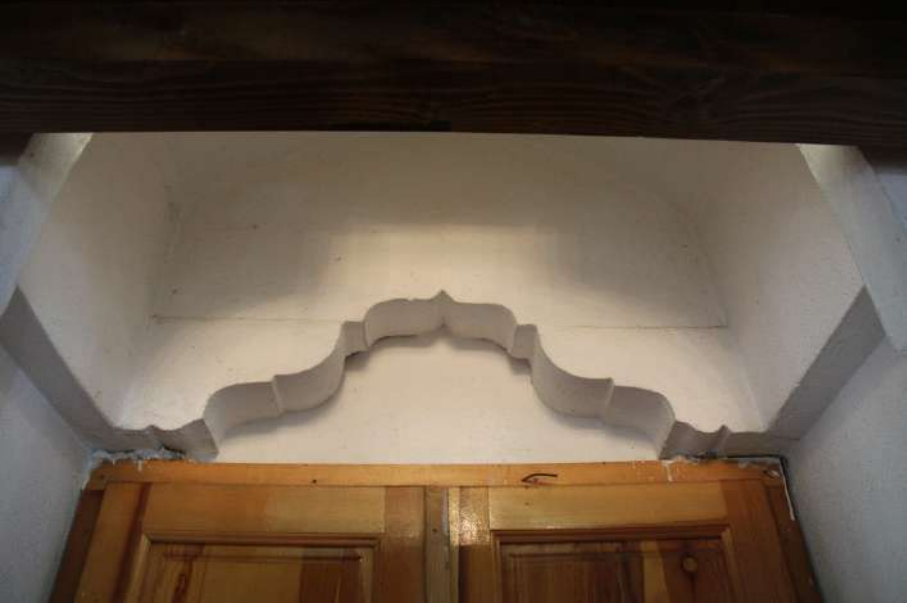

Foto 27. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, giriş.

Foto 28. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, üst örtü.

Foto 29.Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, üst örtü.

Foto 30. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, kadınlara mahfil.

Foto 31. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, güney duvar.

Foto 32. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, doğu duvar.

Foto 33. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, batı duvar.

Foto 34. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, batı duvarın güney tarafı.

Foto 35. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, mihrap.

Foto 36. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camisi, harim, batı duvardaki dolap nişi¹⁰¹.

101 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

YAKOVA, BABAY BOKŞ KÖYÜ CAMİSİ

Babay Bokş¹⁰² Köyü'nde yer alan cami, Kosova İslam Birliğinin kayıtlarında 1816 yılına tarihlendirilmiştir¹⁰³. 1999 Kosova savaşında karargâh olarak kullanılmış olan caminin bugünkü minaresi savaş sonrası yapılan onarımda eklenmiştir.

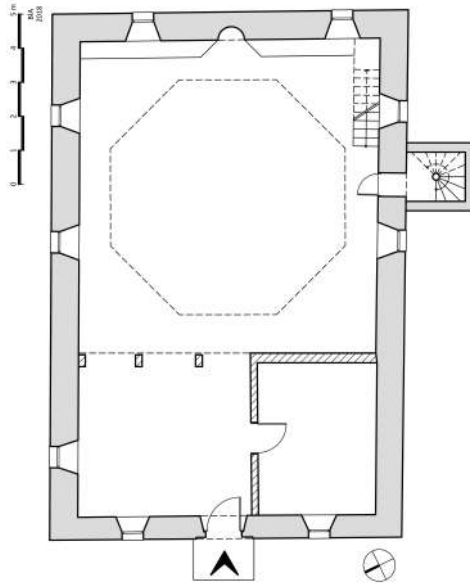

Foto 37. Babay Bokş Köyü Camisi, kuzeybatı cephe.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı alanı kaplayan yapı; güneyde kare, kuzeyde ise enine dikdörtgen planlı iki bölüm ile batı cephesinin güneyinde yer alan bir minareden oluşmaktadır (Çizim 3). Üzeri dört yöne eğimli ve dışa taşkın bir saçağa sahip kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür (Foto 37).

102 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Babaj i Bokës, Gjakovë.

103 Vırmiça, 2012: 62.

Çizim 3. Babay Bokş Köyü Camisi, zemin kat rölöve planı.

İçten ve dıştan, sıvalı ve badanalı durumda olan yapının harimindeki minare girişi ile kuzey duvarının sıvasız bırakılan üst kat kesiminden duvar örgüsünün moloz taş olduğu anlaşılmaktadır.

Savaşta zarar gören yapı, güney cephenin ortasındaki onarım kitabesine göre; Amerikan ayakkabıcılarının desteği ile onarılmış ve 15. 05. 2004 tarihinde ibadete açılmıştır. Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan onarım öncesi fotoğrafları bugünkü görünümünden farklıdır (Foto 40). Bu fotoğraflarda da sıvalı ve badanalı durumda olan yapının çatı saçağının günümüzdeki kadar dışa taşkın olmadığı ve minaresinin bulunmadığı görülmektedir. Güney cephedeki kitabesinin bugünkünden farklı olarak üst seviyede yer aldığı ve batı cephenin kuzeyinde bir giriş açıklığının bulunduğu da dikkati çekmektedir. Arazi çalışmamız sırasında caminin kitaplığında rastladığımız bir diğer fotoğrafta ise, batı cephenin kuzeyinde üst kat seviyesinde bir kapı açıklığı ile güney kuzey yönlü bir merdiven bulunmaktadır¹⁰⁴ (Foto 41).

Caminin cephelerinde, iki sıra halinde açılmış toplam 20 adet pencere bulunur. Bunlar kuzey ve güney cephelerde dörder adet, doğu cephede yedi, batı cephede ise beş adettir (Foto 37, Foto 38, Foto 39). Alt sıra pencereleri dikdörtgen biçimli, üst sıra pencereleri ise daha küçük tutulmuş ve yuvarlak kemerlidir. Ancak üst sıra pencerelerinden kuzey cephede yer alanlarla doğu cephenin kuzeyinde bulunanlar alt sıra pencerelerini tekrarlayan dikdörtgen biçimli pencerelerdir (Foto 38).

104 Bu fotoğrafı açıklayan metinden üst katın mektep olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bugün batı cephenin güneyinde harim pencerelerinin arasında yapının minaresi yer alır (Foto 37). Silindirik gövdeli minare; beden duvarları ile aynı yüksekliğe sahip kare planlı bir kaideden geçilen, köşelerin pahlanmasıyla oluşturulmuş sekizgen pabuç üzerinde yükselir. Gövdeden şerefeye geçiş genişleyerek yükselen iki sıra silme ile sağlanmıştır. Şerefe üstünde yükselen silindirik petek kısmı metal kaplı konik bir külahla son bulur.

Kuzey cephenin ortasında iki yanda taş söveler ve üzerindeki profilli konsollara oturan yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı, alt ve üst sırada ise ikişerden toplam dört adet dikdörtgen biçimli pencere yer alır (Foto 37). Alt sıra pencereleri girişin iki yanına, üst sıra pencerelerinden biri girişin üzerine diğeri ise cephenin doğu tarafına yerleştirilmiştir.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı alanı kaplayan yapının harimi; güneyde kare, kuzeyde ise enine dikdörtgen planlı iki bölümden oluşmaktadır (Çizim 3). Kuzeydeki enine dikdörtgen planlı alan bugün giriş mekânı olarak kullanılmaktadır. Biri doğu duvarına dayanan üç adet ahşap destekle harimden ayrılan bu bölümün batısında duvarlarla bölünerek sonradan inşa edilmiş bir mekân, doğu ve kuzey duvarlarında ise birer pencere yer alır. Kuzey duvarının doğusuna bir lavabo yerleştirilmiştir (Foto 42, Foto 49). Batıdaki mekânın; kuzey duvarında kare şekilli bir pencere, doğu duvarında bir kapı bulunur. Mekânın batı duvarı üzerinde, yapının eski fotoğraflarında batı cephenin kuzeyinde görülen giriş açıklığına ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Yapının basık bir tavana sahip kuzeydeki bu bölümün üst kat seviyesinde, kuzey ve doğu duvarlarda ikişer, batı duvarda ise bir pencere açıklığı vardır (Foto 43, Foto 44, Foto 45). Doğu ve batı duvarlardaki pencereler kareye yakın dikdörtgen, kuzey duvardakiler ise dikine dikdörtgen biçimlidir. Kuzey duvarın doğusunda kare şekilli bir duvar gözü batısında ise yuvarlak kemerli bir ocak nişi yer almaktadır (Foto 46). Doğudaki pencerenin ocak nişi ile aynı seviyede başladığı ve alt kesiminin örülerek kapatılmış olduğu görülür. Üst kat seviyesinde yer alan ocak nişi ve kat döşemesi, günümüzde tek katlı olan bu bölümünün; bir dönem iki katlı düzenlenmiş olduğunu gösterir (Foto 41).

Harimin üzeri içte basık bir bağdadi kubbeyle örtülüdür (Foto 48). Kubbe eteği sekiz kenara sahiptir. Kubbenin merkezinde daire içinde çitakari ve kalemişi bezemelere sahip bir süsleme yer alır (Foto 47). Dairenin içine profilli ahşap çıtalarla beş kollu bir yıldız ve bu yıldızın kolları arasına da birer üçgen yerleştirilmiştir. Yıldızın ortasında bir daire ve bu dairenin çevresinde yer alan ahşap çıtalar beş kollu yıldızın merkezini oluşturmaktadır. Yıldızın kollarını oluşturan üçgenlerde siyah ve kırmızı rengin dönüşümlü kullanılmasıyla prizmatik bir görünüm sağlanmıştır. Yıldızın kolları arasında yer alan üçgenlerin iki yanına birer beyaz çiçek ve tabanına siyahtan yaprak sıralarının bulunduğu dallar yerleştirilmiştir.

Harim doğu, batı ve güney duvarlarına iki sıra halinde yerleştirilmiş, dörderden toplam on iki adet dikdörtgen biçimli pencere ile aydınlanır (Foto 48, Foto 49). Batı duvarının ortasında minare girişine ait dikdörtgen biçimli bir kapı yer alır. Güney duvarın ortasındaki mihrap nişi yarım daire planlı, üçgen kemerli konik kavsaralıdır (Foto 48). Mihrap üst kesimde dilimli sivri kemere sahip bir alçı kabartma ile kuşatılmıştır.

Foto 38. Babay Bokş Köyü Camisi, kuzeydoğu cephe.

Foto 39. Babay Bokş Köyü Camisi, güney cephe.

Foto 40. Babay Bokş Köyü Camisi, kuzeybatı cephe¹⁰⁵.

Foto 41. Babay Bokş Köyü Camisi, batı cephe¹⁰⁶.

105 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

106 Babay Bokş Köyü Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 42. Babay Bokş Köyü Camisi, giriş mekânı, kuzey duvarın doğusu.

Foto 43. Babay Bokş Köyü Camisi, giriş mekânının üst katı, kuzey duvarın doğusu.

Foto 44. Babay Bokş Köyü Camisi, giriş mekânının üst katı, doğu duvarın kuzeyi.

Foto 45. Babay Bokş Köyü Camisi, giriş mekânının üst katı, batı duvarın kuzeyi.

Foto 46. Babay Bokş Köyü Camisi, giriş mekânının üst katı, kuzey duvarın batısı.

Foto 47. Babay Bokş Köyü Camisi, kubbe süslemesi.

Foto 48. Babay Bokş Köyü Camisi, harim, güneybatı.

Foto 49. Babay Bokş Köyü Camisi, harim, kuzeybatı.

İPEK, ÇARABREG KÖYÜ CAMİSİ

Çarabreg¹⁰⁷ Köyü'nde yer alan caminin giriş açıklığı üzerindeki kitabesi okunamamaktadır. Ancak yapı kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1826 yılına tarihlendirilmiştir¹⁰⁸.

Caminin kuzeydoğusunda bir konut yer almaktadır ve caminin doğu cephesi bu konutun avlusunun içinde kalmıştır. Kuzey cephesinin önünde, üzerindeki kitabeden 1934 yılında Hacı Selman Lluja Loshaj tarafından yaptırıldığı anlaşılan bir su kuyusu bulunmaktadır.

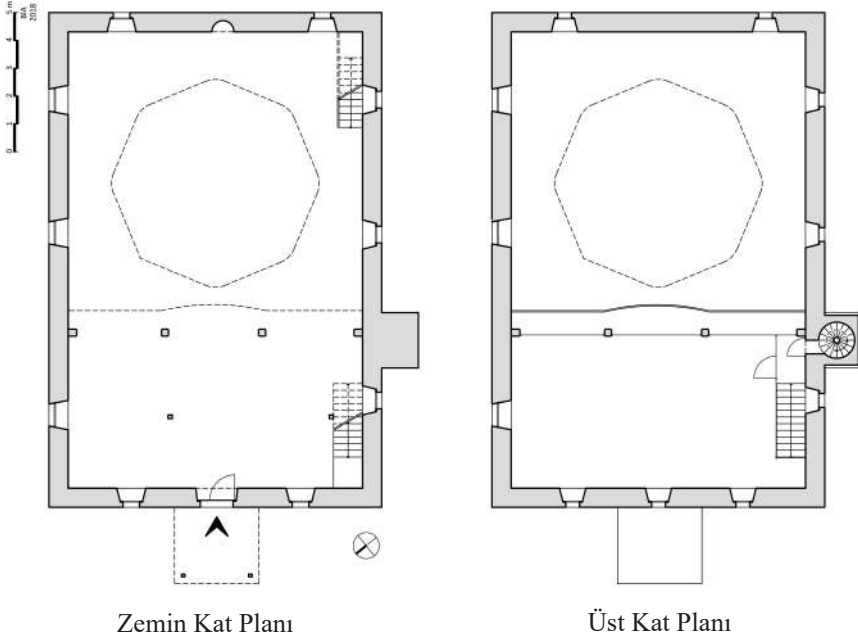
Foto 50. Çarabreg Köyü Camisi, kuzey cephe.

Yapı kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı bir harim ile batı cephesinin kuzeyinde yer alan minareden oluşur (Çizim 4, Foto 50). Üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmıştır.

Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harim, kuzeyinde yer alan doğu batı yönlü dört adet destekle kare ve enine dikdörtgen planlı iki bölüme ayrılmıştır. Güneydeki kare planlı bölümün üzeri bir kubbeyle, kuzeydeki enine dikdörtgen planlı bölümün üzeri ise düz bir tavanla örtülüdür.

107 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Carrabreg, Deçan.

108 Vırmiça, 2012: 788.

Çizim 4. Çarabreg Köyü Camisi, rölöve planı.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş bir sıra kaba yonu taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Duvar örgüsünde moloz taşların arası harç ile doldurularak belirginleştirilmiştir.

Yapının cephelerinde iki sıra halinde açılmış toplam 21 adet pencere bulunmaktadır. Güney cephede ikişerden dört, doğu ve batı cephelerde üçerden altışar ve kuzey cephede altta iki üstte ise üç adet olmak üzere beş pencere yer alır (Foto 50, Foto 51, Foto 52, Foto 53). Güney cephenin üst kesiminde ortada tuğla ile örülerek biçimlendirilmiş daire şekilli bir pencereye ait izler bulunmaktadır. Doğu cephede yer alan pencerelerin tümü dikdörtgen biçimlidir. Kuzey, güney ve batı cephelerde alt sıradaki pencereler; iki yanda kesme taştan söveler üzerinde yer alan bir lento taşı ile biçimlendirilmiş dikdörtgen şekilli, üst sıradakiler ise iki yandaki yekpare taştan söveler üzerinde yer alan iki parça taştan oluşan yuvarlak kemerli pencerelerdir. Kuzey ve batı cephelerdeki yuvarlak kemerli pencereler dikey yerleştirilmiş tuğla ve kesme taşın dönüşümlü kullanılarak örüldüğü ikinci bir kemer ile kuşatılmıştır. Yapının onarım öncesine ait fotoğraflarında tuğla yerine iki renkli kesme taşın kullanıldığı görülmektedir.

Bugün batı cephenin kuzeyinde yapının iki şerefeli minaresi yer alır (Foto 54). Yapının eski fotoğraflarından minaresinin 1999 savaşında zarar gördüğü

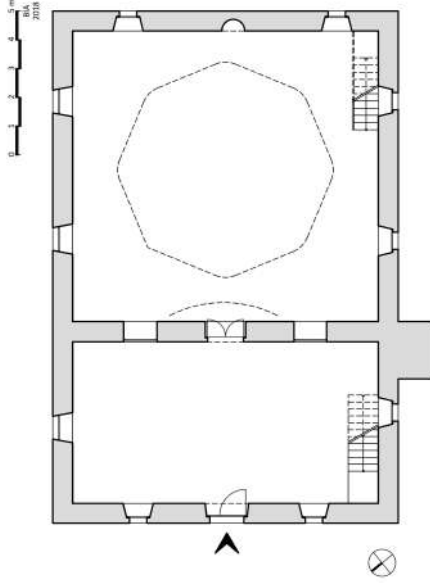
anlaşılmaktadır. Yapının onarımında minare gövdesi pabuç bölümüne kadar yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. (Foto 55, Foto 56).

Silindirik gövdeli minarenin kesme taştan inşa edilmiş dikdörtgen planlı kaidesi caminin beden duvarına bitişiktir. Kaidenin kuzeye bakan yüzünde taşa kazınmış bir kitabe bulunmaktadır. Kaidesinden gövdeye geçiş hafif daralarak yükselen pabuç bölümü ile sağlanmıştır. Bugün kaide ve gövde sıvalı ve badanalı durumdadır. Yeni inşa edilmiş olan iki şerefeli gövdesi, yatay silmelerle üç eşit bölüme ayrılmıştır. Şerefeler ikinci ve üçüncü silmelerin hemen üzerinde yer alır. Şerefelere geçiş genişleyerek yükselen dört sıra silme friz ile sağlanmıştır. Düz yüzeyli bu silmeler arasında birer sıra tuğla köşeleri dışa gelecek şekilde dizilmiştir. İkinci şerefenin üzerinde yükselen silindirik petek kısmı metal kaplı bir külahla son bulur.

Yapının kuzey cephesinin ortalarında çatı saçağında bir baca bulunmaktadır (Foto 50). Girişin hemen önüne iki destekle taşınan kiremit kaplı bir sundurma eklenmiştir. Yapının kuzey cephesinin ortasında yer alan yuvarlak kemerli giriş açıklığı ile harime girilir. Yekpare taştan sövelere sahip giriş açıklığının kemeri, üç parça taştan oluşmaktadır. Bu kemeri dikey yerleştirilmiş kırmızı ve gri renkli kesme taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır. Kemerin hemen sağında yuvarlak kemerli bir kartuş içinde kitabe yer alır (Foto 57).

Harimin duvarları bugün sıvalı ve beyaz badanalıdır. Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harim, kuzeyinde yer alan ikisi doğu ve batı duvarlara bitişik ikisi serbest dört adet beton destek ile kare ve enine dikdörtgen planlı iki bölüme ayrılmıştır. Doğu batı yönlü beton kirişlerle bağlanan bu kolonlar mahfil katında da tekrarlanmıştır (Foto 59). Beton kirişler mahfil katında basık kemer şeklinde biçimlendirilmiştir. Güneydeki kare planlı bölümün üzeri sekiz kenarlı ahşap bir kubbeyle, kuzeydeki enine dikdörtgen planlı bölümün üzeri ise ahşap kaplı düz bir tavanla örtülüdür (Foto 60, Foto 61).

Yapının eski fotoğraflarında; günümüzde betonarme konstrüksiyon ile yenilenmiş olan kadınlar mahfilinin bulunduğu bölümün alt katının kapalı bir son cemaat yeri olduğu görülmektedir. Harimin kuzey kesiminde yer alan doğu-batı yönlü bir duvarla son cemaat yerinden ayrıldığı ve girişin bu duvarın ortasındaki bir kapı ile sağlandığı anlaşılmaktadır. (Foto 58, Çizim 5) Günümüzde ise bu duvarın yerine mahfil taşıyan destekler eklenmiştir. İki katlı olan bu bölümün alt katının doğu tarafı bugün abdesthane olarak düzenlenmiş durumdadır (Foto 62).

Çizim 5. Çarabreg Köyü Camisi, restitüsyon planı, zemin kat.

Enine dikdörtgen planlı bölümde ahşap döşemeye sahip kadınlar mahfili yer alır. Batı duvarına bitişik yerleştirilen güney kuzey yönlü ahşap merdivenlerle kadınlar mahfiline ulaşılır. Mahfilinin ahşap döşemesi harimin kuzey duvarından beton kirişlere uzanan 12 adet ahşap kiriş ve bu kirişleri örten yan kirişlerle sağlanmıştır. Harimin kuzeydoğu köşesinde yer alan bir ahşap paye ile desteklenen doğu batı yönlü bir kiriş de mahfili taşıyan kuzey güney yönlü kirişleri taşımaktadır. Ahşap korkuluklara sahip kadınlar mahfilinin beton kirişlerden harime doğru uzanan orta bölümü hafif dışa taşkın olan bir balkonu bulunur.

Harimin duvarlarında iki sıra halinde açılmış dikdörtgen şekilli pencereler vardır. Kuzey duvarında ikişerden dört, doğu ve batı duvarlarında üçerden altışar ve güney duvarında altta iki üstte ise üç adet pencere yer alır (Foto 63, Foto 64). Minare girişi mahfil katının batı duvarı üzerinde yer alır. Güney duvarının ortasında yarım daire planlı, basamaklar halinde daralarak yükselen mukarnaslı kavsaraya sahip mihrabın kavsara köşeleri dışa taşırılmış dikdörtgen prizmatik dişlerle doldurulmuştur. (Foto 64).

Foto 51. Çarabreg Köyü Camisi, güney cephe.

Foto 52. Çarabreg Köyü Camisi, doğu cephe.

Foto 53. Çarabreg Köyü Camisi, batı cephe.

Foto 54. Çarabreg Köyü Camisi, batı cephe, minare.

Foto 55. Çarabreg Köyü Camisi, minare kaidesi¹⁰⁹.

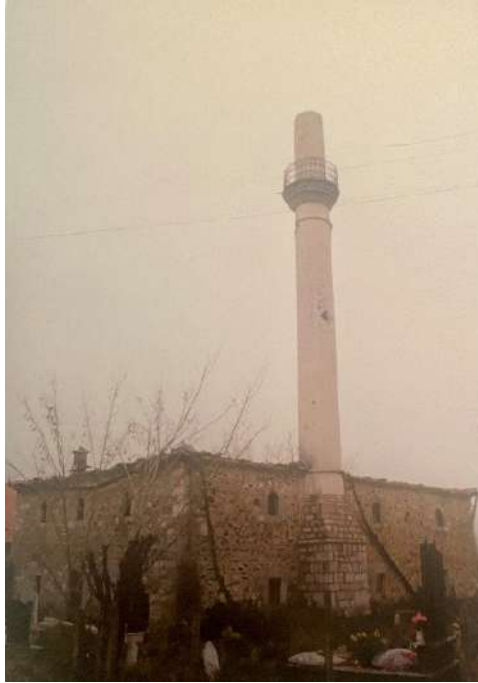

Foto 56. Çarabreg Köyü Camisi, minare¹¹⁰.

109 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

110 Bajgora, 2013: 155.

Foto 57. Çarabreg Köyü Camisi, kuzey cephe, kitabe.

Foto 58. Çarabreg Köyü Camisi, harim girişi ¹¹¹.

111 Bajgora, 2013: 155.

Foto 59. Çarabreg Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili.

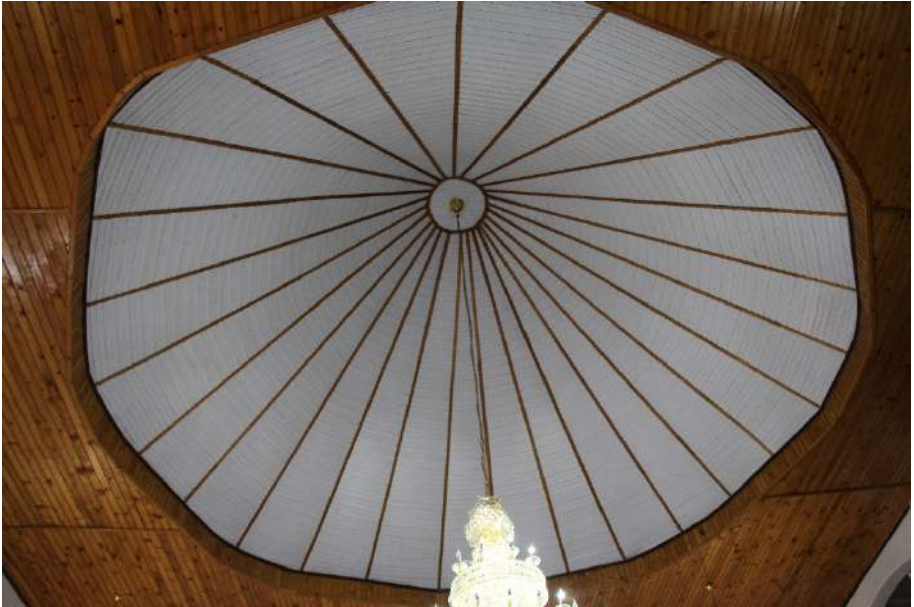

Foto 60. Çarabreg Köyü Camisi, harim, üst örtü.

Foto 61. Çarabreg Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili.

Foto 62. Çarabreg Köyü Camisi, harim, giriş mekânı.

Foto 63. Çarabreg Köyü Camisi, harim, doğu duvarı.

Foto 64. Çarabreg Köyü Camisi, harim, güney duvarı.

İPEK, BABALOÇ KÖYÜ CAMİSİ

Babaloç¹¹² Köyü'nde yer alan caminin minaresi bulunmamaktadır. Giriş açıklığı üzerindeki kısmen okunabilen kitabesinde 1289 tarihi verilmiştir. Miladi 1872 yılına karşılık gelen bu tarihte yapı inşa edilmiş olmalıdır. Kaynaklarda ise Kosova İslam Birliği kayıtlarına göre 1868 yılına tarihlendirilmiştir ¹¹³.

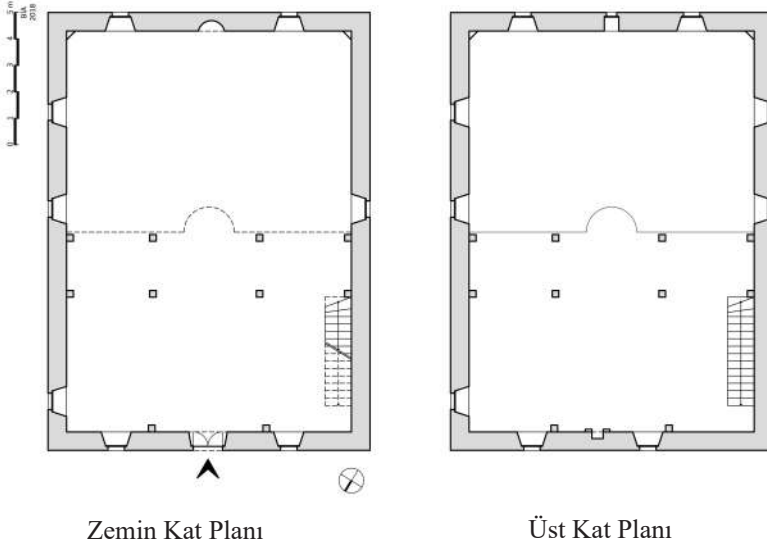

Foto 65. Babaloç Köyü Camisi, kuzeydoğu cephe.

Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü bir camidir (Çizim 6, Foto 65). Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde ve saçakta düzgün kesme taş, kuzey cephede kaba yonu taş kullanılmıştır. Duvar örgüsünde derzler harç ile doldurularak belirginleştirilmiştir. Duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş iki sıra kesme taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır.

112 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Baballoq, Deçan.

113 Vırmiça, 2012: 788.

Çizim 6. Babaloç Köyü Camisi, rölöve planı.

Kosova Savaşı'nda zarar gören yapının onarım öncesi çekildiği anlaşılan fotoğraflarında üst örtüsünün zarar gördüğü, harimin sıvalı ve badanalı durumda olduğu, duvarlarında baskı tekniği ile yapılmış kalemşi süslemelerin bulunduğu görülmektedir (Foto 66, Foto 67).

Yapının cephelerinde iki sıra halinde açılmış toplam 19 adet pencere yer alır (Foto 68, Foto 69, Foto 70). Bunlar batı ve kuzey cephelerde dörderden sekiz adet, güney cephede beş ve doğu cephede altı adettir. İki yanda kesme taş ve yekpare taştan sövelere sahip pencerelerin dikdörtgen olanları bir lentoyla, yuvarlak kemerli olanları ise düzgün kesme taştan örülen kemerlerle biçimlendirilmiştir. Güney cephede altta dikdörtgen, üstte yuvarlak kemerli ikişer pencere ile üst kesimin ortasında kesme taşlarla örülerek biçimlendirilmiş daire şekilli bir pencere yer alır. Bu cephedeki üst sıra pencerelerinin yuvarlak kemerlerini, taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır. Doğu cephede alt ve üst sırada simetrik yerleştirilmiş üçer adet pencere yer alır. Batı cephede ise alt sıranın ortasında bir, üst sırada ise üç pencere bulunmaktadır.

Kuzey cephenin ortasında yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile iki yanında üst üste yerleştirilmiş ikişer adet dikdörtgen biçimli pencereler yer alır. İki yanda taş sövelere sahip giriş açıklığını örten kemer iki parça eğrisel taştan oluşmaktadır. Bu kemer taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatılmıştır. Kemerin hemen üzerinde kare şekilli kitabe taşı yer alır (Foto 71).

İnceleme tarihimiz olan Temmuz 2018’de yapının duvar örgüsü onarılmış, kiremit kaplı kırma çatısı yenilenmiş durumdaydı. Harimin içinde devam eden onarımda duvarlarının sıvası ve badanası ile mekânın kuzey yarısını kaplayan kadınlar mahfilinin inşası kısmen bitirilmiş; harimin tavanının inşasına ise henüz başlanmamıştı (Foto 72) Güneydoğu ve güneybatı köşelerine diyagonal olarak yerleştirilmiş olan beton kirişlerden tavanın sekiz kenarlı bir kubbe ile yenileneceği anlaşılmaktadır. Onarımı tamamlanmış durumda olan çatının yüksekliği dikkate alındığında bu yeni örtünün basık bir kubbe olması beklenir.

Kuzey güney yönlü dikdörtgen planlı harimde, betonarme inşa edilmiş kadınlar mahfili, mekânın kuzey yarısını kaplamaktadır (Foto 72). Mahfilin kuzey duvarı ortasında dikdörtgen planlı yuvarlak kemerli bir niş yer alır (Foto 73). Bugün sıvalı durumda olan bu niş iki yanında yer alan profilli konsolları ile bir ocak nişi olmalıdır. Korkulukları henüz yerleştirilmemiş olan mahfilin harime uzanan yarım daire planlı bir balkonu bulunur.

Harim iki sıra halinde açılmış toplam 19 adet pencere ile aydınlanır. Pencereler kuzey, güney ve doğu duvarda simetrik olarak yerleştirilmiştir (Foto 74, Foto 75). Batı duvarda ise alt sıranın ortalarında bir, üst sıranın güneyinde iki, kuzeyinde bir adet pencere yer alır. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı üçgen kemerli ve mukarnaslı kavsaraya sahip mihrap nişi vardır.

Foto 66. Babaloç Köyü Camisi, batı cephe¹¹⁴. (Kosova Savaşı sonrası)

114 Bajgora, 2013: 162.

Foto 67. Babaloç Köyü Camisi, harim duvarı¹¹⁵. (Kosova Savaşı sonrası)

Foto 68. Babaloç Köyü Camisi, kuzeybatı cephe.

115 Bajgora, 2013: 162.

Foto 69. Babaloç Köyü Camisi, güney cephe.

Foto 70. Babaloç Köyü Camisi, doğu cephe.

Foto 71. Babaloç Köyü Camisi, giriş açıklığı üzerindeki kitabe.

Foto 72. Babaloç Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili.

Foto 73. Babaloç Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili, ocak nişi.

Foto 74. Babaloç Köyü Camisi, harim güney duvarı.

Foto 75. Babaloç Köyü Camisi, harim doğu duvar.

YAKOVA, MULIÇ KÖYÜ CAMİSİ

Muliç¹¹⁶ Köyü'nde yer alan caminin giriş açıklığının üzerinde bulunan harap durumdaki kitabesinde “maşallah” ve “1307” tarihi okunabilmiştir. Miladi 1890 yılına karşılık gelen bu tarihte yapı inşa edilmiş olmalıdır. Kaynaklarda ise Kosova İslam Birliği kayıtlarına göre 1877 yılına tarihlendirilmiştir¹¹⁷.

Foto 76. Muliç Köyü Camisi, kuzeybatı cephe.

Yapının giriş cephesi bugünkü yol seviyesinin yaklaşık 70 cm. kadar altında kalmaktadır ve doğu cephesine bitişik inşa edilmiş bir başka yapı vardır. Caminin kuzey cephesinin önünde demir konstrüksiyondan yapılmış üzeri metal levhalarla örtülü bir sundurma bulunmaktadır (Foto 76, Foto 78).

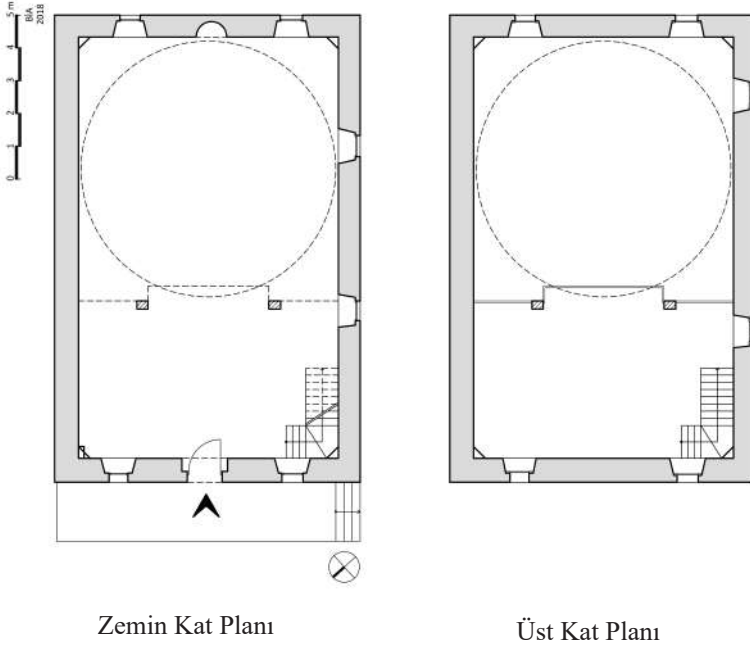
Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı caminin minaresi yoktur (Foto 76). Eski fotoğraflarında dıştan kiremit kaplı bir çatı ile örtülü olduğu görülen yapının üst örtüsünün, üzeri metal levhalar ile kaplanmış bir kubbe ile yenilenmiş olduğu dikkati çekmektedir.

Caminin dikdörtgen planlı harimi, kuzeyinde yer alan iki destekle kare ve enine dikdörtgen planlı iki bölüme ayrılmıştır (Çizim 7). Güneydeki kare planlı

116 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Mulliq, Gjakovë.

117 Vırniça, 2012: 64.

bölümün üzeri bir kubbeyle, kuzeydeki enine dikdörtgen planlı bölümün üzeri ise düz bir tavanla örtülüdür.

Çizim 7. Muliç Köyü Camisi, rölöve planı.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş iki sıra kaba yonu taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Duvar örgüsünde moloz taşların arası harç ile doldurulmuştur (Foto 77).

Cami Kosova savaşında zarar görmüştür. Giriş açıklığı üzerinde yer alan metal kitabe levhasında, İslam Yardım Birliği tarafından 01.05.2001 tarihinde onarıldığı bilgisi bulunmaktadır. Onarım öncesi çekildiği anlaşılan fotoğraflarında yapının üzerinin dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülü olduğu görülür (Foto 77). Bugün ise üst örtü, kuzeyde düz bir çatı, güneyde ise daire planlı kasağa oturan bir kubbe ile sağlanmıştır. Kubbe kasağına dört yönde enine dikdörtgen biçimli pencereler açılmıştır. Kubbenin üzeri metal levhalarla kaplıdır.

Bugün yapının kuzey, güney ve batı cephelerinde iki sıra halinde açılmış dörderden toplam 12 adet pencere bulunur (Foto 76, Foto 78, Foto 79). Alt sıra

pencereleri dikdörtgen biçimli, üst sıra pencereleri ise yuvarlak kemerlidir. Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan onarım sırasında hazırlanmış olan rölöve planında doğu cephesinde de batı cepheyle simetrik olarak yer alan pencereler olduğu görülmektedir. Ancak bugün bu cepheye bitişik inşa edilmiş olan bir yapı nedeniyle bu pencereler kapatılmış durumdadır.

Yapının kuzey cephesinin ortasında yer alan yuvarlak kemerli giriş açıklığı ile harime girilir. Yekpare taştan sövelere sahip giriş açıklığının, söve konsolları üzerinde yer alan kemeri, üç parça taştan oluşmaktadır (Foto 80, Foto 81). Bu kemeri dikey yerleştirilmiş taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır. Bu kemerin kilit taşı üzerine yazılmış bir kitabesi vardır (Foto 82).

Harimin duvarları bugün sıvalı ve beyaz badanalıdır. Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harimin kuzey tarafında betonarmeden inşa edilmiş kadınlar mahfili yer almaktadır (Çizim 7). Bu bölümün kat döşemesi doğu batı yönlü atılmış olan kirişlerle bağlanan iki kolon ile taşınmaktadır. Kadınlar mahfili olan üst kata çıkış batı duvarına bitişik yerleştirilen betonarme bir merdivenle sağlanmıştır. Ahşap korkuluklara sahip kadınlar mahfilinin harime uzanan enine dikdörtgen planlı bir balkonu bulunur (Foto 83).

Harimin güneyindeki kare planlı bölüm; doğu, batı ve güneyde beden duvarlarına kuzeyde ise kadınlar mahfilinin kolonlarına oturan daire planlı bir kasnak üzerinde yükselen bir kubbeyle örtülüdür. Kubbe kasağına dört yönde enine dikdörtgen biçimli pencereler açılmıştır. Harimin kuzey, güney ve batı duvarlarında iki sıra halinde açılmış dörderden toplam on iki adet kare şekilli pencere, doğu duvarında ise hiçbir açıklık bulunmamaktadır (Foto 84, Foto 85). Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan planında doğu duvarında iki pencere açıklığı bulunduğu görülür. Bugün caminin doğu cephesine bitişen yapı nedeniyle bu pencereler kapatılmış olmalıdır. Sıvalı ve badanalı durumda olan harimde kapatılmış olan pencerelere ait hiçbir iz bulunmamaktadır. Harimin güney duvarı ortasında yarım daire planlı üçgen kemerli mihrap nişi yer almaktadır (Foto 85).

Foto 77. Muliç Köyü Camisi, kuzeybatı cephe¹¹⁸.

Foto 78. Muliç Köyü Camisi, güneydoğu cephe.

118 Bajgora, 2013: 159.

Foto 79. Mulıç Köyü Camisi, güneybatı cephe.

Foto 80. Mulıç Köyü Camisi, giriş açıklığı¹¹⁹.

119 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 81. Muliç Köyü Camisi, harim¹²⁰.

Foto 82. Muliç Köyü Camisi, kitabe.

120 Bajgora, 2013:159.

Foto 83. Muliç Köyü Camisi, harim kuzey, kadınlar mahfli.

Foto 84. Muliç Köyü Camisi, harim güneydoğu.

Foto 85. Muliç Köyü Camisi, harim güneybatı.

İPEK, LUBENİÇ KÖYÜ CAMİSİ

Lubeniç¹²¹ Köyü'nde yer alan cami kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1755 yılına tarihlendirilmiştir¹²². Giriş açıklığının üzerinde bulunan kitabenin son satırında 1323 senesi ve imam Hafız adı geçmektedir. Miladi 1905 yılına karşılık gelen bu kitabeden yapının onarılmış olduğu anlaşılmaktadır¹²³.

Foto 86. İpek Lubeniç Köyü Camisi, güneybatı cephe.

Cami kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı düz ahşap tavanla örtülü bir harim ile batı cephesinin kuzey ucunda yer alan minareden oluşur (Çizim 8, Foto 86, Foto 94). Bugün kuzey cephesinin önüne bir giriş sundurması eklenmiştir. Yapı dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür.

121 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Lybeniq, Pejë.

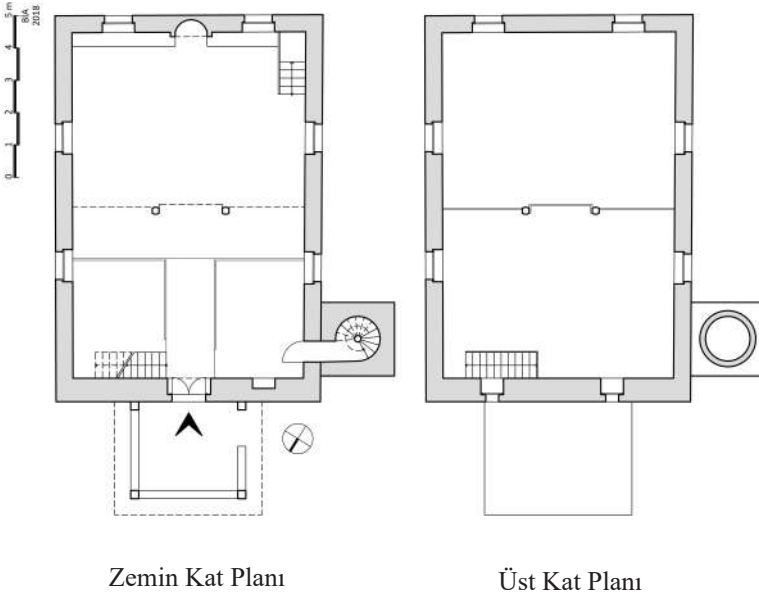
122 Vırmiça, 2012: 354.

123 Giriş açıklığının hemen üzerinde kare şekilli bir taş üzerine siyah boya ile yazılmış beş satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

El Merhum hatun Gülşah
camii şerifi Gülşad eden
iki cihanda şad eyleye
kıyıp cennet sarayında cehennemden halas
sene 1323 İmam Hafız

Kitabenin son satırında H. 1323 / M. 1905 tarihi ve imam Hafız adı okunmaktadır.

Dört yönde saçaklara sahip çatı kuzey cephenin ortasında dışa taşıntı yapmaktadır (Foto 87).

Çizim 8. İpek Lubeniç Köyü Cami, rölöve planı.

Caminin doğu, batı ve güney cepheleri sıvalı ve beyaz badanalıdır. Sıvasız olarak bırakılan kuzey cephenin kaba yonu taşla inşa edildiği görülür.

Yapının doğu, batı ve güney cephelerinde iki sıra halinde açılmış dörderden toplam 12 adet basık kemerli pencere bulunur (Foto 86, Foto 87, Foto 88). Batı cephenin kuzeyinde yapının minaresi yer alır. Silindirik gövdeli minare kare planlı bir kaide üzerine doğrudan oturmaktadır. Kaide ile minare gövdesi arasındaki geçiş dar tutulmuş ve bugün metal levhalarla kaplı durumdadır. Gövdeden şerefeye geçiş genişleyerek yükselen iki sıra silme friz ile sağlanmıştır (Foto 89). Düz yüzeyli bu silmeler arasında birer sıra tuğla köşeleri dışa gelecek şekilde dizilmiştir. Şerefeye üzerinde yükselen silindirik petek kısmı metal kaplı bir külahlarla son bulur. Minarenin kaide ve pabuç bölümünün elden geçtiği bugünkü görünümünden anlaşılmaktadır.

Kuzey cephenin ortasında caminin giriş açıklığının üst kesiminde ise iki pencere yer alır (Foto 90). Giriş açıklığı ve pencereler iki yanda yekpare taştan sövelere sahip yuvarlak kemerli açıklıklardır. Giriş açıklığının hemen üzerinde kare şekilli bir taşta yazılmış kitabesi bulunmaktadır (Foto 91). Giriş kapısının önünde ikisi kuzey duvarına gömülü, ikisi serbest beton desteklere

oturan üzeri üç yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü bir giriş sundurması vardır.

Harimin duvarları bugün sıvalı ve beyaz badanalıdır. Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harimin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür. Kuzeyde betonarme döşemeye sahip kadınlar mahfili yer alır (Foto 92). Mahfil katına çıkış kuzey duvarın batısında yer alan doğu batı yönlü betonarme merdivenlerle sağlanmıştır. Harimin ortasında yer alan iki adet kolon mahfil katını ve üst örtüyü desteklemektedir. Kolonlar doğu batı yönlü kirişlerle bağlanmıştır.

Harimde toplam 14 adet pencere vardır. Bunlardan kuzey duvarın üst kesiminde yer alan iki adedi kare şekillidir. Doğu, batı ve güney duvarlarda iki sıra halinde yerleştirilmiş ikişerden dörder adet pencere ise dikdörtgen biçimlidir (Foto 92, Foto 93). Batı duvarın kuzeyinde yer alan dikdörtgen biçimli kapı minareye girişi sağlar. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı yuvarlak kemerli mihrap nişi bulunur. Harimin güneybatı köşesinde dört basamaklı ahşaptan bir minber yer alır.

Foto 87. İpek Lubeniç Köyü Cami, kuzeydoğu cephe.

Foto 88. İpek Lubeniç Köyü Cami, kuzeybatı cephe.

Foto 89. İpek Lubeniç Köyü Cami, minare şerefe.

Foto 90. İpek Lubeniç Köyü Cami, kuzey cephe.

Foto 91. İpek Lubeniç Köyü Cami, kitabe.

Foto 92. İpek Lubeniç Köyü Cami, harim, kadınlar mahfil.

Foto 93. İpek Lubeniç Köyü Cami, harim, güneydoğu.

Foto 94. İpek Lubeniç Köyü Cami, kuzey cephe, Kosova savaşı sonrası ¹²⁴.

124 Bajgora, 2013:125.

İPEK, KALIÇAN KÖYÜ CAMİSİ

Kaliçan¹²⁵ Köyü'nde yer alan cami kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1871 yılına tarihlendirilmiştir¹²⁶. Kuzey cephenin batısında saçak seviyesinde sıva içine gömülü harap durumdaki kitabesi okunamamaktadır. Girişin hemen üzerinde yer alan kitabeden ise İngiltere'nin desteği ile onarılmış olan yapının 01.05.2001 tarihinde ibadete açıldığı anlaşılmaktadır. Caminin kuzeyinde bir mezarlık bulunmaktadır.

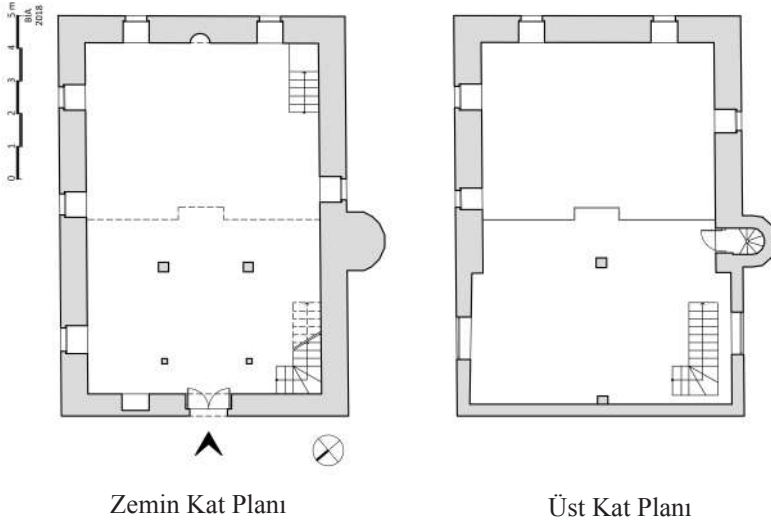

Foto 95. İpek, Kaliçan Camisi, kuzeydoğu cephe.

Cami, kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı düz ahşap tavanla örtülü bir harim ile batı cephesine bitişik bir minareden oluşur (Çizim 9, Foto 95). Yapı dıştan dört yöne eğimli kiremit kaplı yüksek tutulmuş bir kırma çatıyla örtülüdür. Çatının dışa taşkın saçığı yapıyı çevrelemektedir. Bugün yapının cepheleri ve iç mekânı sıvalı durumda olduğu için inşa malzemesi tespit edilememektedir.

125 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Kaliçan, Istog.

126 Vırmiça, 2012: 855.

Çizim 9. İpek, Kaliçan Camisi, rölöve planı.

Yapıda iki sıra halinde altı adedi doğu, üç adedi batı ve dört adedi güney cepheye açılmış toplam 13 adet pencere yer alır (Foto 95, Foto 96, Foto 97, Foto 98). Doğu ve batı cephelerin üst sıra pencerelerinden kuzeyde yer alanları kare şekillidir. Cephelelerdeki diğer pencereler ise yuvarlak kemerlidir. Üst sıra pencerelerinin daha küçük tutulduğu ve yuvarlak kemerlerinin sıva üzerine yapılan çökertme ile vurgulandığı görülür.

Batı cephesinin ortalarında yer alan minare, caminin beden duvarına bitişiktir (Foto 99). Gövde üzerinde dökülmüş olan sıvalardan malzemenin kesme küfeki taşı olduğu anlaşılmaktadır (Foto 100). Minarenin poligonal kaidesinden gövdeye geçiş hafif daralarak yükselen pabuç bölümü ile sağlanmıştır. Gövde pabuç, şerefe altı ve ortasında yer alan üç kaval silme bilezikle iki bölüme ayrılmıştır. Gövdeden şerefeye geçişte biri dışbükey diğeri düz olan iki sıra friz yer alır. Şerefenin korkuluğunda da küfeki taşı kullanılmıştır (Foto 101). Petek bölümünün üzerinde yer alan külah metal levhalarla kaplıdır.

Kuzey cephenin ortasında yapının yuvarlak kemerli giriş açıklığı yer alır (Foto 102). Cephe sıvalı olduğu için kapıyı oluşturan söve ve kemer taşları gibi unsurlar görülememektedir. Ancak kapının yuvarlak kemeri bir çökertme ile vurgulanmıştır. Cephenin batısında saçak seviyesinde sıva içine gömülü kare şekilli bir kitabe levhası bulunmaktadır (Foto 103).

Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harimin üzeri ahşap kaplı düz bir tavanla örtülmüştür. Kuzeyinde betonarme olarak inşa edilmiş kadınlar mahfili yer alır (Foto 104). Kadınlar mahfiline çıkış batı duvarına bitişik yerleştirilen “L”

planlı merdivenlerle sağlanmıştır. Demir korkuluklara sahip mahfilinin harime uzanan dikdörtgen planlı bir balkonu bulunur. Mahfil katında güneyde ortaya yerleştirilmiş kolon, alt kattaki kirişin üzerine oturmakta ve üstte örtüyü taşıyan doğu batı yönlü kirişi desteklemektedir. Mahfil katında doğu, batı ve kuzey duvarlarının alt kata göre daha ince tutulmuş oldukları dikkati çekmektedir. Doğu ve batı cephelerin kuzey tarafındaki pencerelerin formları ile üst kat duvar kalınlığının farklılığı, yapının kuzey tarafının elden geçtiğini göstermektedir.

Harim doğu, batı ve güney duvarlarında iki sıra halinde yerleştirilmiş toplam 13 adet pencere ile aydınlanır (Foto 105, Foto 106). Kuzey duvarın doğusunda bir pencerenin kapatılarak duvar gözüne dönüştürüldüğü bugün içte kalan pencereye ait çerçeve parçalarından anlaşılmaktadır. Güney duvarda ikişerden dört adet ve doğu duvarda üçerden altı adet pencere simetrik olarak yerleştirilmiştir. Batı duvarda yer alan üç adet pencerenin biri alt kesimin yaklaşık olarak ortasında, ikisi ise üst sıranın kuzey ve güney ucunda yer alır. Harimin alt sıra pencereleri kare, üst sıra pencereleri ise dikdörtgen şekillidir. Ancak doğu ve batı duvarların kuzey ucunda üst sırada kadınlar mahfiline açılanların diğerlerinden daha geniş ve kare şekilli olduğu görülür. Batı duvara bitişik inşa edilmiş olan minarenin girişi kadınlar mahfiline açılan dikdörtgen şekilli kapı ile sağlanmıştır. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı sivri kemerli mukarnaslı kavsaraya sahip mihrap nişi yer alır (Foto 105). Kavsarayı dolduran dört sıra mukarnas vardır. Mukarnas dışleri köşeleri dışa taşırılmış üçgenlerle sağlanmıştır.

Foto 96. İpek, Kaliçan Camisi, doğu cephe.

Foto 97. İpek, Kaliçan Camisi, batı cephe.

Foto 98. İpek, Kaliçan Camisi, güneydoğu cephe.

Foto 99. İpek, Kılıçan Camisi, minare.

Foto 100. İpek, Kılıçan Camisi, minare duvar örgüsü.

Foto 101. İpek, Kaličan Camisi, minare şerefesi.

Foto 102. İpek, Kaličan Camisi, kuzey cephe¹²⁷.

127 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 103. İpek, Kalityan Camisi, kuzey cephe, kitabe.

Foto 104. İpek, Kalityan Camisi, harim kadınlar mahfili.

Foto 105. İpek, Kaliçan Camisi, harim güneydoğu.

Foto 106. İpek, Kaliçan Camisi, harim batı.

İPEK, POJARAN KÖYÜ CAMİSİ

Pojaran¹²⁸ Köyü'nde yer alan caminin doğusunda bir mezarlık bulunmaktadır. Yapı kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1873 yılına tarihlendirilmiştir¹²⁹.

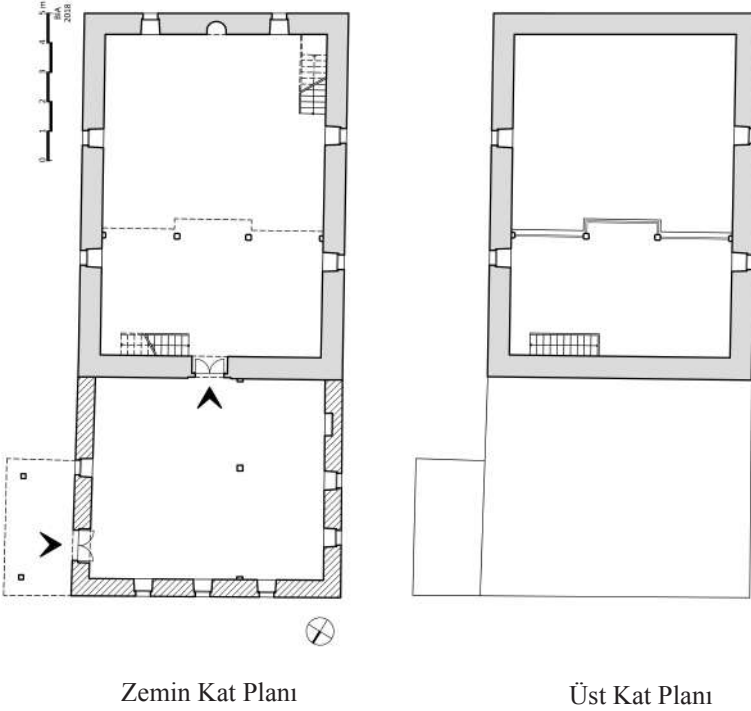

Foto 107. Pojaran Köyü Camisi, kuzeybatı cephe.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen bir alanı kaplayan cami, bir harim ile bu harimin kuzey cephesine bitişik inşa edilmiş bir giriş mekânından oluşmaktadır (Çizim 10, Foto 107). Caminin minaresi bulunmamaktadır. Güneyde yer alan dikdörtgen planlı harimin üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Harimin kuzey cephesine bitişen kareye yakın bir plana sahip giriş mekânı, harim duvarlarının yarısı kadar yüksekliğe sahiptir. Bu nedenle giriş mekânının kiremit kaplı kırma çatısı, doğu, batı ve kuzey yöne eğimlidir. Giriş mekânının doğu cephesinin önünde iki adet ahşap destekle taşınan bir sundurma yer alır. Bu sundurmanın üzeri kiremit kaplı üç yöne eğimli bir çatıyla örtülüdür (Foto 108). Bir avlu içinde yer alan caminin doğusunda mezarlık bulunmaktadır.

128 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Pozharë, Deçan.

129 Kültürel Miras Bölge Kurulu dokümanları.

Çizim 10. Pojaran Köyü Camisi, rölöve planı.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş bir sıra kaba yonu taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Duvar örgüsünde moloz taşların arası harç ile doldurulmuştur.

Yapının doğu ve batı cephelerinde iki sıra halinde açılmış dörderden sekiz adet, güney cephesinde ise alt sırada iki adet yuvarlak kemerli pencere bulunur (Foto 108, Foto 109, Foto 110). Pencere iki yanda yekpare taştan sövelere sahip yuvarlak kemerli açıklıklardır. Doğru ve batı cephelerin kuzey ucunda, üst sıra pencereleriyle aynı seviyede, kapatılmış bir pencereye ait izler bulunmaktadır (Foto 111, Foto 112).

Harimin kuzey cephesine bitişen giriş mekânının doğu, batı ve kuzey cephelerinde toplam altı adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Foto 113, Foto 114). Bunların biri doğu, ikisi batı, üçü ise kuzey cephede yer alır.

Doğu cephenin kuzey ucunda yer alan yuvarlak kemerli kapı ile yapıya girilir. Bu girişin önüne iki ahşap desteğin taşıdığı üç yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü bir sundurma inşa edilmiştir. Yapının Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan onarım öncesine ait fotoğrafında doğu cephesindeki pencerenin bugünkünden daha büyük, yuvarlak kemerli olan giriş açıklığının ise dikdörtgen biçimli olduğu ve bugün görülen sundurmanın ise bulunmadığı anlaşılmaktadır (Foto 115).

Kareye yakın dikdörtgen plana sahip giriş mekânının üzeri ahşap kaplı düz tavanla örtülüdür. Tavan mekânın batısında ikisi kuzey ve güney duvarlara bitişik, biri ortada yer alan üç ahşap destekle taşınmaktadır. Destekler kuzey güney yönlü ahşap kirişle bağlanmıştır. Kiriş desteğe profilli yastıklar aracılığıyla oturtulmuştur. Giriş mekânı ve harim sıvalı ve badanalıdır. Mekân biri doğu, üçü kuzey ve ikisi batı duvarda yer alan toplam altı adet dikdörtgen biçimli pencere ile aydınlanır (Foto 116). Batı duvarın güneyinde dikdörtgen biçimli bir duvar gözü yer almaktadır. Harime giriş bu mekânın güney duvarı ortasında yer alan yuvarlak kemerli kapı ile sağlanmıştır (Foto 117). Farklı duvar kalınlığına sahip bu mekân yapıya sonradan eklenmiş olmalıdır.

Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı harimin üzeri ahşap kaplı düz tavanla örtülüdür. Kuzeyinde ikisi doğu ve batı duvarlara bitişen toplam dört adet ahşap destekle taşınan kadınlar mahfili yer alır (Foto 118). Destekler doğu batı yönlü kirişle bağlanmıştır. Kirişler desteğe profilli yastıklar aracılığıyla oturtulmuştur. Bu taşıyıcı düzen mahfil katında da tekrarlanarak üst örtü desteklenmiştir. Kadınlar mahfiline çıkış harimin kuzey duvarının doğusunda yer alan doğu batı yönlü ahşap merdivenlerle sağlanmıştır. Ahşap korkuluklara sahip mahfilin harime uzanan dikdörtgen planlı bir balkon bulunmaktadır.

Harim güney duvarında iki adet, doğu ve batı duvarlarında ise iki sıra halinde açılmış dörderden sekiz adet olmak üzere toplam 10 adet dikdörtgen biçimli pencere ile aydınlanır (Foto 118, Foto 119). Güney duvarın ortasında yarım daire planlı sivri kemerli mihrap nişi yer alır.

Foto 108. Pojaran Köyü Camisi, doğu cephe¹³⁰.

Foto 109. Pojaran Köyü Camisi, güneydoğu cephe.

130 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 110. Pojaran Köyü Camisi, batı cephe.

Foto 111. Pojaran Köyü Camisi, doğu cephenin kuzeyinde kapatılmış pencereye ait izler.

Foto 112. Pojaran Köyü Camisi, batı cephenin kuzeyinde kapatılmış pencereye ait izler.

Foto 113. Pojaran Köyü Camisi, doğu cephenin kuzeyi.

Foto 114. Pojaran Köyü Camisi, kuzey cephe.

Foto 115. Pojaran Köyü Camisi, güneydoğu cephe¹³¹.

131 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 116. Pojaran Köyü Camisi, giriş mekânı kuzey duvarı.

Foto 117. Pojaran Köyü Camisi, giriş mekânı güney duvar harim girişi.

Foto 118. Pojaran Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili.

Foto 119. Pojaran Köyü Camisi, harim, güney duvarı.

YAKOVA, SMOLIÇA KÖYÜ CAMİSİ

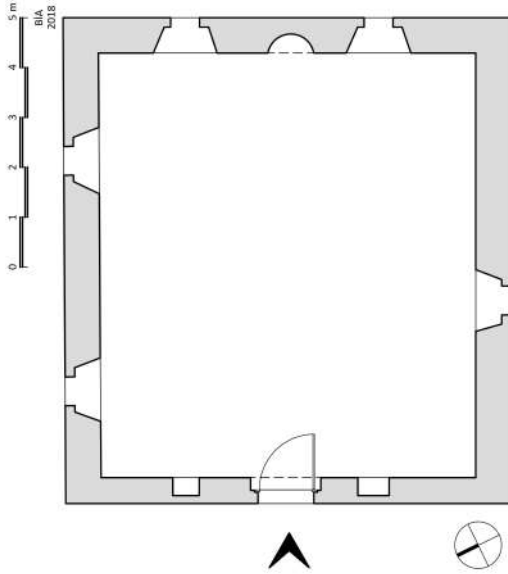
Smolıça¹³² Köyü'nde yer alan ve araştırma tarihimizde ibadete kapalı olan caminin yaklaşık 150 metre güneyinde 2003 yılında Birleşik Kuveyt Yardım Komitesi tarafından inşa edilmiş Yakova Smoliça Camisi bulunmaktadır (Foto 121).

Foto 120. Smoliça Köyü Camisi, güneydoğu cephe.

İnşa kitabesi bulunmayan cami Kosova İslam Birliği arşivindeki kayıtlarda 1850 yılına tarihlendirilmiştir. Kare planlı, üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapının minaresi bulunmamaktadır (Çizim 11, Foto 120). Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş, saçakta ise kaba yonu taşlar kullanılmıştır.

132 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Smolicë, Gjakovë.

Çizim 11. Smoliça Köyü Camisi, rölöve planı.

Cami Kosova savaşında zarar görmüştür. Yapının onarım öncesi çekildiği anlaşılan fotoğraflarında pencerelerin söve ve atkı taşları ile cephelerin üst kesiminde duvar örgüsünün yer yer dökülmüş olduğu, üst örtünün bulunmadığı, harimin de sıvalı ve badanalı durumda olduğu görülmektedir (Foto 123, Foto 130).

Kültürel Miras Bölge Kurulu tarafından yapılan onarımda duvar örgüsü ile söve ve atkı taşlarındaki eksikler tamamlanmış; çatı saçağının üst kesimi beton hatilla desteklenerek çatısı yenilenmiştir. Bu onarım, duvar örgüsünde görülen düzensizliklere ve batı cephedeki açıklıkların yer alışındaki simetrisinin bozulmasına neden olmuştur.

Kare planlı yapının üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş iki sıra kaba yonu taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Dışa taşkın bir saçağa sahip kırma çatının oturduğu bu bölüm beton bir hatlı yardımıyla güçlendirilmiştir. Duvar örgüsünde derzler harç ile doldurularak belirginleştirilmiştir. Batı cephede derzlerin büyük ölçüde dökülmüş olduğu dikkati çeker.

Yapının batı cephesinin kuzey tarafında bir, güney ve doğu cephelerinde ise ikişer adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Foto 124). İki yanda yekpare taştan söveler ve üst kesimi yuvarlatılmış lentolara sahip bu pencerelerin üzerinde ise taşlarla örülmüş yuvarlak hafifletme kemerleri vardır (Foto 125). Bu cephelerin üst kesiminde de birer yuvarlak pencere yer alır. Taşlarla örülerek

biçimlendirilmiş yuvarlak pencereler; güney ve doğu cephelerde ortada, batı cephede ise güney kesimde yer almıştır.

Kuzey cephenin ortasında yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile üst kesiminde daire biçimli bir pencere bulunmaktadır (Foto 122). İki yanda taş sövelere sahip giriş açıklığını örten kemer üç parça taştan oluşmaktadır. Bu kemeri taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır (Foto 126). Üst kesimdeki daire biçimli pencerenin diğer cephelerdeki gibi düzgün taşlarla örülü bir çerçevesi bulunmamaktadır.

Kare planlı harimin üzeri kırma çatıyla örtülüdür. İncelme tarihimizde yapının üst örtüsünde onarım devam etmekteydi. Harimin beden duvarları üzerine oturan kuzey güney yönlü ahşap kirişler ortada doğu batı yönlü demir bir kirişle desteklenmiş durumdaydı. Bu onarımın düz bir ahşap tavan ile tamamlanacağı anlaşılmaktadır. Yapı özgününde de düz bir ahşap tavanla örtülü olmalıdır.

Harim duvarları bugün sıvasızdır. Harim alt sırada beş adet kare biçimli, üst sırada ise dört adet daire biçimli, toplam dokuz adet pencere ile aydınlanmaktadır. Alttaki pencerelerin biri batı duvarın ortasında, diğer dördü ise güney ve doğu duvarlarda; üstteki pencerelerin biri batı duvarın güneyinde, diğerleri ise kuzey, güney ve doğu duvarların ortasında yer alır (Foto 127, Foto 128, Foto 129). Batı duvarın pencere açıklığının üst kesiminde, duvar örgüsündeki izlerden daire biçimli bir pencere açıklığının kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak batı cephedeki duvar örgüsünde kapatılan bu pencereye ait herhangi bir iz bulunmamaktadır. Harimin kuzey duvarının ortasında dikdörtgen biçimli bir giriş açıklığı ile bu açıklığın iki yanında ve üst kesimin doğusunda kare şekilli birer duvar gözü bulunur. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı sivri kemerli mihrap nişi yer almaktadır (Foto 130).

Foto 121. Smoliça Köyü Camisi, Kuveyt Yardım Komitesi'nin inşa ettirdiği yeni yapı.

Foto 122. Smoliça Köyü Camisi, kuzeybatı cephe.

Foto 123. Smoliça Köyü Camisi, güneydoğu cephe¹³³.

Foto 124. Smoliça Köyü Camisi, batı cephe.

133 Bajgora, 2013:168.

Foto 125. Smoliça Köyü Camisi, güney cephenin batısındaki pencere.

Foto 126. Smoliça Köyü Camisi, kuzey cephe, giriş açıklığı.

Foto 127. Smoliça Köyü Camisi, harimin batı duvarı.

Foto 128. Smoliça Köyü Camisi, harim güney ve doğu duvarlar.

Foto 129. Smoliça Köyü Camisi, harim kuzeydoğu.

Foto 130. Smoliça Köyü Camisi, harim mihrap¹³⁴.

134 Bajgora, 2013:168.

İPEK, BÜYÜK YABLANIÇA KÖYÜ CAMİSİ

İpek'in Büyük Yablaniça¹³⁵ Köyü'nde bulunan ve inşa kitabesi bulunmayan yapı kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1490 yılına tarihlendirilmiştir¹³⁶. Kosova vilayetinin 18. ve 19. yüzyıla ait hurûfât defterlerinde ise, caminin 21 Ağustos 1834 yılında köy halkı tarafından onarıldığı ve Ali bin Mürsel adlı kişinin cuma ve bayram namazlarını kıldırmak için imam ve hatip olarak atandığı bilgisi bulunmaktadır¹³⁷.

Foto 131. Büyük Yablaniça Camisi, kuzey.

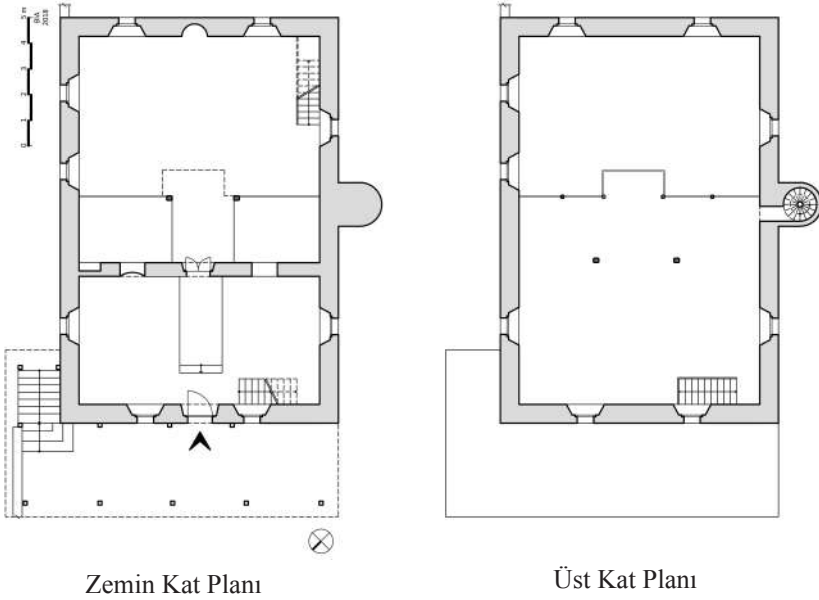
Kuzeyden güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde yer alan yapının doğusunda bir sokak, kuzeyinde ise bir mezarlık bulunmaktadır. Caminin güney duvarına bitişen avlu duvarı güney yönde sokakla sınırlı olarak uzanmaktadır.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı alanı kaplayan yapı; güneyde kare planlı bir harim, kuzeyde enine dikdörtgen planlı kapalı bir son cemaat yeri ile batı cephesinin ortalarında yer alan bir minareden oluşmaktadır (Çizim 12, Foto 131). Yapının üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Bugün caminin kuzey cephesinin önüne üzeri metal malzeme ile kaplı bir sundurma eklenmiştir.

135 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Jabllanica e Madhe, Pejë.

136 Vırmiça, 2012: 353.

137 Taç, 2012: 206, 207.

Çizim 12. Büyük Yablaniça Camisi, rölöve planı.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş iki sıra kesme taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Duvar örgüsünde moloz taşların arası harç ile doldurularak belirginleştirilmiştir.

Yapının cephelerinde iki sıra halinde açılmış toplam 18 adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Bunlar kuzey, güney ve batı cephelerde dörder adet, doğu cephede ise altı adettir (Foto 132, Foto 133, Foto 134). Yuvarlak kemerli pencereler iki yanda taş söveler sahiptir. Bunlardan kuzey, güney ve doğu cephedekilerin söveleri yekpare, batı cephedekilerin ise bazıları iki parça taştan oluşmaktadır.

Batı cephenin yaklaşık olarak ortalarında yer alan silindirik gövdeli minare sıvalı ve badanalıdır (Foto 135). Silindirik kaideye sahip minare caminin beden duvarına bitişiktir. Kaideden gövdeye geçiş hafif daralarak yükselen pabuç bölümü ile sağlanmıştır. Kaide ve gövde başlangıcı ile şerefe altında birer bilezik bulunur. Silindirik petek bölümünün üzerinde yer alan külah metal levhalarla kaplıdır.

Kuzey cephenin ortasındaki yuvarlak kemerli giriş açıklığı ile yapının kapalı son cemaat yerine girilir. İki yanda yekpare taştan sövelere sahip giriş açıklığını örten kemer üç parça taştan oluşmaktadır. Bu kemeri taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır (Foto 136).

Yapının üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür. Kare planlı harimin kuzeyinde yer alan enine dikdörtgen planlı bölüm iki katlı düzenlenmiştir. Alt kat bir giriş mekânı, üst kat ise kadınlar mahfilidir.

Alt katta enine dikdörtgen planlı son cemaat yerinin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür (Foto 137). Mekânın giriş kapısından iki basamakla inilen zemini, giriş ekseninin iki yanında birer seki ile yükseltilmiştir. Mekân doğu, batı ve kuzey duvarında yer alan toplam dört adet kare şekilli pencere ile aydınlanır. Pencereler doğu ve batı duvarlarda birer adet, kuzey duvarda ise girişin iki yanında birer olmak üzere iki adettir. Kapalı son cemaat yeri ortada yuvarlak kemerli bir giriş ve iki yanındaki birer pencereyle harime açılmaktadır (Foto 138). Doğuda yer alan pencerenin alt kesiminde zemine uzanan yarım daire planlı bir niş, pencereye dönüştürülmüş bir dış mihrap olmalıdır. Bu bölümün üst katında harime doğru uzanan kadınlar mahfili yer almaktadır (Foto 139, Foto 140). Üst kata çıkış, kuzey duvarın batı tarafında yer alan doğu batı yönlü ahşap merdivenle sağlanmıştır.

Son cemaat yerinin üst katı güneyde doğu batı yönlü bir kirişle bağlanan iki adet ahşap sütunla taşınmaktadır. Caminin harimi ile bu üst katın hemen hemen eş büyüklükte bir alana sahip olduğu görülür. Üst katın harime bakan tarafında yine doğu batı yönlü bir kirişle bağlanan dört adet ahşap desteğe sahiptir. Sütunlar kirişleri profilli yastıklar aracılığıyla taşınmaktadır. Mahfilin harime uzanan enine dikdörtgen planlı bir balkon bulunmakta (Foto 143). Bu kat doğu, batı ve kuzey duvarlarında yer alan toplam dört adet kare şekilli pencere ile aydınlanır (Foto 139, Foto 140). Bunlar kuzey duvarında iki, doğu ve batı duvarlarında birer adettir. Yapının minaresine ulaşım kadınlar mahfilinin batı duvarında yer alan dikdörtgen biçimli açıklık ile sağlanmıştır.

Harim doğu ve güney duvarlarına iki sıra halinde açılmış ikişerden dörder adet ve batı duvarına üst üste yerleştirilmiş iki adet kare şekilli pencere ile aydınlanır (Foto 141, Foto 142). Harimin kuzey duvarında girişin iki yanında yer alan pencereler ise son cemaat yerine açılmaktadır (Foto 143). Kuzey duvarın doğu ucunda dikdörtgen planlı bir duvar gözü bulunur. Harimin kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili doğu batı yönlü kirişlerle bağlanan iki ahşap sütunla taşınmaktadır. Sütunlarla kirişler arasında profilli yastıklar bulunmaktadır. Harimin zemini kadınlar mahfilini taşıyan bu sütunların doğu ve batısında bir seki ile yükseltilmiş ve ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı sivri kemerli mihrap nişi yer alır (Foto 144).

Harim, kapalı son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinin duvarları panolara ayrılarak resimlenmiştir. Resimlerin serbest fırça ve şablon kullanılarak

yapıldığı anlaşılmaktadır. Panoların arasında kalan alanlarda şablon kullanılarak yapılan süslemelerin yanı sıra serbest fırça ile yapılmış olan diyagonal ekseninde tekrarlanan motiflerin kullanıldığı da görülür. Panolarda mimari tasvirlerde, peyzaj içinde kent görünümüleri, vazo içinden çıkan çiçekler, asma dalları, karpuz ve duvar saatine yer verilmiştir.

Foto 132. Büyük Yablaniça Camisi, kuzey.

Foto 133. Büyük Yablaniça Camisi, güney doğu cephe.

Foto 134. Büyük Yablaniça Camisi, güneybatı cephe.

Foto 135. Büyük Yablaniça Camisi, minare.

Foto 136. Büyük Yablaniça Camisi, ana giriş kapısı.

Foto 137. Büyük Yablaniça Camisi, kapalı son cemaat yeri, kuzeybatı.

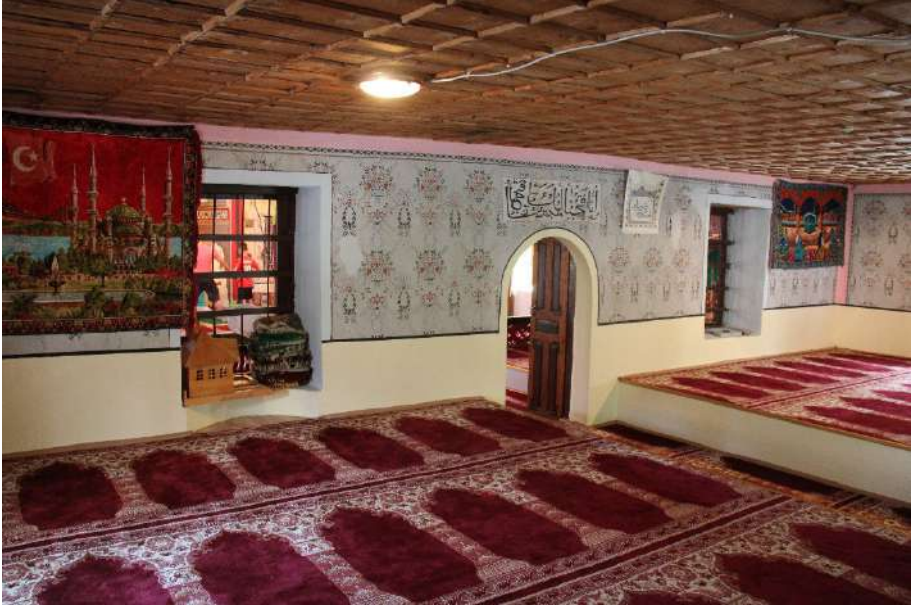

Foto 138. Büyük Yablanıca Camisi, son cemaat yerinin güney duvarı.

Foto 139. Büyük Yablanıca Camisi, son cemaat yerinin üst katı.

Foto 140. Büyük Yablaniça Camisi, son cemaat yerinin üst kat, kuzey duvar.

Foto 141. Büyük Yablaniça Camisi, harim, güneydoğu.

Foto 142. Büyük Yablaniça Camisi, harim, güneybatı.

Foto 143. Büyük Yablaniça Camisi, harim, kuzey duvar.

Foto 144. Büyük Yablaniça Camisi, harim, mihrap.

İPEK, YUNİK ÇOKUN CAMİSİ

Yunik Çokun¹³⁸'da yer alan ve inşa kitabesi bulunmayan yapı kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1580 yılına tarihlendirilmiştir¹³⁹. 1999 yılındaki savaşta bombalanan cami yangın geçirmiştir. Minarenin üst kesimi tamamen yıkılmış, beden duvarları tahrip olmuştur.

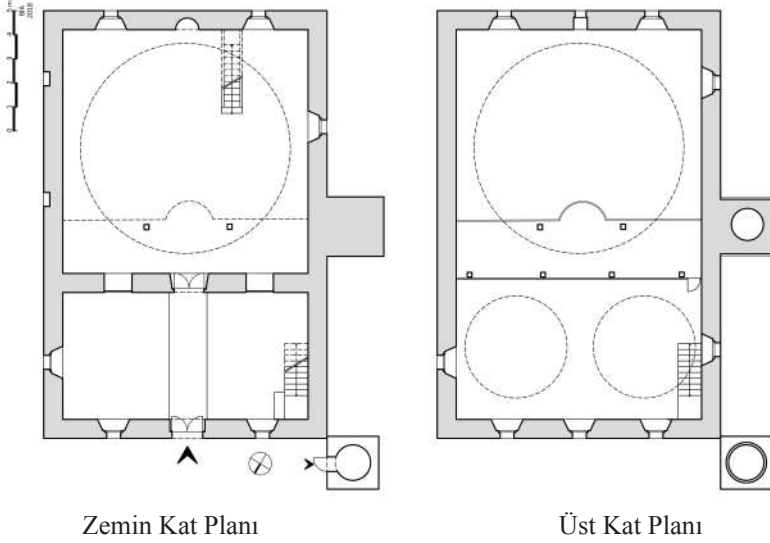
Foto 145. İpek Yunik Çokun Camisi, güneybatı cephe.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı alanı kaplayan yapı; güneyde kare, kuzeyde enine dikdörtgen planlı kapalı bir son cemaat yeri ile batı cephesinin ortasında yer alan bir minareden oluşmaktadır (Çizim 13, Foto 145). Bu minarenin kaidesi moloz taş, gövdesi ise kesme küfeki taşından inşa edilmiştir. Poligonal gövdeli minarenin dikdörtgen planlı kaidesi caminin beden duvarına bitişiktir. Caminin kuzeybatı köşesinde yeni inşa edilmiş ikinci bir minare bulunmaktadır. İki şerefeli bu minarenin savaş sonrası yapılmış olan onarımda eklendiği Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağladığımız restorasyon projesinden anlaşılmaktadır. Yapının üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür.

138 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Qokut, Junik.

139 Vırniça, 2012: 784.

Kare planlı içeride üzeri ahşap bir kubbeyle örtülü harimin kuzeyinde yer alan enine dikdörtgen planlı bölüm iki katlı düzenlenmiştir. Alt kat düz ahşap tavanla örtülü bir giriş mekânı, üst kat ise iki ahşap kubbeyle örtülü ve güneyindeki harime bir balkonla uzanan kadınlar mahfilidir. İkinci katın harime uzanan bölümü bugün ahşaptan bir bölücü duvarla ayrılmıştır.

Çizim 13. Yunik Çokun Camisi, rölöve planı.

Moloz taş malzemeyle inşa edilen yapıda duvarların köşelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Moloz taş duvar örgüsü saçak seviyesinde dışa taşırılarak dizilmiş bir sıra kaba yonu taşla yapılan bir frizle son bulmaktadır. Moloz taşların arası harç ile doldurularak belirginleştirilmiştir.

Yapının cephelerinde iki sıra halinde açılmış toplam 17 adet pencere bulunmaktadır. Bunlar kuzey ve güney cephelerde beşer adet, doğu cephede dört, batı cephede ise üç adettir (Foto 147, Foto 148, Foto 149, Foto 150). Doğu cephenin güneyinde alt sırada yer alan iki pencerenin harime bakan iç yüzleri kapatılmış durumdadır. Güney cephenin üst sıra pencerelerinden ortada yer alan daire biçimlidir. Cephelerdeki diğer pencereler ise alt sırada dikdörtgen biçimli, üst sırada ise yuvarlak kemerlidir. Alt sıradaki pencereler; iki yanda kesme taştan söveler üzerinde yer alan bir lento taşı ile biçimlendirilmiş dikdörtgen şekilli, üst sıradakiler ise iki yanda yekpare taştan söveler üzerinde yer alan yuvarlak kemerli pencerelerdir. Doğu cephe haricindeki yuvarlak kemerli pencereleri dikey yerleştirilmiş iki renkli kesme taşlarla örülmüş ikinci bir kemer kuşatmaktadır.

Batı cephesinin ortasında yer alan minarenin kaidesi moloz taş, gövdesi ise kesme küfeki taşından inşa edilmiştir (Foto 152). Poligonal gövdeli minarenin dikkörtgen planlı kaidesi caminin beden duvarına bitişiktir. Pabuç bölümü kaidenin köşelerden pahlanarak yükseltilmesiyle sağlanmıştır. Minarenin bölümleri arasındaki geçişlerde kaval silmelere yer verilmiştir. Gövdenin Kosova savaşında yıkılmış olan üst kesimi metal bir külaha kapatılmıştır. Batı cephenin güney tarafının ortasında örülerek kapatılmış yuvarlak kemerli bir açıklığa ait izler bulunmaktadır. Yapının onarımında eklenen minaresi caminin kuzeybatı köşesi ile kesişmektedir. Kare planlı kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli bu yeni minare iki şerefelidir.

Cami 1999 savaşında bombalanmış ve yangın geçirmiştir. Onarım öncesine ait fotoğraf ve restorasyon projesine ait dokümanlarda; minarenin üst kesiminin tamamen yıkılmış olduğu, doğu, batı ve kuzey cephelerinin duvar örgüsünde dökümlerin ve bazı basit onarımlara ait izlerin bulunduğu anlaşılmaktadır (Foto 153, Foto 154). Restorasyon projesinde doğu cephesinin güneyine bitişik inşa edilmiş bir mektep binasına ait temel ve duvar kalıntıları işlenmiştir. Bugün doğu cephenin güneyinde görülen sıvalı ve beyaz badanalı bölüm, bu mektep binasına ait olmalıdır. Cephenin orta bölümünde duvar örgüsünün onarımına ait izler görülebilmektedir. Doğu cephenin güneyindeki iki pencerenin harime bakan yüzleri bu cepheye bitişen ancak bugün temellerine kadar yıkılmış olan mektep binası nedeniyle kapatılmış durumdadır. Yapının onarımı son halini esas alarak yapıldığı için harimin doğu duvarında açıklık bulunmamaktadır.

Kuzey cephenin ortasında yer alan giriş açıklığının yuvarlak kemeri beton malzeme ile onarılmıştır (Foto 147). Bu açıklığın üst kesiminde duvar örgüsünün de yenilenmiş olduğu görülür.

Yapının kuzeydeki enine dikkörtgen planlı son cemaat yerinin zemin katı düz ahşap tavanla örtülüdür. Bu mekânın zemini giriş ekseninin iki yanında kalan bölümlerde birer seki ile yükseltilmiştir (Foto 155). Mekân, kuzey duvarındaki girişin iki yanında yer alan birer adet ve doğu duvarındaki bir adet pencere ile aydınlanır. Üst kata çıkış batı duvarına bitişik yerleştirilen ahşap merdivenlerle sağlanmıştır. Harimin son cemaat yerine bakan duvarında; ortada dikkörtgen biçimli bir giriş açıklığı iki yanında ise birer kare şekilli pencere yer alır (Foto 156).

Son cemaat yerinin üst katı iki adet dilimli kubbeye örtülüdür (Foto 157). Bu mekân doğu batı yönlü bir kirişle bağlanan dört adet ahşap destekle harime açılmaktadır. Ahşap destekleri bağlayan kiriş alçıdan yapılmış dilimli kemerlerle süslenmiştir. Bu kat iki adet ahşap destek ile harime doğru uzanmaktadır.

Günümüzde üst kat bir ahşap perde ile iki bölüme ayrılmıştır (Foto 165). Doğu, batı ve kuzey duvarlarında yer alan toplam beş adet kare şekilli pencere ile aydınlanır. Bunlar kuzey duvarında üç, doğu ve batı duvarlarında birer adettir. Yapının onarım öncesine ait eski fotoğraflarında üç kattaki kubbelerin, kalemişi süslemelerle dilimlere ayrılmış bağdadi kubbeler olduğu görülmektedir (Foto 158, Foto 159). Bitkisel örneklere sahip bu süslemelerin serbest fırça ve şablon kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Harimin duvarları bugün sıvalı ve beyaz badanalıdır. Kare planlı harimin üzeri ahşap kaplı dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Yapının onarım öncesine ait eski fotoğraflarında bağdadi tekniğinde inşa edilmiş olan kubbenin resimlerle süslü olduğu görülmektedir. Harimin kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili, iki adet ahşap destek ile harime doğru uzanmaktadır (Foto 165). Ahşap destekler doğu batı yönlü, alçıdan yapılmış dilimli kaş kemerler ile süslenmiş bir giriş ile bağlanmıştır. Ahşap döşemeye sahip mahfilin harime doğru uzanan yarım daire planlı dışa taşkın bir balkon bulunur.

Harimin güney, batı ve kuzey duvarlarında toplam yedi adet kare şekilli pencere yer alır. Doğu duvarda ise bugün hiçbir açıklık bulunmamaktadır. Doğu cephenin güneyinde görülen pencerelerin harime bakan yüzleri doğu cepheye bitişen dersane mekânı nedeniyle kapatılmış durumdadır. Kuzey duvarında yer alan iki adet pencere son cemaat yerine açılmaktadır. Güney duvarda alt sırada mihrabın iki yanında birer, üst sırada ise üç adet pencere yer alır. Batı duvarındaki iki pencereden alt sıradaki yaklaşık olarak ortaya, üst sıradaki ise güney uca açılmıştır.

Güney duvarının ortasında yarım daire planlı, basamaklar halinde daralarak yükselen mukarnaslı kavsaraya sahip mihrap yer alır. Kavsara, köşeleri dışa taşırılmış dikdörtgen prizmatik dişlerle doldurulmuştur.

Yapının onarım öncesine ait eski fotoğraflarında resimlerle bezeli olduğu anlaşılmaktadır. Harim, kapalı son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinin duvarları panolara ayrılarak resimlenmiştir. Resimlerin serbest fırça ve şablon kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Harimin ve kadınlar mahfilinin bağdadi kubbeleri de resimlerle bezelidir. Harim kubbesindeki süsleme, kuşaklar halinde yapılmıştır. Mavi, siyah ve yeşilin ağırlıklı kullanıldığı resimlerde, kubbe eteğinde yazı şeritleri, kartuşlar içerisinde mimari tasvirler ve peyzajlar göze çarpmaktadır. Üst kesimlerde ise asma dalları ile geometrik motiflerin bulunduğu şeritlere yer verilmiştir. Kadınlar mahfilinin kubbeleri ise dilimlere ayrılarak süslenmiştir. Dilimlerde şablon kullanılarak, etek kısmında ise serbest fırça ile bitkisel bezemeler yapılmıştır. Bu kubbelerdeki süslemelerde beyaz zemin üzerinde

kırmızı ve sarı renklerin kullanıldığı görülmektedir. (Foto 161, Foto 162, Foto 163, Foto 164, Foto 166).

Foto 146. Yunik Çokun Cami, güneybatı cephe.

Foto 147. Yunik Çokun Köyü Camisi, kuzey cephe.

Foto 148. Yunik Çokun Camisi, güney cephe.

Foto 149. Yunik Çokun Camisi, doğu cephe.

Foto 150. Yunik Çokun Camisi, batı cephe.

Foto 151. Yunik Çokun Camisi, doğu cephenin güneyi.

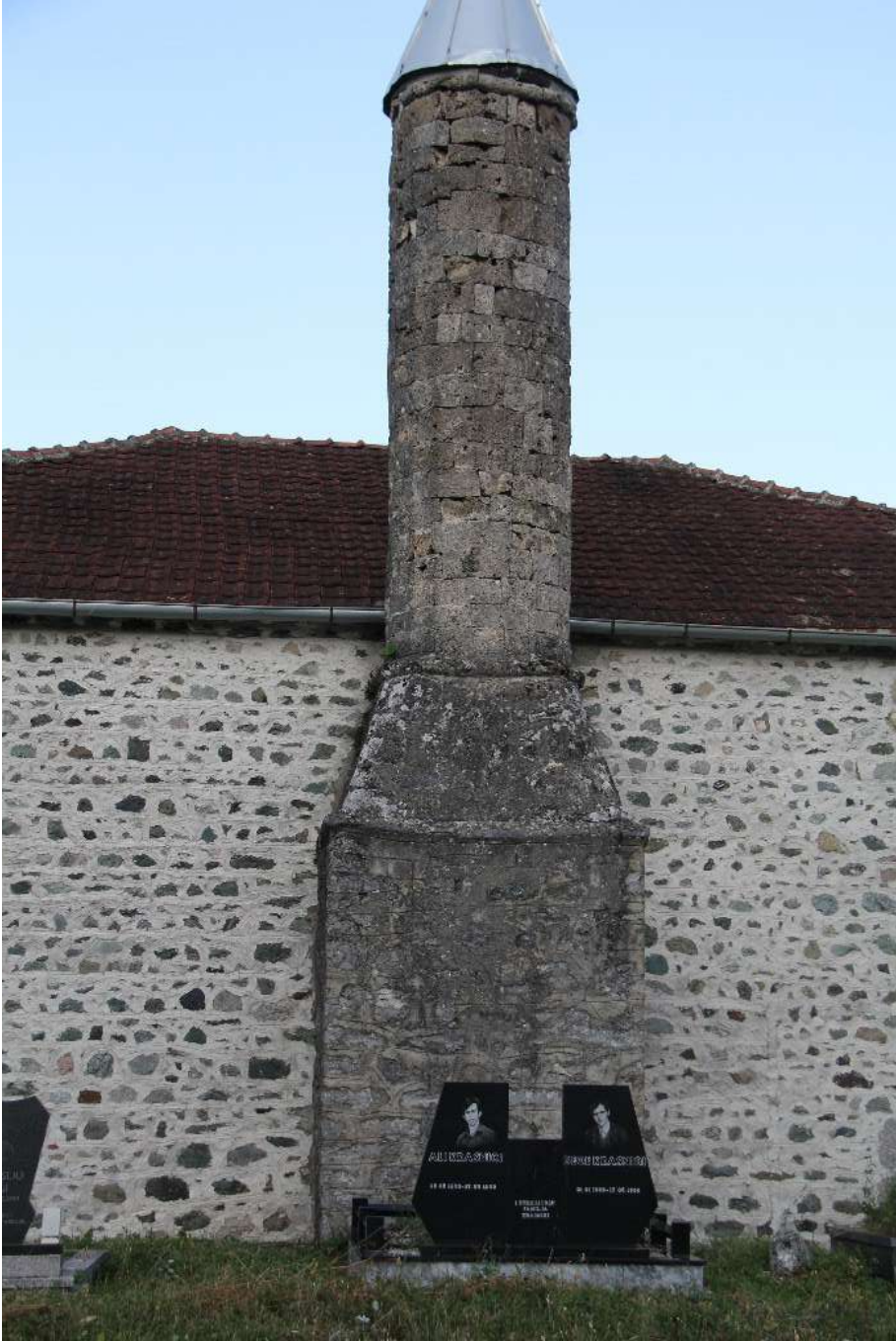

Foto 152. Yunik Çokun Camisi, batı cephedeki minare.

Foto 153. Yunik Çokun Camisi, batı cephe¹⁴⁰.

Foto 154. Yunik Çokun Camisi, kuzey cephe¹⁴¹.

140 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

141 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 155. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânı, alt kat, güney duvarı.

Foto 156. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânı, alt kat, kuzey duvarı.

Foto 157. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânının üst katı, kuzey duvarı.

Foto 158. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânının üst katı¹⁴².

142 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 159. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânının üst katı¹⁴³.

Foto 160. Yunik Çokun Camisi, giriş mekânının alt katı¹⁴⁴.

143 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

144 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 161. Yunik Çokun Camisi, harim bağdadi kubbe¹⁴⁵.

Foto 162. Yunik Çokun Camisi, harim bağdadi kubbe¹⁴⁶.

145 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

146 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 163. Yunik Çokun Camisi, harim bağıdadi kubbe geçişleri¹⁴⁷.

Foto 164. Yunik Çokun Camisi, harim¹⁴⁸.

147 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

148 Fotoğraf Çokun Camisi arşivinden alınmıştır.

Foto 165. Yunik Çokun Camisi, harim, kuzey duvarı ve kadınlar mahfili.

Foto 166. Yunik Çokun Camisi, harim, güneybatı.

IPEK, VOKŞI KÖYÜ CAMİSİ

Cami, İpek Vokşı¹⁴⁹ Köyü'nde yer almaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan yapı kaynaklarda Kosova İslam Birliği kayıtlarından alınan bilgilerle 1866 yılına tarihlendirilmiştir¹⁵⁰.

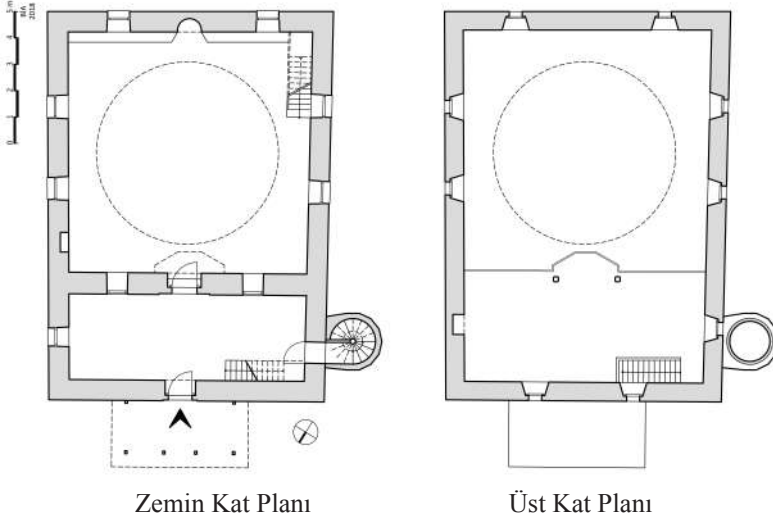
Foto 167. Vokşı Köyü Camisi, kuzeydoğu cephe.

Kuzey güney yönünde dikdörtgen planlı alanı kaplayan yapı; güneyde kare, kuzeyde enine dikdörtgen planlı iki bölüm ile batı cephesinin kuzeyinde yer alan bir minareden oluşmaktadır (Çizim 14, Foto 167). Yapının üzeri dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatıyla örtülüdür. Yapının eski fotoğraflarında minare bulunmamaktadır.

Yapı dıştan sıvalı ve badanalı durumdadır. Duvarların köşelerinde yer alan düzgün kesme taşlar sıvasız bırakılmıştır. Yapının eski fotoğraflarında da cephelerinin sıvalı ve badanalı olduğu, duvarlarının köşelerinde kullanılan düzgün kesme taşların da bugünkü gibi sıvasız bırakıldığı görülmektedir (Foto 168, Foto 169). Bu fotoğraflarda batı cephenin dökülmüş olan sıvalarından yapının moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapının dört yöne eğimli kiremit kaplı kırma çatısı dışa taşkın bir saçağa sahiptir.

149 Caminin bulunduğu yerin Arnavutça adı: Voksh, Deçan.

150 Vırniça, 2012: 788.

Çizim 14. Vokşi Köyü Camisi, rölöve planı.

Yapının kuzey cephesine üst sırada, doğu, batı ve güney cephelerine ise iki sıra halinde açılmış toplam 16 adet pencere bulunmaktadır (Foto 170, Foto 171, Foto 172). Bunlar doğu ve batı cephelerde beşer adet, güney cephede dört, kuzey cephede ise iki adettir. Doğü ve batı cephelerdeki pencerelerin birer adedi kuzey taraftadır. Bunlardan doğu cephedeki alt sırada, batı cephedeki ise üst sırada açılmıştır. Harime açılan pencerelerin üstte yer alanları iki yanda yekpare taştan sövelere oturan yuvarlak kemerli, altta yer alanları ise dikdörtgen biçimlidir. Kuzey cephenin üst sırasında kadınlar mahfiline açılan dikdörtgen biçimli iki pencere taştan sövelere sahiptir. Yapının eski fotoğraflarında bugünkünden farklı olarak batı cephenin kuzeyinde üst sırada bir pencere, doğu cephenin kuzeyinde ise üst sırada çatı saçağına kadar uzanan dikdörtgen biçimli bir açıklık dikkati çekmektedir (Foto 168, Foto 169).

Batı cephenin kuzey ucunda yer alan yeni inşa edilmiş minarenin kaidesi ve pabuç bölümü sıvalı ve badanalıdır (Foto 173). Silindirik gövdeli minarenin çokgen planlı poligonal kaidesi caminin beden duvarına bitişiktir.

Bugün kuzey cephenin ortasında ikisi kuzey cepheye bitişik, dördü serbest ahşap desteklere oturan üzeri kiremit kaplı bir sundurma yer alır (Foto 170). Kuzey cephenin ortasında iki yanda taş söveler üzerine oturan yuvarlak kemerli giriş açıklığı ile yapının kapalı son cemaat yerine girilir.

Kare planlı içten tavanı ahşap bir kubbeye örtülü harimin kuzeyinde yer alan enine dikdörtgen planlı bölüm, iki katlı düzenlenmiştir. Alt kat bir kapalı son cemaat yeri, üst kat ise kadınlar mahfilidir.

Alt katta son cemaat yerinin üst örtüsü, kuzey güney yönlü ahşap kirişler ve bunların aralarını örten ahşap bir kaplama ile sağlanmışır (Foto 174). Doğu duvarında mekânı aydınlatan dikdörtgen biçimli bir pencere, batı duvarında minareye ulaşımı sağlayan bir kapı, güney duvarında ise ortada harime girişi sağlayan iki yanda taş sövelere oturan yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile iki yanında harime açılan kare şekilli birer pencere yer alır (Foto 175). Harime açılan pencereler ahşaptan lokmalı parmaklıklara sahiptir.

Kadınlar mahfiline çıkış kuzey duvarının batısında yer alan doğu batı yönlü ahşap bir merdivenle sağlanmışır. Mahfilde harimin kuzey duvarı üzerine oturan iki ahşap sütun üst örtüyü desteklemektedir. Ahşap sütunlar doğu batı yönlü kirişlerle bağlanmışır. Sütunlarla kirişler arasında profilli yastıklara yer verilmiştir. (Foto 176, Foto 177). Mahfilin sütunlar arasından harime uzanan üç cepheli bir balkon vardır. Mahfilin kuzey duvarında iki, batı duvarında bir kare şekilli pencere, doğu duvarında ise dikdörtgen planlı bir niş yer almaktadır (Foto 178, Foto 179). Doğu duvardaki bu niş, yapının eski fotoğraflarında doğu cephede görülen çatı saçağına kadar uzanan dikdörtgen biçimli açıklığın kapatılması ile ilgili olmalıdır. Bu giriş açıklığının bir dönem yapıya dışarıdan giriş sağlayan sonradan açılmış tali bir kapıya ait olduğunu düşünüyoruz. Bu girişe dışarıdan ahşap bir merdivenle ulaşılıyor olmalıydı. Yapının eski fotoğraflarında görülen döşeme izi de bu görüşümüzü desteklemektedir. Bölgede, camilerin kadınlar mahfillerinin derslik olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yakova'da yer alan Babay Bokş Köyü Camisi'nin bir dönem derslik olan mahfil katı da bunun benzer örneğidir (Foto 41).

Kare planlı harimin üzeri bağdadi bir kubbeyle örtüldür (Foto 181). Harim doğu, batı ve güney duvarlarına iki sıra halinde açılmış ikişerden dörder adet olmak üzere toplam 12 adet kare şekilli pencere ile aydınlanır (Foto 182, Foto 183, Foto 184). Harimin kuzey duvarında girişin iki yanında yer alan pencereler ise son cemaat yerine açılmaktadır. Doğu duvarın kuzeyinde dikdörtgen planlı bir duvar gözü bulunmaktadır. Güney duvarın ortasında yarım daire planlı sivri kemerli mihrap nişi yer alır (Foto 185).

Harimin üst örtüsü ve duvarları kalemişi süslemeler ve tasvirlerle kaplıdır. Harim, duvarları panolara ayrılarak resimlenmiştir. Bugün kadınlar mahfilinin doğu, batı ve kuzey duvarları süslemesizdir. Yapının onarım öncesi fotoğraflarında ise, mahfil duvarlarının panolar halinde şablon kullanılarak bezenmiş olduğu, güney duvardaki alt sıra panoların bugünkünden farklı olarak zemine kadar devam ettiği görülebilmektedir (Foto 180). Yapının onarımında süslemelerin yenilenmediği, bozulan bölümlerin ise badana ile kapatılmış olduğu

anlaşılmaktadır. Harimde, şablon kullanılarak birbirini tekrar eden desenlerin bulunduğu bu panolardan bazılarında serbest fırça ile yapılmış tasvirler yer verilmiştir. Bunlar doğu ve batı duvarların güney ucunda üst sırada yer alanlar ile güney duvarın mihrap nişi ve üst sıra panolarında bulunmaktadır. Kubbenin merkezinde ahşaptan yapılmış onikili madalyon bulunmaktadır. Kubbe, merkezindeki ahşap madalyondan kubbe eteğine kadar kuşaklara ayrılarak süslenmiştir. Genişleyen daire kuşakları içinde şablonla yapılmış birbirini tekrar eden bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Foto 182, Foto 183, Foto 184).

Foto 168. Vokşi Köyü Camisi, güneybatı cephe¹⁵¹.

Foto 169. Vokşi Köyü Camisi, güneydoğu cephe¹⁵².

151 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

152 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 170. Vokşı Köyü Camisi, kuzeydoğu cephe.

Foto 171. Vokşı Köyü Camisi, batı cephe.

Foto 172. Vokşi Köyü Camisi, güneybatı cephe.

Foto 173. Vokşi Köyü Camisi, minare.

Foto 174. Vokşi Köyü Camisi, kapalı son cemaat yeri, kuzeybatı.

Foto 175. Vokşi Köyü Camisi, kapalı son cemaat yeri, güney duvar.

Foto 176. Vokşi Köyü Camisi, harim, kuzey duvar, kadınlar mahfili.

Foto 177. Vokşi Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili.

Foto 178. Vokşi Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili, kuzeybatı.

Foto 179. Vokşi Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfili, kuzeydoğu.

Foto 180. Vokşi Köyü Camisi, harim, kadınlar mahfilü. (onarım öncesi)¹⁵³

Foto 181. Vokşi Köyü Camisi, harim, kubbe.

153 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Foto 182. Vokşi Köyü Camisi, harim, doğu duvar.

Foto 183. Vokşi Köyü Camisi, harim, batı duvar.

Foto 184. Vokşi Köyü Camisi, harim, güney duvar.

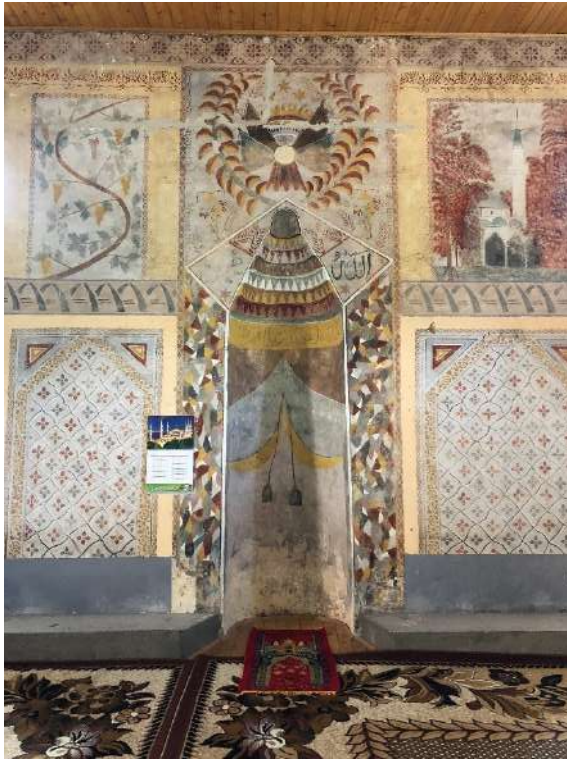

Foto 185. Vokşi Köyü Camisi, harim, mihrap.

DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda Kosova’da Osmanlı döneminin önemli kentlerinden olan İpek ve Yakova’nın köylerinde günümüze ulaşmış olan 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında tarihlenen 12 adet cami incelenmiştir.

Balkan ülkelerindeki Osmanlı dönemi eserlerinin çoğunluğu, bölgenin tarihindeki savaşlar ve istilalarda tahrip olmuş ve onarımlarla günümüze ulaşabilmişlerdir. Kosova’daki pek çok eserin, 1689 yılındaki Avusturya istilasını ile I. ve II. Dünya savaşlarında zarar gördüğü ve onarıldığı bilinmektedir¹⁵⁴. Son olarak 1999 Kosova savaşında en çok yıkımın yaşandığı Yakova başta olmak üzere Kosova’daki pek çok eser geçirmiş oldukları onarımlarla günümüze ulaşmıştır¹⁵⁵. Bu onarımlarda yapıların çoğunluğunda plan şemalarının özgünlüklerini koruduğu görülürken, onarımların izlerine daha çok cepheler ve üst örtülerin yanı sıra mahfil, minber, kapı ve pencere gibi ahşap unsurlarda rastlanmaktadır.

Yapılarda inşa malzemesi olarak moloz taş, kaba yonu taş, düzgün kesme taş, kesme küfeki taşı ve ahşap kullanılmıştır. Yapıların beden duvarlarında ana inşa malzemesi moloz taştır. Duvarların köşe örgülerinde düşey bir sıra düzgün kesme taş kullanılmıştır. İpek’te Babaloç ve Lübeniç Köyü camilerinin giriş cephesinde ise kaba yonu taş örgüsü dikkat çekmektedir. Yapıların ilk inşasından günümüze ulaşan minarelerinin ise kesme küfeki taşından inşa edildikleri görülmektedir. Ahşap malzemeye ise yapıların üst örtüsü ile kadınlar mahfilinin inşasında yer verilmiştir.

Çalışmamızda incelediğimiz yapılar içinde biri merkezi planlı, diğerlerinin hemen hepsi kible yönüne dik uzanan dikdörtgen planlı camilerdir.

Merkezi plan şemasında inşa edilmiş 1580 tarihli Yakova’nın Rugova köyünde bulunan Hasan Ağa Camisi gerek üst örtüsü gerekse plan şemasıyla diğer köy camilerinden ayrılmaktadır. Yapının harimden daha geniş tutulmuş günümüzde kapalı durumda olan son cemaat yeri ise, Anadolu ve Balkan camilerindeki tek kubbeli kübik yapılarda görülür. Bu uygulamanın Anadolu örnekleri için Tire’de Kazanoğlu¹⁵⁶ (15. yüzyıl), İstanbul’da Saraçhane Dülgeroğlu¹⁵⁷ (1482), Bali Paşa¹⁵⁸ (1504) ve Fındıklı Molla Çelebi¹⁵⁹ (1584)

154 Aktepe, 1997: 217; Vırmiça, 2012: 25.

155 Bajgora, 2013.

156 Aslanoğlu, 1969: 164, resim 11,12.

157 Ayverdi, 2000: 95.

158 Kuban, 2007: 215.

159 Sözen (Ed), 1975: 179.

camileri; Balkan örnekleri için ise, Yunanistan sınırlarındaki Gümülcine'de Yeni Cami¹⁶⁰ (1585), Macaristan sınırlarındaki Peçuy'da Toygun Paşa¹⁶¹ (16.yüzyıl) ve Gazi Kasım Paşa¹⁶² camileri verilebilir.

Yapının enine dikdörtgen planlı harimi ortada altıgen şemadaki merkezi bir kubbe, iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür. Altıgen şemadaki merkezi kubbeli camilerin en erken ve anıtsal örneği olan 1477 tarihli Edirne Üç Şerefeli Camisi'nde¹⁶³ iki yandaki bölümler kubbelerle örtülmüştür. Merkezi kubbesi ve iki yanındaki alanlarıyla yapının Anadolu'da çağdaşı olan örnekler ise İstanbul'daki Sinan Paşa¹⁶⁴ (1555) ve Atik Valide¹⁶⁵ (1586) camileridir. Yapının diğer benzer örnekleri ise altıgen bir alt yapı üzerinde yükselen merkezi kubbeleriyle İstanbul Kara Ahmed Paşa¹⁶⁶ (1555) ve Kadirga Sokollu¹⁶⁷ (1571) camileridir. Banisi "Yemişçi" lakabıyla bilinen Rugova doğumlu Arnavut kökenli bir sadrazam olan Hasan Ağa Camisi, merkezi kubbeli plan şemasıyla sadece İpek ve Yakova'daki köy camileri arasında değil, Kosova genelinde bu şemanın tek örneği olmasıyla da öne çıkmaktadır.

Rugova Hasan Ağa Camisi haricinde kalan ve çoğunluğu 19. yüzyıla tarihlendirilen kuzey güney yönde uzanan dikdörtgen planlı camilerin örnekleri, Anadolu'da 18. yüzyıldan itibaren hemen her bölgede yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu grubun örneklerinin Balkanlarda daha çok yerel otoriteden uzaktaki yerleşimlerde inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı camilerin hemen hepsinin üzeri; içte ahşap, dışta ise kiremit kaplı dört yöne eğimli çatıyla kapatılmıştır. Orijinalinde kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü olan Muliç Köyü Camisi ise, güneyde bir kasnak üzerinde yükselen, yeni inşa edilmiş kubbesinin bugünkü görünümüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Dikine dikdörtgen planlı bu yapıların, dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla kapatılmış olan ahşap üst örtüleri içeride; düz ahşap tavana sahip olanlar ve güneyde ahşap kubbeye, kuzeyde ise düz tavana sahip olanlar olarak iki grupta incelenebilir. Lubeniç, Kaliçan, Pojaran, Smoliça ve Yablaniça köyü camileri düz ahşap tavanlı grubun örnekleridir. Babay Bokş, Çarabreg, Vokşi ve Çokun köyü camileri güneyde ahşap kubbeye, kuzeyde ise düz tavanla örtülü gruba

160 Kiel, 1971: 448, levha IV, Çizim 1; Parlak, 2015: 207-209.

161 Ayverdi, 2000: 94-96, resim 13.

162 Ayverdi, 2000: 199, resim 166.

163 Kuban, 2007: 146.

164 Kuban, 2007: 258.

165 Kuban, 2007: 258.

166 Kuban, 2007: 258.

167 Kuban, 2007: 258.

dahildir. Ancak bunlar içinde Çokun Camisi, kapalı son cemaat yerinin üst katının iki ahşap kubbe ile örtülü olmasıyla diğerlerinden ayrılır. Güneyde ahşap kubbeye sahip bu yapılardan Babay Bokş ve Çarabreg köyü camilerinin kubbeleri sekizgen planlı ve basıktır. Çokun ve Vokşi köyü camilerinin ise daire planlı kubbeleri diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Eski fotoğraflarında kalemişi bezemelerle dilimli görünümüne sahip olan Çokun camisinin bağdadi kubbesi günümüzde plastik malzeme ile yenilenmiştir.

Lubeniç, Çarabreg, Muliç, Vokşi ve Yablaniça köyü camilerinin kuzey cephelerinde malzemesi ve bugünkü görünümünden son yıllarda eklenmiş olduğu anlaşılan birer sundurma bulunmaktadır. Pojaran Köyü Camisinde ise harimin önüne kapalı bir giriş mekânı eklenmiştir.

Gerek düz ahşap tavana sahip olanlar gerekse güneyde ahşap kubbeye, kuzeyde ise düz tavana sahip olan camilerin giriş cephelerinden dışa uzanan bir son cemaat yeri bulunmamaktadır. Babay Bokş, Babaloç, Muliç, Lubeniç, Kaliçan ve Pojaran köylerindeki camiler bu şemanın örnekleridir (Tablo 1). Yapılarda kadınlar mahfilinin alt katının giriş alanı olarak düzenlendiği ve bazılarında ise bu alana yerleştirilen musluklarla abdest almaya uygun bir alanın oluşturulduğu görülür.

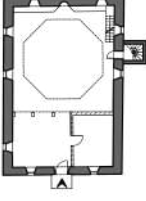
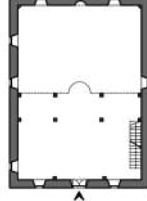
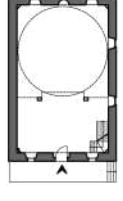
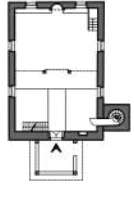
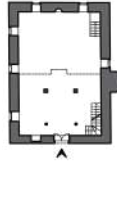
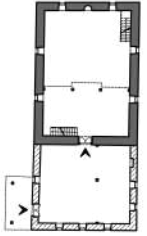
Çarabreg¹⁶⁸, Çokun, Vokşi ve Yablaniça köyü camileri ise kapalı bir son cemaat yerine sahip olmalarıyla diğerlerinden farklıdır (Tablo 2). Harimden doğu batı yönlü bir duvarla ayrılan bu bölüm iki katlı düzenlenmiştir. Alt kat bu duvarın ortasında yer alan bir giriş ve iki yanındaki pencerelerle harime açılmaktadır. Üst kat ise kadınlar mahfili işlevindedir. Yablaniça ve Çokun camilerinde kapalı son cemaat yerinin üst katı harime doğru uzanmaktadır. Çokun camisinde iki kubbeye örtülü üst katın harime uzanan kesimden bölücü bir duvarla ayrıldığı görülmektedir. Vokşi köyü camisinde ise son cemaat yerinin üst katı doğrudan kadınlar mahfili işlevindedir. Alt katta harimden bir duvarla ayrılan, üst katta kadınlar mahfiline açılan kapalı son cemaat yerinin Kosova'daki diğer örnekleri Dregaş'ta Mlike köyünde kitabesine göre 1822'ye tarihlenen Ahmed Ağa Camisi¹⁶⁹ İpek'te Kosova İslam Birliği'nin kayıtlarında 1697 yılına tarihlenen Gülfem Hatun Camisi¹⁷⁰, Vıçitırın'daki tahrir defterine

168 Kosova Savaşında hasar gören Çarabreg Köyü Camisi'nin onarım öncesi fotoğraflarından özgününde kapalı bir son cemaat yerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze ise son cemaat yerini harimden ayıran duvar yıkılmış ve yerine mahfili taşıyan destekler eklenmiştir.

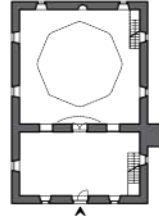
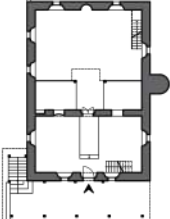
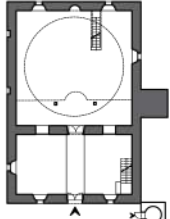
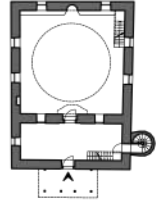
169 Vırmiça, 2012: 526,527,581-583; İbrahimgil ve Konuk, 2006: 190-194.

170 Yapı Kosova İslam Birliğinin kayıtlarında 1697 yılına tarihlendirilen yapının son cemaat yerinde 1811 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Vırmiça, 2012: 337-340; fotoğraf ve plan için bkz. 428-432; yapı hakkında bilgi için ayrıca bkz. İbrahimgil ve Konuk, 2006: 309-313.

göre 1569-70 öncesine tarihlendirilen Prizren'de Emir Alaaddin¹⁷¹ ve Priştina'da Yusuf Çelebi¹⁷² camileridir.

		
Babaj Bokş Köyü Camisi	Babaloç Köyü Camisi	Muliç Köyü Camisi
		
Lubeniç Köyü Camisi	Kaliçan Köyü Camisi	Pojaran Köyü Camisi

Tablo 1. Kuzeyinde kapalı son cemaat yeri bulunmayan olan camiler.

			
Çarabreg Köyü Camisi	Yablaniça Köyü Camisi	Yunik Çokun Camisi	Vokşi Köyü Camisi

Tablo 2. Kuzeyinde kapalı son cemaat yerine sahip olan camiler.

Smoliça Köyü Camisi ise gerek kareye yakın planıyla gerekse daha küçük olan boyutlarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Boyutları göz önüne alındığında özgününde de günümüzde olduğu gibi kapalı bir son cemaat yerine ya da mahfile sahip değildir.

Bölgede yaşanan savaşlar ve doğal afetlerin neden olduğu tahribatlar sonucunda geçirmiş oldukları pek çok onarımla günümüze ulaşmış olan bu

171 İbrahimgil ve Konuk, 2006: 469-473.

172 İbrahimgil ve Konuk, 2006: 514-518.

yapıların çoğunluğunda cepheler orijinal durumunu koruyamamıştır. 1999 Kosova savaşında büyük hasar alan bu camiler, minarelerine yerleştirilen patlaticılarla tahrip edildikleri için, batı cephelerinde yıkıma yol açtığı, büyük hasar aldığı ve bu cephelerin simetrisini koruyamadığı görülmektedir¹⁷³. Bunun yanı sıra, üst örtülerin büyük bir çoğunluğu zarar görmüş ve günümüze yenilenerek ulaşmıştır.

Yapıların cephe tasarımları incelendiğinde Rugova köyündeki Hasan Ağa Camisi ve Muliç köyü camileri dışında kalan örneklerin hemen hepsinin üst örtüsünü kapatan kiremit kaplı kırma çatıları bulunmaktadır. Kırma çatıya sahip bu yapılardan Pojaran, Smoliça, Babalog ve Babay Bokş¹⁷⁴ köylerindeki camilerde minare bulunmamaktadır. İpek ve Yakova'da minarenin yapıların batı cephesi üzerinde yer aldığı görülür. Çarabreg, Kaliçan, Çokun ve Büyük Yablaniça camilerinde minare batı cephesinin yaklaşık olarak ortalarında, Rugova Hasan Ağa, Lubeniç ve Vokşi camilerinde ise yapının kuzeybatısında yer almıştır. Minarelere ulaşım mahfil katından sağlanmaktadır. Ancak eski fotoğraflarında minaresiz inşa edilmiş olduğu görülen Babay Bokş Camisinin bugünkü minaresi ile Rugova Hasan Ağa Camisi'nin 1999 Kosova savaşında yıkılıp daha sonra tekrar inşa edilmiş olan minaresinin girişi zemin kattadır.

16. yüzyıla tarihlenen Rugova Hasan Ağa Camisi plan şemasının getirdiği cephe düzeni nedeniyle bu değerlendirmenin dışında tutulmalıdır. Diğer camiler ise hem plan şemaları ve cephe düzenleriyle birbirine benzemekte hem de bölgedeki yerel mimari unsurları barındırmaktadır.

Yapıların cephelerinde altlı üstlü açılmış iki sıra pencereler bulunmaktadır. Smoliça köyü camisi tek sıra açılan pencereleri ve cephelerinin üst kesiminin ortasındaki daire şekilli pencereleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Daire şekilli pencereler Çarabreg, Babaloç ve Çokun camilerinin güney cephelerinin üst kesiminde de görülmektedir. Cephelerde üst sırada yer alan pencereler çoğunlukla yuvarlak kemerli, alt sıradakiler ise lentolu ya da yuvarlak kemerlidir (Tablo 3, Tablo 4).

Yapıların güney cepheleri ile doğu cephelerinin güney tarafında, pencereler altlı üstlü simetrik bir düzene sahiptir. Yuvarlak kemerli ve dikdörtgen biçimli bu pencerelerde giriş kapılarındaki düzenin tekrarlandığı görülür. İki yanda taş sövelere sahip bu pencerelerin kemerleri iki ya da üç parça taştan oluşmaktadır. Dikdörtgen biçimli pencereler ise birer atkı taşı ile biçimlendirilmiştir.

173 Herscher, 2006; Bajgora, 2013; Krasniqi - Muharremi, 2021.

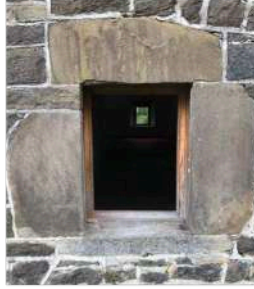
174 Babay Bokş caminin eski fotoğraflarında minaresiz inşa edilmiş bir cami olduğu görülmektedir.

Pencerelerin üzerinde dikey yerleştirilmiş taşların kuşattığı hafifletme kemerleri bulunmaktadır.

Yapıların büyük çoğunluğunda giriş cephesinin üst sıra pencereleri ile doğu ve batı cephelerin kuzey tarafındaki pencereler orijinal durumunu koruyamamıştır. Girişin iki yanında altlı üstlü yer alan pencerelerin, onarımlar nedeniyle bazılarının ekseninden kaydığı ve orijinal biçimlerini yitirmiş oldukları izlenir.

Smoliça Köyü Camisi

Babaloc Köyü Camisi

Büyük Yablaniça Köyü Camisi

Tablo 3. Cephelerdeki alt sıra pencere örnekleri

Yunik Çokun Camisi

İpek Çarabreg Köyü Camisi

İpek Babaloc Köyü Camisi

Tablo 4. Cephelerdeki üst sıra pencere örnekleri

Yapıların kuzey cephelerinde yer alan yuvarlak kemerli girişler istisnasız olarak ortada yer almaktadır. Girişler iki yanda yekpare taştan sövelere sahip yuvarlak kemerli ve yapının beden duvarı ile hem yüz açıklıklardır. Kapı açıklığını örten kemerler, iki ya da üç parça taştan oluşmaktadır. Çarabreg, Babaloc, Mulliç, Smoliça ve Yablaniça köylerinin camilerinde bu yuvarlak kemerler dikey yerleştirilmiş taşlarla örülmüş ikinci bir kemerle kuşatılmıştır (Tablo 5).

16. yüzyıla tarihlenen Rugova Hasan Ağa Camisi plan şemasının getirdiği cephe düzeni nedeniyle bu değerlendirmenin dışında tutulmalıdır. Mimari özellikleri açısından, 16. yüzyılda inşa edilmiş olan Rugova Hasan Ağa Camisi'nin harime açılan kapısı da diğerlerinden ayrı değerlendirilmelidir. Yapının cepheden hafifçe taşıntı yapan bir çerçeveye sahip kapısı, basık kemerli bir giriş açıklığı ile hemen üzerinde yer alan yatay dikdörtgen bir kitabelikten oluşmaktadır¹⁷⁵. Bölgede, 15 ve 16 yüzyıllarda inşa edilmiş camilerin ana girişlerinde bu düzendeki giriş açıklıklarına sıklıkla yer verilmiştir. Rugova Köyü Camisinin kapısı, mimari özellikleri açısından Yakova ve İpek'teki 15. yüzyıla ait Hasan Bey Camisi¹⁷⁶ ile Yakova'daki 16. yüzyıla ait Hadım Camisi¹⁷⁷ kapıları ile benzerlik göstermektedir.

Son cemaat yeri işlevinin dikdörtgen planlı kapalı hacimin içerisinde çözümlendiği bu yapıların minaresiz inşa edilenleri, bölgede çok sayıda örneği bulunan kule evleri tekrarlayan kapı, pencere açıklıkları ve yüksekçe tutulmuş kiremit kaplı kırma çatılarıyla, ilk bakışta bir camiden çok konut yapılarını çağrıştırmaktadırlar¹⁷⁸.

Osmanlı imparatorluğunun egemen olduğu farklı coğrafyalarda görülen mimari eserlerde, planların Anadolu örnekleri ile paralellik gösterdiği, ancak cephe tasarımı ve süsleme gibi bazı yapı detaylarda, yerel etkilerin ve ustaların öne çıktığı görülür¹⁷⁹. Yapıların kapı ve üst sıra pencerelerinin biçimlenişlerinin kule yapıları ile olan ilişkisi yerli sanat geleneklerinin merkezden ve yerel otoriteden uzakta inşa edilmiş olan bu yapılardaki etkisini göstermektedir.

175 Günümüze, kuzey cepheye bitişen mekânın tavanı nedeniyle, çerçevenin üst kesimi görülememektedir.

176 İltter-Alper, 2022: 1744, fotoğraf 14.

177 İltter-Alper, 2022: 1744, fotoğraf 15.

178 Bölgedeki kule evler hakkında bilgi için bkz. Rassam, yayınlanmamış çalışma; Drançolli, 2001; Doli, 2001.

179 Kuban, 2007: 587-597.

Rugova Köyü
Hasan Ağa Camisi

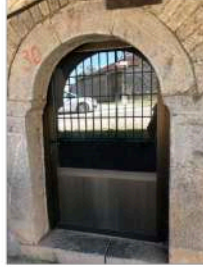
Babay Bokş Köyü
Camisi

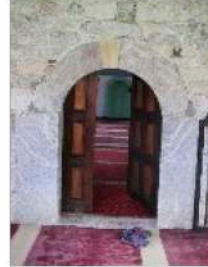
Çarabreg Köyü
Camisi

Babaloç Köyü Camisi

Muliç Köyü Camisi

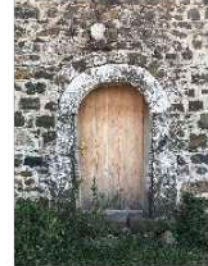
Lubeniç Köyü Camisi

Kaliçan Köyü Camisi

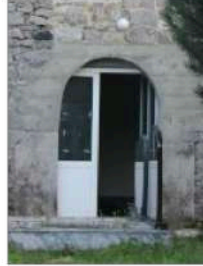
Pojaran Köyü Camisi

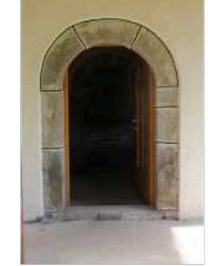
Smoliça Köyü Camisi

Büyük Yablaniça
Köyü Camisi

Yunik Çokun Camisi

Vokşi Köyü Camisi

Tablo 5. Giriş kapısı örnekleri.

İncelediğimiz yapıların hemen hepsinde üst örtü, düz ahşap tavan ve bağdadi kubbe ile sağlanmıştır. Rugova köyünde Hasan Ağa Camisi'nde harimin

üst örtüsü kubbe ve tonozlarla, onarımlarda üst örtüsü orijinalliğini yitirmiş olan Muliç köyü camisinde ise harimin güneyi bir kubbe ile kuzeyi ise düz bir tavanla örtülüdür.

Hasan Ağa Camisi'nin enine dikdörtgen planlı harimi ortada bir kubbe iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür. Kubbe kuzey ve güneyde beden duvarları, doğu ve batıda ise tonozlardan kuzey ve güney duvarlara diyagonal uzanarak altıgen bir alt yapı oluşturan kemerlerle taşınmaktadır.

Lubeniç, Kaliçan, Pojaran, Smoliça, Yablaniça ve Vokşi köyü camilerinde üst örtü düz ahşap tavanla sağlanmışır. Babay Bokş, Çarabreg, Babaloç ve Çokun camilerinin harimi güneyde bağdadi bir kubbeye kuzeyde ise düz bir tavanla örtülüdür.

Harimlerin kuzeyinde yer alan; Rugova köyündeki Hasan Ağa, Vokşi, Yablaniça ve Çokun camilerinin kadınlar mahfilleri, ahşaptan inşa edilmiş ve özgünlüğünü koruyan örneklerdir. İncelediğimiz diğer yapılarda ise kadınlar mahfilleri beton malzemeyle yenilenmiş ve özgünlüğünü tamamen yitirmiş durumdadır.

Bazı yapıların kadınlar mahfilinde niş ya da bacalara yer verildiği görülür. Bölgede kadınlar mahfillerinin bir bölümünün mektep olarak kullandıkları bilinmektedir. Bu baca ve nişler, ısınma ihtiyacı için yapılmış ocaklara aittir. Bugünkü durumunda kadınlar mahfili bulunmayan Babay Bokş köyü camisinin üst kat seviyesinde, kuzey duvarının batısında yer alan ocak nişi ve yaşmağı günümüze ulaşmış tek ve orijinal bir örnektir. Babaloç köyü camisinin kuzey duvarındaki niş ile Çokun ve Çarabreg camilerinin kuzey duvarlarında görülen bacalar yapıların özgün kullanımlarındaki ocaklarla ilişkili olmalıdır.

İncelediğimiz camilerin tamamı 1999 Kosova Savaşı'nda tahrip olmuş. Savaş sonrası yapılan onarımlarda ise yapıların büyük çoğunluğunda mihraplar özgünlüğünü yitirmiştir. Çokgen planlı nişe sahip mihraplar üçgen ve sivri kemerli bir kavsara içinde birkaç mukarnas dişi ile biçimlendirilmiştir.

Minberlerin hemen hepsi 1999 Kosova Savaşı'ndan sonra yenilenmiştir. Yablaniça, Çokun ve Vokşi camilerinin minberleri ise özgünlüğünü koruyan örnekler içinde yer alırlar.

Çalışmamızda Rugova köyündeki Hasan Ağa Camisi dışında kalan örneklerin hemen hepsi gerek boyutları gerekse dikdörtgen planlı ahşap örtülü basit kuruluşlarıyla, içte ve dışta süslemeye yer verilmeyen sade görünüme sahip yapılardır. İpek'teki Babaloç, Çokun, Yablaniça ve Vokşi köylerindeki camilerin

süslemesiz sade görünen dış cephelerine karşın, iç mekânlarının resimlerle süslü olduğu görülür.

Bunlardan Kosova savaşında harap olan Babaloç ve Çokun camilerinin duvar resimleri, yapılan onarımda yenilenmemiştir. Yablaniça ve Vokşi köyü camileri ise, merkezdeki yapılarla boy ölçüşebilecek zengin duvar resimleriyle günümüze ulaşmıştır¹⁸⁰.

Resimler panolara ayrılan duvarlarda serbest fırça ve şablon kullanılarak yapılmıştır. Serbest fırça ile yapılan resimlerde mimari tasvirler, peyzaj içinde kent görünüşleri, köprüler ve camilerin yer aldığı kent tasvirleri, vazo içinden çıkan çiçekler, asma dalları, karpuz, duvar saati gibi konulara yer verildiği; şablon kullanılarak yapılan resimlerde ise, diyagonal ekseninde bitkisel motiflerin tekrarlandığı görülür. Perspektifin kullanıldığı resimlerde derinliğin ışık gölge ile verildiği görülmektedir. Her iki yapının duvarlarını bezeyen resimlerin konu programındaki paralellikle birlikte bazı resimlerin aynı elden çıkmışçasına tekrarlanmış olduğu da görülür.

180 Arık, 1976; Kuyulu, 1988, 1990, 1994, 2000; Karaaslan, 2019.

SONUÇ

Balkanlarda ve Kosova'daki Osmanlı yöneticileri tarafından inşa ettirilmiş ve zengin vakıflarla desteklenmiş mimari eserlerin daha çok şehir merkezlerinde yer aldıkları görülür. Kosova'da şehir merkezlerinde, kare bir alt yapı üzerinde kubbeyle örtülü harim ile revaklı bir son cemaat yerine sahip camiler çoğunluğu oluşturmaktadır. “Yemişçi” lakabıyla bilinen ve Arnavut kökenli bir sadrazam olan Hasan Ağa tarafından Yakova'nın Rugova köyünde inşa ettirilen Hasan Ağa Camisi ise merkezi kubbeli plan şemasıyla gerek imparatorluğun başkentindeki çağdaşlarının Kosova'daki tek temsilcisi olması, gerekse merkezden uzak bir köyde yer almasıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Osmanlı imparatorluğunun egemen olduğu farklı coğrafyalarda görülen mimari eserlerde, planların Anadolu örnekleri ile paralellik gösterdiği, ancak cephe tasarımı ve süsleme gibi bazı yapı detaylarında, yerel etkiler ve ustalar öne çıkmaktadır¹⁸¹. Anadolu'da 18. yüzyıldan günümüze kadar hemen her bölgede gördüğümüz dikine dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı ve ahşap kubbeli, üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü camilerin Kosova'daki örneklerinin şehir merkezleri ile birlikte daha çok yerel otoriteden uzak köylerde, bölge halkı ve yerli ustalar tarafından inşa edildiği görülür. İpek ve Yakova'nın köy camilerinin yüksekçe tutulmuş kiremit kaplı kırma çatıları, kapı, üst sıra pencereleri gibi öğelerin cephelerdeki yer alış ve biçimlenişinde görülen bölgeye özgü kule yapıları ile olan ilişki, yerli sanat geleneklerinin merkezden ve yerel otoriteden uzakta inşa edilmiş olan bu yapılar üzerindeki etkisini göstermektedir. Bir minaresi ve giriş cephesi önünde bir son cemaat yeri bulunmayan, bölgedeki kule evlerin cephe ve üst örtü kuruluşunu tekrarlayan bazı örnekler, ilk bakışta bir camiden çok konut yapılarını çağrıştırmaktadırlar.

181 Özgür Yıldız, 2008.

KAYNAKÇA

- AĞANOĞLU, H. Y., (2000), 1896 (H. 1314) Kosova Vilayet Salnâmesi, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul.
- AKTEPE, M., (1997), “Kosova” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, s. 216-219, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- AKTEPE, M., (2002), “Kosova” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara, s. 216-219.
- ANDREJEVIĆ, A., (1984), *İslamska Monumentalna Umetnost XVI Veka U Yugoslaviji*, Kupolne Camije, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički.
- AREL, A., (1973), “Üç Şerefeli Cami ve Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Sınıflandırma Sorunu”, *Mimarlık*, Sayı:6, s. 17-20.
- ARIK, R., (1976). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ARUÇI, M., (2002), “Kosova” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara, s. 219- 221.
- ASLANOĞLU, İ., (1969) “Tire’de Üç Cami” *Vakıflar Dergisi*, sayı 8/1969, s.161-170.
- AYVERDİ, E. H., (2000), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Eserleri I Romanya Macaristan (1 ve 2. Kitap), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (ikinci baskı).
- AYVERDİ, E.H., (1956), “Yugoslavya’da Türk Abideleri ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S. III, TTK, Basımevi, Ankara, s.151-223.
- AYVERDİ, E.H., (ve bşk.) (1981), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.III, Kitap 3, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- BARKAN, Ö. L., (1993), *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul.
- BİLGE M. L., (1991), “Arnavutluk” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, s. 383-390.
- BAJGORA, S., (2013). *Destruction of Islamic Heritage in the Kosovo War, 1998-1999*. Priştine: Interfaith Kosovo, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kosovo.
- BUBUR, R., (2022), “Kosova’da Bir Köy Camisi: Rugova Hasan Ağa Camisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), 1143-1177.
- DEROKO, A., (1964), *Spomenicija Arhitektura IX.- XVIII. Veka u Jugoslavije Narod Arhitektura*, I, Beograd.

DOLİ, F., (2001), *Arkitektura Tradizionale Popullore e Kosoves*, Kosova.

DRANÇOLLİ, F., (2001), *Kulla Shqiptare*, Prishtine.

DRANÇOLLI, F., (2011), *Monumental Heritage in Kosova*, Prishtine.

DUDA, W.H., (1949), *BalkanTurkische Studien*, Wien.

ERARSLAN, A., (2018), “Mimar Sinan’ın Altıgen Baldaken Sistemli Camilerinde Taşıyıcı, Örtü ve Mekân İlişkisi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Cilt 5, Sayı 13, s. 31-48.

HACISALİHOĞLU, M., (2009), “Sırbistan” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul, s. 121-126.

HERSCHER, A., (2006), “Counter-Heritage and Violence” *Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism*, Vol. 3, No. 2 (Winter 2006), s. 24-33, University of Minnesota.

İBRAHİM, M., (1994), “Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi”, *Vakıflar Dergisi*, 24, s. 291-306.

İBRAHİMGİL, M. Z. ve KONUK, N., (2006), *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt 1, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu yayını.

İBRAHİMGİL, M. Z. (2007), "Bulgaristan'daki Türk Eserlerinde Duvar Süslemelerinden Örnekleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 107-115.

İLTER ALPER, B. (2022), “Kosova Cumhuriyeti’ndeki Osmanlı Dönemi Cami Ana Girişlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma”. *İdil*, 100 (2022 Aralık): s. 1736–1753.

İNBAŞI, M.-KUL, E., (2018), *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp (Fethinden XVIII. Yüzyıla Kadar Sosyal ve Ekonomik Tarihi)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

JELAVİCH, B., (2013), *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar 1*, Küre Yayınları, İstanbul.

KARAASLAN, M., (2019), “Osmanlı Duvar Resimlerine Balkanlar’dan Bir Örnek: Hadım Camii”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2), 352-368.

KIEL, M., (1990), *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Variorum Publishing.

KIEL, M., (2000), “İpek” maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul, s.366-368.

KIEL, M., (1971). "Observations on the history of Northern Greece during the Turkish rule: historical and architectural description of the Turkish monuments of Komotini and Serres, their place in the development of Ottoman Turkish architecture, and their present condition." *Balkan Studies*, 12(2), 415-462. Yayınlanma: 2015-07-17.

KIEL, M., (2002), "Traces in Stone, Some Notes on a 16th Century Ottoman Poet From The Balkans, Vâlihî-i Üskübî and The Background of His Life and Work", *Journal of Turkish Studies*, VOL.26 / II, s.31-41.

KİEL, M., (2007), "Prizren" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul, s. 349-351.

KIEL, M., HAFIZ, N., (1980), "The Mosque of Kel Hasan Aga in the Village of Rogova", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, 28-29/411-422, Bosnia and Herzegovina; Orijentalni Institut u Sarajevu.

Kosova Kitabeleri (2014), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti. KÖPRÜLÜ, O. F., (1997), "Hasan Paşa, Yemişçi (ö. 1012 / 1603) Osmanlı Sadrazamı" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, s. 342, 343., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

KRASNIQI, A. S., & MUHARREMI, I. (2021), "Turko-Islamic Art in Kosovo", *UXUC-User Experience and Urban Creativity*, 3(2), 74-83.

KRASNIQI, N., (2006), "Roli I Fısnikërisë Shqiptare Në Zhvillimin E Kulturës Dhe Civilizimit Islam Në Trojet Shqiptare Gjatë Periudhës Osmane", *Edukata Islame Revistë shkencore, kulturore islame tremujore*, Viti XXXV, nr. 79, s. 95-120., Prishtinë: Kryesia e Bashkësisë Islame e Kosovës.

KUBAN, D., (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayın:134. Yapı Endüstri Merkezi.

KUBAN, D., (2009), "Osmanlı Mimarlığı", *Osmanlı Uygarlığı*, Cilt 2, Editörler: Halil İNALCIK-Günsel RENDA, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (3. Baskı), s. 627-697.

KUYULU, İ., (1988), "Geç Dönem Anadolu Tasvir Sanatından Yeni Bir Örnek: Soma Damgacı Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. IV (1988), s. 67-78.

KUYULU, İ., (1990), "Kırkağaç Çiftehaneler Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. V (1990), s. 103-115.

KUYULU, İ., (1994), "Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camisi (Ödemiş/İzmir)", *Vakıflar Dergisi*, XXIV (1994), s. 147-158.

KUYULU, İ., (2000), *Anatolian Wall Paintings and Cultural Traditions*. Ejos, 3(2), s.1-27.

MALCOLM, N., (1998), *Kosovo A Short History*, New York University Press: New York.

NURESKİ, N., (2014) “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1/2014, s. 63-102. Trakya: Trakya Üniversitesi.

ÖZGÜR YILDIZ, Ş., (2008), “Eğridere ve Ömerler’de (Bulgaristan’da) Bilinmeyen İki Cami” *Sanat Tarihi Dergisi*, 17 (1), 77-104

PARLAK, C., (2015), “Gümülcine’de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (XVII-XVIII. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 10, s. 199-235.

RASSAM, S., “Traditional Houses in Western Kosovo: A Descriptive Survey of Kullas in the Municipalities of Istog and Klina”, United Nations Mission In Kosovo (UNMIK) yayınlanmamış çalışma.

RIZAJ, S., (1993), *Kosova, Arnavut ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, Priştine.

SHALA, S., (2006), “Zbulim I Rëndësishëm Historik Në Rogovë Të Hasit”, *Edukata Islame*, Viti XXXV, Nr., 80, s.125-153., Priştine: Kryesia e Bashkësisë Islame e Kosovës.

SHALA, S., (2015), *Rogova E Hasit Njëpër Shekuj (Fakte Dhe Dëshmi)*, Prizren: Shtëpia Botuese Pjetër Bogdan.

SÖZEN, M., (Ed.), (1975), *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası.

TAÇ, H., (2012) *Hurufât Defterlerine Göre Kosova Vilayeti (XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, İzmir: (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi.

TULUK, Ö. İ., (2006), “Osmanlı Camilerinde Mekân Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.yy.)”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı 21/2, s. 275-285.

UYSAL, A. O., (1992), “Yugoslavya’daki Bazı Türk Eserleri Hakkında”, *Araştırma Aylık Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (41), 38-45.

ÜNLÜ, M., (2017), *Tanzimat Sonrasında Yakova*, *Studies of the Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)*, 7 (13), s. 108-126.

VİRMİÇA, R., (2012), *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt 3, Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği.

VİRMİÇA, R., (1999), *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara.

VİRMİÇA, R., (2002), *Kosova Hamamları*, Ankara.

VİRMİÇA, R., (2010), *Kosova Tekkeleri*, Ankara.

VIRMİÇA, R., (2009), Kosova'da Fatih Devri Eserleri ve Kosova Efsaneleri, Prizren.

YILMAZ, K. H., (2014) “Vâlihî, Kadı-zâde Ahmed Vâlihî Çelebi” maddesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ahmed Yesevi Üniversitesi internet yayını. (yayın tarihi 23. 02. 2014 son güncellenme tarihi 10.12. 2020) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/valihi-kadizade-ahmed-valihi-celebi> erişim tarihi: 10.04.2022.

ZDRAVKOVIÇ, I., (1964), “Izbor Grade Za Proučavanje Spomenika Islamske Arhitekture U Jugoslaviji”, *Jugoslovenski Institut za Zaštitu Spomenika Kulture*, Beograd.

İnternet Kaynakları:

Kosova Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı, Geçici Koruma için Kültürel Miras Listesi: www.mkrs-ks.org. (erişim tarihi: 20.02.2023)

<https://dituriaislame.com/edukata-islame/page/5/>

<https://journals.openedition.org/etudesbalkaniques/123#tocto3n11>

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=46278>

